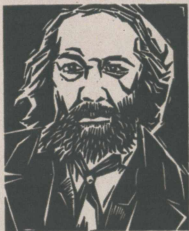

Μιχαήλ Μπακούνιν

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΕΝΟΣ ΔΙΕΘΝΙΣΤΗ
ΣΤΟΝ ΤΖΟΥΖΕΠΕ ΜΑΤΣΙΝΙ

ΕΠΙΜΕΤΡΟ Ι: Frank Harrison: Ο Μπακούνιν
και οι Ιταλοί – ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΙΙ: Serge Cirko:
Ο Μπακούνιν και το Εθνικό Ζήτημα

Ελευθεριακή Κουλτούρα

Μιχαήλ Μπακούνιν

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΕΝΟΣ ΔΙΕΘΝΙΣΤΗ
ΣΤΟΝ ΤΖΟΥΖΕΠΕ ΜΑΤΣΙΝΙ

ΕΠΙΜΕΤΡΟ I: Frank Harrison: Ο Μπακούνιν
και οι Ιταλοί – ΕΠΙΜΕΤΡΟ II: Serge Cirko:
Ο Μπακούνιν και το Εθνικό Ζήτημα

Ελευθεριακή Κουλτούρα

Την επιλογή και μετάφραση από τα ιταλικά, τα γαλλικά και τα αγγλικά των κειμένων της παρούσας έκδοσης, έκαναν η Μαρλέν Λογοθέτη και ο Παναγιώτης Καλαμαράς. Η στοιχειοθεσία, σελιδοποίηση, φιλμ, μοντάζ, έγιναν στο εργαστήριο της Ελευθεριακής Κουλτούρας, με γενική επιμέλεια της έκδοσης του Παναγιώτη Καλαμαρά. Το βιβλίο κυκλοφόρησε στην πόλη των Αθηνών το Φθινόπωρο του 1997 σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων και η χρήση είναι ελεύθερη, αρκεί να αναγράφονται οι πηγές.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΤΟ 1871, ΟΤΑΝ Ο ΤΖΟΥΖΕΠΕ ΜΑΤΣΙΝΙ, ηγετική μορφή του κινήματος της ιταλικής ενοποίησης, επιτέθηκε στη Διεθνή Ένωση των Εργαζομένων χαρακτηρίζοντάς την αντιεθνικιστική, αποκήρυξε την Παρισινή Κομμούνια θεωρώντας την αθεϊστική και δήλωσε ότι το Κράτος χειροτονήθηκε από το θεό και επομένως όλοι του οφείλουμε υπακοή, ο Μπακούνιν πήρε αμέσως την πένα του και έγραψε εκατοντάδες σελίδες εναντίον του Ματσίνι. Αφού πρώτα υπεράσπισε τη δική του εκδοχή της αθείας και του υλισμού, αλλά και τις ιδέες και τις αρχές της Διεθνούς και της Κομμούνιας, μέσω της *Απάντησης ενός Μέλους της Διεθνούς στον Ματσίνι* (με τη μορφή δύο γραμμάτων που το πρώτο δημοσιεύθηκε τον Ιούλη του 1871, ενώ το δεύτερο, ανολοκλήρωτο, κυκλοφόρησε το Αύγουστο), μέχρι το Νοέμβρη της ίδιας χρονιάς έγραψε (σε δύο μέρη) την *Πολιτική Θεολογία του Ματσίνι*, όπου ασκεί εκτεταμένη κριτική στον Ιταλό αγωνιστή. Ενδιάμεσα, τον Αύγουστο και τον Οκτώβρη του 1871, σχετικώς με αυτό το ζήτημα, στέλνει και δύο γράμματα στη βελγική εφημερίδα «Ελευθερία» και στην ιταλική «Ιταλική Ενότητα». Το δεύτερο γράμμα απαντά εκτεταμένα σε κριτική της εφημερίδας στον Μπακούνιν, σε μια προσπάθεια υπεράσπισης του Ματσίνι. Επιπλέον, στην ιταλική εφημερίδα «Ισότητα», δημοσιεύεται ένα ακόμη κείμενό του, με τίτλο «Η Διεθνής και ο Ματσίνι». Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε, ότι ο Μπακούνιν γνώριζε από παλιά τον Ματσίνι και, όπως φαίνεται και από τα δημοσιεύόμενα κείμενά του στο ανά χειρας βιβλίο, τον σεβόταν πάρα πολύ, όμως δεν θα μπορούσε να κωφεύσει απέναντι στον άκρατο εθνικισμό και θεολογισμό του τελευταίου, ο οποίος στην αρχή είχε ενστερνισθεί απολύτως τις σοσιαλιστικές ιδέες. Έτσι προχώρησε σε μια οξύτατη κριτική, η οποία, επιπλέον, βοήθησε και στην εξάπλωση των ελευθεριακών ιδεών στην Ιταλία. Αυτή η κριτική, δεν περιορίζεται μόνο στα θρησκευτικά πιστεύω του Ματσίνι, αλλά προχωρά και στην αντίληψη του τελευταίου για το ρόλο του έθνους και του κράτους, κάτι που την κάνει, ιδιαίτερος σήμερα, εξαιρετικά επίκαιρη. Γιατί πράγματι, αν ο ανα-

γνώστης ή η αναγνώστριά, συγκρίνει αυτά που λέγονταν και γράφονταν την εποχή της ιταλικής ενοποίησης, με όσα λέγονται και γράφονται σήμερα, με την αναζωπύρωση της θρησκείας και του εθνικισμού, ο Μπακούνιν μοιάζει να γράφει για το σήμερα κι όχι εκατόν είκοσι χρόνια πριν. Επικαιρότητα που ο προσεκτικός αναγνώστης ή αναγνώστριά μπορεί να διαπιστώσει και σ' ένα άλλο σημαντικό γραπτό του Μπακούνιν, το *Κρατισμός και Αναρχία*. Έτσι επιλέξαμε κι εμείς να παρουσιάσουμε μέρος απ' αυτή τη διαμάχη του Μπακούνιν με τον Ματσίνι, που είναι και χαρακτηριστική για τη λεγόμενη ιταλική περίοδο του αναρχικού αγωνιστή. Δυστυχώς, οι περιορισμένες εκδοτικές δυνατότητές μας, δεν επιτρέπουν την έκδοση της *Πολιτικής Θεολογίας*. Επιτρέπουν όμως τη δημοσίευση των επιστολών του Μπακούνιν και σ' αυτό προχωρήσαμε. Παράλληλα, αποφασίσαμε υπό τη μορφή επιμέτρου, να δημοσιεύσουμε δύο κείμενα σχετικά με το όλο θέμα. Το πρώτο, είναι μια βιβλιοκριτική του Frank Harrison για την ιταλική σχέση του Μπακούνιν, και το δεύτερο, μια ανάλυση του Serge Cirko, για την άποψη του Μπακούνιν επί του εθνικού ζητήματος. Πιστεύουμε ότι και τα δύο βοηθούν σε μια καλύτερη κατανόηση της εποχής που ξεσπά η διαμάχη με τον Ματσίνι. Τελειώνοντας αυτό το σύντομο εισαγωγικό σημείωμα, θα πρέπει να πούμε ότι τα κείμενα του Μπακούνιν πάθησαν απά τα άπαντά του που κυκλοφορούν στη Γαλλία από τις εκδόσεις Champ Libre με την επιμέλεια του Arthur Lehning. Περιλαμβάνονται στον πρώτο τόμο της σειράς, με τον γενικό τίτλο *Ο Μιχαήλ Μπακούνιν και η Ιταλία, 1871-1872, η Πολεμική με τον Ματσίνι*. Για την πραγματοποίηση της παρούσας έκδοσης η «Ελευθεριακή Κουλτούρα» ευχαριστεί θερμώς τον René Berthier, βαθύ γνώστη και συγγραφέα βιβλίων για τη σκέψη και τη δράση του Μπακούνιν, που η βοήθειά του ήταν κάτι παραπάνω από σημαντική.

Παναγιώτης Κалаμαράς - Μαρλέν Λογοθέτη
Άμστερνταμ, Ιούνης 1997

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΕΝΟΣ ΔΙΕΘΝΙΣΤΗ
ΣΤΟΝ ΤΖΟΥΖΕΠΕ ΜΑΤΣΙΝΙ
του ΜΙΧΑΗΛ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ

Μέλους της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων

ΕΑΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΝΘΡΩΠΟΣ καθολικά σεβαστός στην Ευρώπη, που για σαράντα χρόνια έχει μια δραστηριότητα ευφυή και δραστήρια, αφιερωμένη μοναδικά στην υπηρεσία μιας μεγάλης υπόθεσης και απολαμβάνει αυτού του σεβασμού, αυτός είναι ο Ματσίνι. Αυτός, είναι αναμφισβήτητα μια από τις πιο ευγενείς και αγνές προσωπικότητες του αιώνα, θα έλεγα η μεγαλύτερη, αν το πραγματικό μεγαλείο ήταν συμβατό με την επίμονη λατρεία της πλάνης.

Δυστυχώς, στο επαναστατικό πρόγραμμα του ιταλού πατριώτη υπήρξε από την αρχή μέχρι το τέλος μια αρχή εντελώς λαθεμένη και η οποία, αφού παρέλυσε και χτύπησε για πολύ καιρό με την ανικανότητα, ή προπαντός με την απονεύρωση, τις πιο ηρωϊκές του προσπάθειες, έφτασε, αργά ή γρήγορα, να τον σύρει στα δίχτυα της αντίδρασης. Είναι η αρχή ενός ιδεαλισμού ταυτοχρόνως μεταφυσικού και μυστικιστικού, εμβολιασμένου με την πατριωτική φιλοδοξία του ανθρώπου του κράτους. Είναι η λατρεία του θεού, η λατρεία της θεϊκής και ανθρώπινης εξουσίας, είναι η πίστη στο μυστηριώδες πεπρωμένο της Ιταλίας, βασίλισσα των εθνών με τη Ρώμη πρωτεύουσα του κόσμου· είναι το πολιτικό πάθος του μεγαλείου και της λαμπρότητας του κράτους, βασισμένο στη δυστυχία των λαών· τέλος πάντων, είναι η θρησκεία όλων των δογματικών, των δεσποτικών πνευμάτων, η θρησκεία της εξωτερικής ομοιομορφίας, τερατώδους και βίαιης, που αυτοί την αποκαλούν ε-

νότητα και που είναι ο τάφος της ελευθερίας. Ο Ματσίνι είναι ο τελευταίος μεγάλος ιερέας του θρησκευτικού ιδεαλισμού, μεταφυσικού και πολιτικού, που τείνει να εξαφανιστεί.

Ο Ματσίνι θα μας επιπλήξει ότι δεν πιστεύουμε στο θεό, εμείς αντιθέτως θα τον επιπλήξουμε γιατί πιστεύει, μάλλον δεν θα τον επιπλήξουμε, αλλά θα πληγώσουμε και πάλι αυτό το οποίο πιστεύει, αφού δεν είναι δικό του σφάλμα αυτό που πιστεύει, μιας και κάθε άνθρωπος, ο πιο μεγάλος όπως και ο πιο μικρός, είναι το μοιραίο προϊόν μιας ακαθόριστης συνάντησης πραγμάτων ανεξαρτήτων από τη θέλησή του, τα οποία, αφού του έδωσαν μια κατεύθυνση κατά τη στιγμή της γέννησής του, συνεχίζουν να τον καθορίζουν σ' ολόκληρη τη ζωή του. Θα τον πληγώσουμε και πάλι απείρως, λέγοντας ότι λόγω αυτής της αυτόκλητης επέμβασης των αισθημάτων και των μυστικοπαθών ιδεών μέσα στη συνείδησή του, μέσα στις δραστηριότητές του, μέσα στη ζωή του, εξαναγκάζεται να αντιπαράθεται σε μας, από κοινού με όλους τους καταπιεστές της ελευθερίας, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των λαών.

Αφού δεν τρέφουμε πια αυταπάτες, ποιοι είναι εκείνοι που σήμερα μάχονται κάτω από τη σημαία του θεού; Από τον Ναπολέοντα τον Γ' ως τον Μπίσμαρκ, από την αυτοκράτειρα Ευγενία ως τη βασίλισσα Ισαβέλλα, και πάνω απ' όλα ως τον Πάπα, με το μυστικό ρόδο που τη μια ή την άλλη στιγμή τους προσφέρει γενναιόδωρα είναι όλοι οι αυτοκράτορες, όλοι οι βασιλιάδες, όλοι οι πρίγκηκες εστεμμένοι και μη, οι αξιωματούχοι, οι επίσημοι, οι ευγενείς, ή μ' άλλα λόγια, οι προνομιούχοι της Ευρώπης, επιμελώς κατεγεγραμμένοι στο αλμανάκ της Γκότα [τη γενεαλογική και διπλωματική επε.ηρίδα σ.τ.Μ.], είναι όλες οι μεγάλες βδέλλες των τραπεζών, της βιομηχανίας και του εμπορίου, οι διπλωματούχοι καθηγητές, όλοι οι κρατικοί λειτουργοί, η ανώτερη και κατώτερη αστυνομία, οι δεσμοφύλακες, οι χωροφύλακες, οι δήμιοι, για να μην παραλείψουμε του παπάδες, που τη σήμερον συνιστούν τη μαύρη α-

στυνομία των ψυχών προς όφελος του κράτους. Είναι οι στρατηγοί, αυτοί οι ανθρώπινοι υπερασπιστές της δημόσιας τάξης, είναι οι συντάκτες του πουλημένου τύπου, αυτοί οι αγνοί εκπρόσωποι όλων των επίσημων αρετών του κράτους. Ιδού ο στρατός του θεού. Ιδού η σημαία κάτω από την οποία συντάσσεται τώρα ο Ματσίι, παρά τη σιγουριά του, παρασυρμένος από τη λογική των θεολογικών του πεποιθήσεων, που τον εξαναγκάζουν, αν όχι να ευλογεί όλα εκείνα που αυτές ευλογούν, τουλάχιστον να αναθεματίζει όλα εκείνα που αυτές αναθεματίζουν.

Και ποιος βρίσκεται στο αντίθετο στρατόπεδο;

Όλη η επανάσταση. Είναι οι τολμηροί αρνητές του θεού, της θεϊκής τάξης και της αρχής της εξουσίας, αλλά ακριβώς γι' αυτό, οι πιστοί της τιμιότητας, της ανθρωπιάς, της τάξης, της ελευθερίας και της ανθρώπινης ηθικής.

Η δική μας πίστη, απεναντίας, δεν είναι αντίθετη στη λογική όπως εκείνη του Ματσίι, αλλά βασίζεται στην επιστήμη, είναι η τελική χειραφέτηση, είναι το ίδιο το μέλλον της μια για πάντα αποδεδειγμένης ανθρωπότητας απ' όλους τους ιστορικούς εφιάλτες της, απ' όλα της τα φαντάσματα και απ' όλες τις υποκρισίες της, θρησκευτικές, δικαστικές και πολιτικές, που μέχρι σήμερα την έχουν καταδικάσει σε μια αιώνια σκλαβιά.

Ο Ματσίι, κατά τη νεότητά του, μοιράστηκε ανάμεσα σε δύο αντιτιθέμενες απόψεις, κάποια εποχή ήταν και παπάς και επαναστάτης, αλλά στο πέρασμα του χρόνου οι εμπνεύσεις του παπά, όπως θα περίμενε κανείς, κατέληξαν να καταπνίξουν τα ένστικτα του επαναστάτη, και σήμερα όλα όσα σκέφτεται, όλα όσα λέει, όλα όσα πράττει, αποπνέουν την πιο γνήσια αντίδραση. Έτσι όμως, επικρατεί μεγάλη χαρά στο στρατόπεδο των εχθρών μας και πένθος στο δικό μας.

Αλλά εμείς έχουμε κάτι καλύτερο να κάνουμε απ' το να χύνουμε δάκρυα, ολόκληρος ο χρόνος μας ανήκει στον αγώνα.

Ο Μαρσίνι έρριξε το γάντι του, το καθήκον μας είναι να το μαζέψουμε, γιατί δεν πρέπει να λεχθεί, σε σύγκριση με τους μεγάλους υπηρέτες του ανθρώπου στο παρελθόν, ότι εμείς σκύψαμε το κεφάλι στην πλάνη.

Εκείνος που αποφασίζει να επιτεθεί σ' έναν άνθρωπο όπως ο Μαρσίνι, δεν έχει βέβαια χαρά στην καρδιά, αφού εξαναγκάστηκε να τον σέβεται και να τον αγαπά, ακόμη και στο μέσον της πλέον παθιασμένης μάχης. Αναμφίβολα, αν υπάρχει κάτι που κανείς δεν θα έθετε υπό αμφισβήτηση, αυτό είναι η υπέρτατη αφιλοκέρδεια, η απέραντη ειλικρίνεια και το όχι μικρότερο πάθος για το καλό, αυτού του ανθρώπου· η ασύγκριτη αγνότητα, από την οποία λάμπει με όλη του τη μεγαλοπρέπεια στο μέσον της διαφθοράς του αιώνα. Αλλά όσο κι αν δικαιολογείται ένας θρησκευτικός σεβασμός, δεν πρέπει να φτάνει στην ειδωλολατρεία. Υπάρχουν πράγματα πιο πανάγια από τον μεγαλύτερο άνθρωπο στο κόσμο, είναι η αλήθεια, η δικαιοσύνη, το καθήκον της υπεράσπισης της αγνής υπόθεσης της ανθρωπότητας, όταν αυτή δέχεται επιθέσεις.

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Μαρσίνι εκσφενδονίζει τις κατηγορίες και τις επικρίσεις του, για να μην πούμε τις βρισιές και τις συκοφαντίες, εναντίον μας. Πριν από ένα χρόνο και μερικούς μήνες, σ' ένα γράμμα απευθυνόμενο σ' έναν φίλο του, ιδεαλιστή και πιστό σαν κι αυτόν, τον διάσημο Quinet, επέπληττε πικρά τις υλιστικές και αθεϊστικές τάσεις της σύγχρονης νεολαίας. Ήταν δικαίωμά του, έχοντας τη δυστυχία να έχει ενωμένες όλες τις γήινες επιδιώξεις του στην πίστη σ' ένα Πνεύμα απόλυτο, αδύνατο, επιζήμιο και παράλογο, φάντασμα δημιουργημένο από την παιδική φαντασία των λαών που βγαίνουν από τη ζωικότητα, το οποίο, αφού στη συνέχεια επανεξετάσθηκε, διορθώθηκε και εμπλουτίστηκε από τη δημιουργική φαντασία των ποιητών, και αφού κατόπιν ορίσθηκε και συστηματοποιήθηκε με αυστηρότητα από τις αφηρημένες μελέτες των θεολόγων και των μεταφυσικών, σήμερα σκορπί-

ζεται, σαν φάντασμα που είναι, στο δυνατό φύσημα της ώριμης λαϊκής συνείδησης της ιστορικής εμπειρίας και σύμφωνα με την ακόμη πιο αδυσώπητη ανάλυση της πραγματικής επιστήμης. Αφότου ο διάσημος ιταλός πατριώτης, από την αρχή της μακράς του καριέρας είχε τη δυστυχία να θέσει όλες τις σκέψεις και τις πράξεις του, τις πλέον επαναστατικές, υπό την προστασία αυτής της ψευδούς Ύπαρξης, ιδανικής πηγής όλων των γνωστών αντιδράσεων στην ιστορία και αλυσσοδέσεως ολόκληρης της ζωής μέχρι το σημείο της υποταγής, που, λέω, φτάνει μέχρι τη θυσία για την απελευθέρωση και την ευτυχία της αγαπημένης του Ιταλίας, δεν μπορεί παρά να εξοργίζεται εναντίον αυτής της νέας γενιάς, η οποία εμπνεόμενη από μια άλλη ιδέα, μια άλλη ηθική, μια άλλη αγάπη, κι όχι τη δική του, στρέφει τα νώτα στο θεό του.

Η πίκρα και η οργή του Μασσίνι είναι φυσιολογικές. Όντας για περισσότερα από τριάντα χρόνια επικεφαλής του προοδευτικού και επαναστατικού κινήματος της Ευρώπης, ακούει τώρα ότι αυτή η κατεύθυνση άλλαξε, βλέπει αυτό το κίνημα να παίρνει ένα δρόμο που οι δικές του απολιθωμένες πεποιθήσεις δεν του επιτρέπουν όχι μόνο να διευθύνει, αλλά ούτε καν να ακολουθήσει, μένει μόνος, εγκαταλελειμμένος, ακαταλαβίστικος, και τώρα πια ανίκανος κι αυτός ο ίδιος να κατανοήσει αυτό που συμβαίνει κάτω από τα ίδια του τα μάτια!

Για μια μεγάλη ψυχή, για μια υπερήφανη ευφυΐα, για μια μεγαλειώδη φιλοδοξία όπως εκείνη του Μασσίνι, που τώρα βρίσκεται στο τέλος μιας μακράς σταδιοδρομίας, ξοδεμένης ολόκληρης στην υπηρεσία της ανθρωπότητας, η κατάσταση είναι τραγική και σκληρή!

Κι όμως, όταν ο άγιος, σεβάσμιος γέροντας, από τα ψηλά της ιδανικής του απομόνωσης, εκσφενδόνισε τους πρώτους του κεραυνούς, δεν απαντήσαμε τίποτα, ή σχεδόν τίποτα, σεβόμενοι αυτή την ανίσχυρη αλλά οδυνηρή οργή του.

Και, ωστόσο, δεν έλειπαν ούτε τα επιχειρήματα, ούτε οι αποδείξεις, όχι μόνο για να αποκρουστούν οι επιπλήξεις του ως άδικες, αλλά και για να στραφούν εναντίον του κόμματος των ιδεαλιστών, του οποίου ο Ματσίνι είναι σήμερα ο πιο διάσημος εκπρόσωπος. Ο Ματσίνι μας κατηγορεί ότι είμαστε υλιστές και άθεοι. Σ' αυτό δεν έχουμε τίποτα ν' απαντήσουμε, αφού πράγματι είμαστε, και εφόσον επιτρέπεται ένα αίσθημα υπερηφάνειας σε φτωχά άτομα που, όμοια με τα κύματα, εμφανίζονται και εξαφανίζονται ταχέως στον απέραντο ωκεανό της κοινωνικής ζωής, της οποίας κανείς δεν γνωρίζει την αρχή και το τέλος, εμείς εξυμνούμε το ότι είμαστε τέτοιοι, γιατί ο υλισμός και η αθεία είναι η αλήθεια, ή μάλλον είναι η πραγματική βάση κάθε αλήθειας, και γιατί χωρίς να μεριμνούμε για τις πρακτικές συνέπειες, απεναντίας επιζητούμε ολόκληρη την αλήθεια, όσο είναι δυνατό να την αναγνωρίζουμε, και μόνο την αλήθεια. Παραπέρα έχουμε την πίστη ότι, παρά τις αντίθετες ενδείξεις, παρά τις φοβισμένες υποθέσεις μιας πολιτικής και σκεπτικιστικής σύνεσης, μόνο η αλήθεια μπορεί να δημιουργήσει την άριστη πρακτική των ανθρώπων.

Τέτοιο είναι λοιπόν το πρώτο άρθρο της δικής μας πίστης, και ορθώς παρακινούμαστε να εξομολογηθούμε ότι έχουμε και εμείς μια τέτοια, όμως, διάστημα δάσκαλε, αυτή δεν κοιτάζει ποτέ πίσω, αλλά πάντοτε μπροστά.

Αλλά από το δικό μας αθεϊσμό και υλισμό εσείς συμπεραίνετε ότι εμείς δεν μπορούμε ούτε να αγαπήσουμε τους ανθρώπους, ούτε να σεβόμαστε την αξιοπρέπειά τους, ότι εκείνες οι μεγάλες υποθέσεις που σε κάθε εποχή κάνουν να χτυπούν οι πιο ευγενικές καρδιές, όπως η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η ομορφιά, η αλήθεια, θάπρεπε να είναι εντελώς εξωτερικές και να παρασέρνουν τυχαία και παροδικά την άθλια ύπαρξή μας, που μάλλον έρπει παρά περπατά στη γη, κι ότι εμείς δεν μπορούμε να ξέρουμε άλλη θεραπεία, εκτός από εκείνη της ικανοποίησης των αισθησιακών και χυδαίων ορέξεών μας.

Αν κάποιος άλλος πέρα από εσάς, είχε πει κάτι τέτοια, εμείς θα τον αποκαλούσαμε, χωρίς ντροπή, συκοφάντη. Σε σας, αγαπητέ δάσκαλε, απαντούμε ότι από την πλευρά σας διαπράττετε ένα οικτρό και πολύ άδικο λάθος. Επιθυμείτε να γνωρίζετε σ' αυτό το σημείο ότι εμείς αγαπάμε όλες αυτές τις μεγάλες και ωραίες υποθέσεις, των οποίων αρνείστε τη γνώση και την αγάπη; Γνωρίζετε, τέλος πάντων, ότι τις υπεραγαπούμε σε τέτοιο βαθμό, ώστε να γινόμαστε κουραστικοί και εκνευριστικοί, βλέποντάς τις να κρέμονται αιωνίως στον ουρανό μας και να κατακλύβονται στη γη μας, όπως τόσα άλλα στείρα σύμβολα ή φαντασιώσεις, μηδέποτε πραγματοποιηθείσες.

Εμείς δεν ικανοποιούμαστε πλέον από τη φαντασίωση αυτών των υποθέσεων, θέλουμε την πραγματικότητα. Και ιδού, ω διάσημε δάσκαλε, το δεύτερο άρθρο της πίστης μας: εμείς πιστεύουμε στη δυνατότητα, στην αναγκαιότητα αυτής της πραγματοποίησης επί της γης και είμαστε πεπεισμένοι ότι αυτές οι υποθέσεις, που σήμερα προτιμώνται σε σχέση με τις ουράνιες ελπίδες, κάνουν την πραγματικότητα ανθρωπίνη και γήινη, χάνοντας αναγκαστικά τον μυστικιστικό και θεϊκό χαρακτήρα τους.

Ονομάζοντάς μας υλιστές, σας φαίνεται ότι ειπώθηκαν όλα, μοιάζει να έχουμε οριστικά καταδικαστεί, συντριβεί. Ξέρετε από πού προέρχεται αυτό το λάθος; Αυτό που εσείς και εμείς αποκαλούμε ύλη, είναι δύο έννοιες απολύτως διαφορετικές, Εκείνο που εσείς αποκαλείτε ύλη είναι ένα πλαστό ον σαν το θεό σας, το σατανά σας, την αθάνατη ψυχή σας: είναι η απόλυτη χοντροκοπιά, η νωθρή κτηνωδία, ένα ον αδύναμο, όπως αδύναμη είναι η αγνή σας πνευματικότητα, η άυλη, η απόλυτη. Όλα αυτά δεν υφίστανται παρά μόνο στη θεωρητική φαντασία των θεολόγων και των μεταφυσικών. Η ιστορία της φιλοσοφίας έχει στο εξής ξεσκεπάσει τη διαδικασία, εκτός των άλλων απλοϊκή, αυτής της ασυνείδητης δημιουργίας, τη

γένεση αυτής της μοιραίας ιστορικής ψευδαισθήσης, που για μια μακρά σειρά αιώνων βάρυνε μ' εκείνον τον τρομερό εφιάλτη το καταπιεσμένο πνεύμα των ανθρώπινων γενεών. Οι πρώτοι στοχαστές, που αναγκαστικά ήταν θεολόγοι και μεταφυσικοί μιας και έτσι είναι φτιαγμένο το ανθρώπινο πνεύμα, ξεκινώντας πάντοτε από την ηλιθιότητα, το ψεύδος ή το σφάλμα, για να φτάσει στην αλήθεια, μη δίνοντας τις καλύτερες συστάσεις για τις «άγιες παραδόσεις του παρελθόντος» οι πρώτοι στοχαστές, λέω, συνέλαβαν σαν το σύνολο των πραγματικών υπάρξεων τις οποίες γνώριζαν και τις οποίες αντιλαμβάνονταν αναμφιβόλως ως αυτές καθαυτές, όλα εκείνα που τους φαίνονταν πως συνιστούν τη δύναμη, την κίνηση, τη ζωή, την ευφύια και τα ονόμασαν με το γενικό όνομα πνεύμα, κι έπειτα, σ' εκείνο το υπόλειμμα του σχηματίστου και αδρανούς περισεύματος, που υπέθεσαν ότι πρέπει να μένει μετά απ' αυτή την αφαιρετική εργασία, εκτελεσμένη ασυνειδήτως από το ίδιο τους το πνεύμα πάνω στον πραγματικό κόσμο, έδωσαν το όνομα ύλη. Μετά, αυτό που εκπλήσσει είναι ότι αυτή η ύλη, η οποία δεν υπάρχει παρά μόνο στη φαντασία τους, μοιάζει τόσο αδρανής, τόσο κτηνώδης, τόσο ηλίθια απέναντι σ' αυτόν το θεό, που αντιθέτως εκτιμείται σαν ζωή, κίνηση, αιώνια ευφύια.

Σε ότι μας αφορά, με ειλικρίνεια εξομολογούμαστε, πως δεν ξέρουμε ούτε τη μία, ούτε τον άλλο, ή μάλλον γνωρίζουμε ότι αυτή η ύλη κι αυτός ο θεός είναι αμφότερα όντα αφηρημένα, δημιουργήματα α ρηιοί της θεωρητικής φαντασίας των θεολόγων και των μεταφυσικών.

Μ' αυτές τις λέξεις, ύλη και υλικό, εμείς αντιλαμβανόμαστε την ολότητα, ολόκληρη την κλίμακα των πραγματικών όντων, από τα πιο απλά ανόργανα σώματα, έως τον εγκέφαλο των πιο ισχυρών πνευμάτων τα πιο ωραία συναισθήματα, τις πιο έξοχες σκέψεις, τις ηρωικές πράξεις, τις ενέργειες αφοσίωσης, τη θυσία, τον εγωισμό, μέχρι και τις υποκρισίες και τις υπερβατικές παρεοκλίσεις του Μιασίι. Έτσι, ωσαύτως, οι

εκδηλώσεις της οργανικής ζωής, οι χημικές αναλογίες, ο ηλεκτρισμός, το φως, η θερμότητα, η έλξη των σωμάτων, δεν συνιστούν για μας τίποτ' άλλο παρά τις εξελίξεις, χωρίς αμφιβολία διαφορετικών, αλλά συνδεδεμένων μεταξύ τους, εκείνης της ολότητας των πραγματικών όντων που αποκαλούμε ύλη. Πρέπει να επισημανθεί, επιπροσθέτως, ότι για μας αυτή η ολότητα δεν είναι η θεμελιώδης και δημιουργική αρχή, όπως εκείνη των πανθειστών, αλλά βεβαίως το Αποτέλεσμα, αιωνίως αναπαραγόμενο από μια απειρία ακατάπαυτων δράσεων και αντιδράσεων και από τον ακατάπαυτο μετασχηματισμό των πραγματικών όντων που γεννιούνται και πεθαίνουν στα σπλάγχνα της.

Για να μην παρατείνουμε αυτή τη μεταφυσική διατριβή, ανακεφαλαιώνοντας θα έλεγα πως αποκαλούμε υλικό ότι υπάρχει, ότι παράγεται στον πραγματικό κόσμο, ακόμη και εκτός του ανθρώπου, και ιδεατό μόνο αυτό που παράγεται στο μυαλό, ή μέσω του ανθρώπινου μυαλού· όμως, αφού αυτό το πεδίο είναι ομοίως υλικό πράγμα με την έννοια που έδωσα προηγουμένως σ' αυτή τη λέξη, γίνεται φανερό πως εκείνο που αποκαλούμε ύλη, δηλαδή ο υλικός κόσμος, με κανένα τρόπο δεν αποκλείει τον ιδεατό.

Αντιθέτως, και είναι γι' αυτό που οφείλουμε να πλήξουμε αυτούς τους ίδιους τους πλατωνικούς αντιπάλους μας, δεν είναι δύσκολο να αποδείξουμε ότι εκείνοι που αυτοί με περισσή περιφρόνηση αποκαλούν υλιστές, είναι περισσότερο ικανοί για έναν ευρύ, γενναιόδωρο, σοβαρό και πρακτικό ιδεαλισμό, απ' αυτούς τους ίδιους. Τίποτα, εξάλλου, πιο λογικό και φυσικό. Κάθε εξέλιξη συνεπάγεται, κατά κάποιο τρόπο, την άρνηση της αφετηρίας της, δεν είναι αλήθεια; Έτσι οι υλιστές ξεκίνησαν από την ύλη για να φτάσουν πού; Στην ιδέα; Ενώ οι ιδεαλιστές, ξεκινώντας από την καθαρή ιδέα και επαναλαμβάνοντας πάντοτε τον αρχαίο μύθο του προπατορικού αμαρτήματος, που δεν είναι άλλο από τη συμβολική έκφραση της ίδιας μας της

μοίρας, ξαναπέφτουν αιωνίως, τόσο στη θεωρία, όσο και στην πράξη, στην ύλη, από την οποία δεν καταφέρνουν ποτέ να απελευθερωθούν και από ποια ύλη; Την ύλη την κτηνώδη, την ελεεινή, την ηλίθια, τη δημιουργημένη από τη φαντασία τους, όπως ένα *alter ego*, δηλαδή την αντανάκλαση του δικού τους ιδεατού. Με τον ίδιο τρόπο, οι υλιστές στις θεωρήσεις τους, που συμφωνούν πάντως με την ιστορική πραγματικότητα, εκλαμβάνουν την κτηνωδία, την ανθρωποφαγία, τη δουλεία, ως την αφετηρία της ανθρώπινης εξέλιξης, αλλά σε τι τείνουν, σε τι ελπίζουν; Στη χειραφέτηση και τον ολοκληρωτικό εξανθρωπισμό της ανθρωπότητας ενώ οι ιδεαλιστές, που παίρνουν ως αφετηρία την αθάνατη ψυχή και την ελεύθερη βούληση, καταλήγουν μοιραία στη λατρεία της δημόσιας τάξης όπως ο Θιέρσος και σ' εκείνη της εξουσίας όπως ο Ματσίνι, δηλαδή στη συντήρηση και την οργάνωση της δουλείας. Απ' αυτό προκύπτει ολοφάνερα ότι ο θεωρητικός υλισμός ερμηνεύεται πάντοτε σαν πρακτικός ιδεαλισμός και ότι σπρωγμένος από μια αντίθετη λογική αναγκαιότητα, ο θεωρητικός ιδεαλισμός τείνει μοιραία στην πραγματοποίηση του πιο χοντροκομμένου, πρακτικού υλισμού.

Χθες, κάτω από τα μάτια μας, πού βρίσκονταν οι υλιστές, οι άθεοι; Στην Κομμούνα, στο Παρίσι. Και οι ιδεαλιστές, οι πιστοί του θεού; Στην Εθνική Συνέλευση, στις Βερσαλίες. Τι ήθελαν οι φίλοι μας, τ' αδέρφια μας στο Παρίσι; Τη χειραφέτηση της ανθρωπότητας και τι θέλει τώρα η θριαμβεύουσα Συνέλευση των Βερσαλιών; Την τελική ταπείνωσή της κάτω από τον διπλό ζυγό της πνευματικής και κοσμικής εξουσίας. Είναι αυτό όσο χρειάζεται ξεκάθαρο;

Οι υλιστές, γεμάτοι πίστη και περιφρονώντας τους κινδύνους, τους πόνους και το θάνατο, θέλουν να προχωρήσουν μπροστά, γιατί μπροστά βλέπουν να λάμπει ο θρίαμβος της ανθρωπότητας. Οι ιδεαλιστές, όλοι ασθμαίνοντες, δεν βλέπουν πλέον τίποτα άλλο πέρα από κόκκινα φαντάσματα και προσπαθούν

μ' όλες τους τις δυνάμεις να χύσουν ξανά μέσα στο βούρκο την ανθρωπότητα, που τόσο κόπιασε για να βγει απ' αυτόν. Συγκρίνετε και κρίνετε.

Δεν είναι φανερό πως, αν δεν μας εμπόδιζε ο σεβασμός που οφείλουμε στον Μαρσίνι, θα είχαμε το δικαίωμα να του πούμε ότι παπάς αυτός ο ίδιος, συκοφαντεί όπως συκοφαντούσαν πάντοτε οι παπάδες, αμφισβητώντας το κόμμα του θεού που στρέφεται εναντίον της ανθρωπότητας και εκείνο της κληρικής αντίδρασης που στρέφεται εναντίον της κοινωνικής επανάστασης;

Ο Μαρσίνι ισχυρίζεται και βεβαιώνει μ' εκείνο τον δογματικό και επιτακτικό τόνο, χαρακτηριστικό όλων των ιδρυτών των νέων θρησκειών που δεν επιτρέπουν κάποια συζήτηση, ότι οι υλιστές είναι ανίκανοι ν' αγαπήσουν και να θυσιάσουν την ίδια τους την ύπαρξη στην υπηρεσία των μεγάλων σκοπών.

Λέγοντας αυτό, ο Μαρσίνι αποδεικνύει ότι, όντας συνεπής και ειλικρινής ιδεαλιστής, περιφρονώντας την ανθρωπότητα στο όνομα του θεού του, του οποίου πιστεύει σοβαρά πως είναι προφήτης, δεν κατάλαβε ποτέ τίποτα από την ανθρώπινη φύση, ούτε από τις κοινωνικές εξελίξεις, και πως αν δεν αγνοεί την ιστορία, τουλάχιστον την παρεξηγεί κατά τρόπο μοναδικό.

Η επιχειρηματολογία του είναι εκείνη όλων των θεολόγων αν δεν υπήρχε δημιουργός, λέει αυτός, δεν θα υπήρχε η δημιουργία, ούτε ο κόσμος με τους αιώνιους και αξιοθαύμαστους νόμους του, και δεν θα παρουσιαζόταν τίποτ' άλλο από ένα φοβερό χάος, όπου κάθε κατάσταση θα ρυθμιζόταν όχι από έναν προνοιακό και θεϊκό σκοπό, αλλά από το φρικτό πεπρωμένο και τον άναρχο ανταγωνισμό των τυφλών δυνάμεων. Τότε δεν θα υπήρχε κανείς σκοπός στη ζωή, όλα θα ήταν υλικά, κτηνώδη και τυχαία. Διότι χωρίς θεό δεν θα υπάρχουν ηθικοί νόμοι και χωρίς ηθικούς νόμους δεν θα υπάρχουν ούτε καθήκοντα, ούτε νόμοι, ούτε θυσία, ούτε αγάπη, ούτε ανθρωπότητα, ούτε πατρίδα, ούτε Ρώμη, ούτε Ιταλία γιατί αν η Ιταλία υφίσταται

σαν έθνος, αυτό οφέ'λεται στο ότι έχει να πραγματώσει μια παγκόσμια αποστολή πρόνοιας και δεν θα είχε επιφορτισθεί μ' αυτήν την αποστολή από κανέναν άλλο πέρα από το θεό, ο οποίος έρριξε την πατρική του μέριμνα σ' αυτή τη βασίλισσα των εθνών, φτάνοντας στο σημείο να χαράξει με το ίδιο του το χέρι τα όρια της, έτσι όπως τα προείπε και περιέγραψε η προφητική μεγαλοφυΐα του Δάντη.

Σ' ένα από τα άρθρα που θα ακολουθήσουν αυτό εδώ, θα προσπαθήσω να αποδείξω εναντίον του Ματσίνι:

1ο) Ότι αν υπήρχε ένας θεός-δημιουργός, ο κόσμος ποτέ δεν θα είχε μπορέσει να υπάρξει.

2) Ότι αν ο θεός ήταν ο νομοθέτης του κόσμου, αυτό που εμείς αποκαλούμε γενικά φυσικοί νόμοι, νόμοι κοινωνικοί, υλικοί και ηθικοί, δεν θα είχαν ποτέ μπορέσει να υπάρξουν και ακόμη περισσότερο να λειτουργήσουν, ότι ο κόσμος θα ήταν ένα χάος όπου τα πάντα θα κυβερνούσε η ιδιότροπη και απολύτως παράλογη αυθαιρεσία του θεϊκού μηχανισμού, και ότι κατά συνέπεια η ύπαρξη του κόσμου και ο πραγματικός συντονισμός του, αποδεικνύονται αδιάψευστοι μάρτυρες της μη ύπαρξης του θεού.

3) Ότι ο ηθικός νόμος, του οποίου εμείς οι υλιστές και άθεοι αναγνωρίζουμε την πραγματική ύπαρξη, δεν μπορεί να τοποθετήσει τους ιδεαλιστές σε οποιαδήποτε από τις υπάρχουσες σχολές, Ματσινικούς ή μη Ματσινικούς, είναι ένας νόμος που πρέπει να θριαμβεύσει επί των αντιδραστικών συνωμοσιών όλων των ιδεαλιστών του κόσμου, και ότι απορρέοντας αυτός από την ίδια τη φύση της ανθρώπινης κοινωνίας, δεν χρειάζεται οι πραγματικές βάσεις αυτής της φύσης να αναζητηθούν στο θεό, αλλά στη ζωικότητα.

4) Ότι η ιδέα του θεού, μακράν του να είναι αναγκαία για την εγκαθίδρυση αυτού του ηθικού νόμου, δεν θα έκανε τίποτα άλλο απ' το να τον διαταράσσει και να τον διαστρέψει.

5) Ότι αυτή η ιδέα, μιας και ο κόσμος των θεών και των

ουρανίων και επίγειων ημιθέων στον οποίο αυτή ενσαρκώνεται ιστορικά δεν ήταν τίποτα άλλο από μια δημιουργία της ανθρώπινης φαντασίας, που μόλις αποδεσμεύτηκε από τη φάση της πρωτόγονης κτηνωδίας, είναι μια αναπόφευκτη απόκλιση στην εξέλιξη του ανθρωπίνου πνεύματος και ότι, χρησιμοποιώντας την έκφραση του Προυντόν, οι άνθρωποι εξαπατημένοι από ενός είδους οπτική, ψευδαίσθηση, δεν θα λάτρευαν ποτέ στο θεό τους τίποτα άλλο από ότι η δική τους εικόνα αντιστρέφει και τερατωδώς μεγαλοποιεί.

6) Ότι η θεϊκότητα, κάποτε εγκατεστημένη στον ουράνιο θρόνο της από τη δημιουργική φαντασία του ανθρώπου, έγινε η μάλιστα της ανθρωπότητας: η σύμμαχος όλων των τυράννων, όλων των τσαρλατάνων, όλων των καταπιεστών και όλων των εκμεταλλευτών των λαϊκών μαζών.

7) Και επιτέλους, ότι ο διασκορπισμός των θεϊκών φαντασμάτων, απαραίτητη συνθήκη του τελικού θριάμβου της ανθρωπότητας, θα είναι μια από τις αναπόφευκτες συνέπειες της χειραφέτησης του προλεταριάτου.

Χάρis στην αγάπη της ελευθερίας, της δικαιοσύνης, της ισότητας και της αλήθειας, υποχρεώνομαι να αποδείξω όλα αυτά στον Ματσίνι, όχι για να τον πείσω, ούτε που μου πέρασε απ' το μυαλό αυτή η φιλόδοξη αυταπάτη, αλλά για να τον εμποδίσω, σε ότι με αφορά, να διαφθείρει το πνεύμα, να παρεκκλίνει και να παραλύσει την ενέργεια των λαϊκών μαζών.

Όσο ο Ματσίνι ικανοποιείτο να προσβάλλει τη νεολαία των σχολείων, τη μόνη που σ' αυτή την παρρησιασμένη αστική τάξη δείχνει ακόμη έναν ενθουσιασμό για τις μεγάλες υποθέσεις της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και του αισθήματος της δικαιοσύνης μέχρι να περιορίσει τις επιθέσεις του στους γερμανούς καθηγητές, στους Moleschott, στους Schiff και σ' όλους τους άλλους που διαπράττουν το τεράστιο έγκλημα να διδάσκουν την πραγματική επιστήμη στα ιταλικά πανεπιστήμια και όσο τους κατήγγειλε εμμέσως στην κυβέρνηση, ως προπα-

γανδιστές των υπονομευτικών για την πατρίδα ιδεών του Γαλιλαίου και του Τζορντάνο Μπρούνο, ήταν επιτρεπτή η σιωπή εντελλομένη από τον σεβασμό, πιθανόν ανακατεμένο με συμπόνια. Η νεολαία είναι όσο χρειάζεται ενεργητική και οι καθηγητές όσο χρειάζεται μορφωμένοι για να υπερασπίσουν τους εαυτούς τους.

Αλλά σήμερα ο Ματσίνι ξεπέρασε το μέτρο. Πάντοτε με καλή πίστη και πάντοτε εμπνεόμενος από τον ειλικρινή ιδεαλισμό του, αυτός διέπραξε δύο εγκλήματα που στα μάτια μας, στα μάτια ολόκληρης της σοσιαλιστικής δημοκρατίας της Ευρώπης, είναι ασυγχώρητα.

Την ίδια στιγμή που ο ηρωϊκός πληθυσμός του Παρισιού, πιο υπέροχος από ποτέ, αφηνόταν να μακελευθεί κατά δεκάδες χιλιάδες, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών και των παιδιών, υπερασπιζόμενος την πιο ανθρώπινη, πιο δίκαιη, πιο μεγάλη υπόθεση που γνώρισε η ιστορία, την υπόθεση της χειραφέτησης των εργαζομένων κάθε χώρας· τη στιγμή που ο φοβερός συνασπισμός όλων των βρωμερών αντιδραστικών που σήμερα γιορτάζει θριαμβευτικά τα όργια του στις Βερσαλιές, μη ικανοποιούμενος ακόμα από το μακελειό ή τη μαζική φυλάκιση των αδελφών μας της Κομμούνας του Παρισιού, εναντίον της οποίας μπορείτε να φανταστείτε τις άτιμες σικοφαντίες μιας χωρίς όρια πολιτικής και κοινωνικής αισχρότητας, ο Ματσίνι, ο ευγενής, ο αγνός, ο δημοκρατικός Ματσίνι, ξεχνώντας ότι υπήρξε ο ευγνώμων απελευθερωτής και ο από καρδιάς φίλος των λαϊκών μαζών, ενθυμούμενος μόνο την αποστολή του σαν προφήτης του θεού και σαν παπάς, θα εκτοξεύσει εναντίον τους, ομοίως μ' εκείνους, τις βρισιές και τις σικοφαντίες του. Αυτός ο τολμηρός αρνείται όχι μόνο το δίκαιο της υπόθεσής τους, αλλά και την ηρωϊκή και υπέρτατη αφοσίωση σ' αυτή την υπόθεση, παρουσιάζοντάς τους, αυτούς που θυσιάστηκαν για τη χειραφέτηση ολόκληρου του κόσμου, σαν μια συμμορία άξεστων υπάρξεων, που αγνοούν κάθε ηθικό νόμο και υπόκει-

νται μόνο σε εγωϊστικές και άγριες παρορμήσεις.

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Ματσίνι βρίζει και συκοφαντεί το λαό του Παρισιού. Το 1848, μετά τις αξέχαστες μέρες του Ιούνη που εγκαινίασαν την εποχή των διεκδικήσεων του προλεταριάτου και του σοσιαλιστικού κινήματος στην Ευρώπη, ο Ματσίνι κυκλοφόρησε ένα μανιφέστο γεμάτο οργή, κακολογώντας τους εργάτες του Παρισιού και το σοσιαλισμό. Εναντίον των εργατών το 1848, των αφοσιωμένων, των ηρωικών, των έξοχων, που όπως οι γιοί τους το 1871 μακελεύθηκαν, φυλακίστηκαν και εκτοπίστηκαν μαζικά από τους ρεπουμπλικανούς, ευγενείς και αστούς θριαμβευτές, εναντίον τους, λέω, ο Ματσίνι επανέλαβε τις συκοφαντίες που ανακάλυψαν οι ηλίθιοι και ελεεινοί αντίπαλοί τους, ενοχοποιώντας για την ανικανότητα της ριζοσπαστικής μπουρζουαζίας να θεμελιώσει τη δημοκρατία το προλεταριάτο, το μόνο που πήρε στα σοβαρά την ελευθερία, την ισότητα και την ανθρώπινη αδελφότητα.

Ο Ματσίνι αναθεματίζει το σοσιαλισμό. Σαν παπάς ή σαν εκπρόσωπος του θεϊκού δασκάλου θα έπρεπε να τον κακολογεί μια και θεωρούμενος από ηθική σκοπιά ο σοσιαλισμός είναι η πλήρης πραγμάτωση του ανθρώπινου σεβασμού, που αντικαθιστά την εθελουσία και αναίτια ταπείνωση, αδιαχώριστη από τη θεϊκή λατρεία. Θεωρούμενος, έπειτα, από μια επιστημονική και πρακτική οπτική γωνία, αυτός είναι η διακήρυξη εκείνης της μεγάλης αρχής που, βαλμένη τώρα πια στη συνείδηση των λαών, έγινε η μοναδική αφετηρία τόσο για τις έρευνες και την ανάπτυξη της θετικής επιστήμης, όσο και για τις επαναστατικές κινήσεις του προλεταριάτου. Αυτή η αρχή, συνοψίζεται ως εξής, μ' όλη την απλότητά της: Όπως στο φυσικό κόσμο η ύλη, η αποκαλούμενη ανόργανη, δηλαδή μηχανικώς, φυσικώς και χημικώς καθοριζόμενη, είναι η βάση της οργανικής, φυτικής και ζωικής ύλης και τελικά της πνευματικής ύλης, κυρίως, αν όχι αποκλειστικώς, ανθρώπινης (ΤΑ ΖΩΑ ΤΩΝ ΚΑΤΩΤΕΡΩΝ ΕΙΔΩΝ, ΔΕΝ ΣΤΕΡΟΥΝΤΑΙ ΚΑ-

ΘΟΛΟΥ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ, ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟ) έτσι στον κοινωνικό κόσμο, που άλλωστε πρέπει να θεωρείται ως το τελικό στάδιο του φυσικού κόσμου, η ανάπτυξη των υλικών και οικονομικών ζητημάτων ήταν πάντοτε και θα συνεχίσει να είναι, η καθοριστική βάση κάθε θρησκευτικής, φιλοσοφικής, πολιτικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Βλέπετε ότι αυτή η αρχή φέρει μαζί της τουλάχιστον την πιο τολμηρή ανατροπή όλων των θεωριών, τόσο των επιστημονικών όσο και των ηθικών, όλων των θρησκευτικών, μεταφυσικών, πολιτικών και νομικών ιδεών του παλιού και σύγχρονου ιδεαλισμού. Είναι μια πνευματική και ηθική επανάσταση, χίλιες φορές πιο τρομερή από εκείνη που, ξεκινώντας από την εποχή της αναγέννησης του 16ου και 17ου αιώνα, ανέτρεψε τις σχολαστικές θεωρίες που είχαν γίνει δόγματα της εκκλησίας, της φεουδαλικής αριστοκρατίας και του θεϊκού κράτους, για να τις αντικαταστήσει μ' εκείνες του κριτικού λόγου, καθαρού αλλά ωστόσο πάντοτε ιδεατού, αναγκαστικά δογματικού και κατά συνέπεια πάντοτε ευμενή απέναντι στην κυριαρχία μιας προνομιάχου τάξης και ειδικότερα της μπουρζουαζίας.

Αν η ανατροπή της σχολαστικής βαρβαρότητας ήταν στην εποχή της αιτία τρομερών ταραχών, γίνεται κατανοητό τι αναταραχή θα προκαλέσει στις μέρες μας η αντίστοιχη του δογματικού ιδεαλισμού, που είναι το τελευταίο καταφύγιο όλων των εκμεταλλευτών και των προνομιάχων καταπιεστών της ανθρώπινης κοινωνίας.

Οι εκμεταλλευτές των ιδεαλιστικών πίστσεων, οσμίζόμενοι την απειλή των πιο πολύτιμων συμφερόντων τους, και οι αφιλοκερδείς οπαδοί, φανατικοί και ειλικρινείς του θνήσκοντος ιδεαλισμού, όπως ο Ματσίνι, βλέπουν να καταστρέφεται μ' ένα μόνο χτύπημα ολόκληρη η θρησκεία, ολόκληρη η αυταπάτη της ζωής τους.

Κατά τη διάρκεια της μακράς του καριέρας, ο Ματσίνι δεν

σταμάτησε να επαναλαμβάνει σε όλους τους τόπους στις λαϊκές μάζες της Ευρώπης και ιδιαίτερος στους Ιταλούς, αυτά τα λόγια, συνοψίζοντας ολόκληρο τον θρησκευτικό και πολιτικό κατηχησμό του: «Ηθικολογείτε, διδαχθείτε, σκύψτε το κεφάλι μπροστά στο Θεό και αποδεχτείτε τον ηθικό νόμο που εγώ μεταφέρω στο όνομά του, θεμελιώνοντας μαζί μου και υπό τη διεύθυνσή μου, μια δημοκρατία βασισμένη στην ενότητα (αδύνατη) του λόγου και της πίστης, της θεικής εξουσίας και την ανθρώπινης ελευθερίας, και θα έχετε τη δόξα, την ισχύ των περισσοτέρων, την ευημερία και την κοινωνική ισότητα». Αντιθέτως ο σοσιαλισμός λέει με το στόμα της Διεθνούς:

«Σκεφτόμενοι ότι η χειραφέτηση των εργαζομένων πρέπει να είναι έργο των ίδιων των εργαζομένων' ότι οι προσπάθειες των εργαζομένων για να κατακτήσουν τη χειραφέτησή τους δεν πρέπει να τείνουν να δημιουργήσουν καινούργια προνόμια, αλλά να καθιερώσουν για όλους (φυσικά συμπεριλαμβανομένων των γυναικών) ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις και να εκμηδενίσουν κάθε ταξική κυριαρχία' ότι η οικονομική υποδούλωση του εργαζομένου στον αγοραστή των πρώτων υλών και των εργαλείων της εργασίας είναι η γέννηση της δουλείας σε όλες της τις μορφές: κοινωνική αθλιότητα, πνευματική ταπείνωση, πολιτική υποταγή' ότι γι' αυτό το λόγο, η οικονομική χειραφέτηση των εργαζομένων τάξεων διαμορφώνει έναν μεγάλο σκοπό, στον οποίο πρέπει να υποταχθεί οποιοδήποτε ειλικρινές μέσο, κάθε πολιτική κίνηση' ότι όλες οι προσπάθειες που έγιναν μέχρι τώρα απέτυχαν λόγω έλλειψης αλληλεγγύης μεταξύ των εργαζομένων των διαφόρων επαγγελμάτων κάθε χώρας και της έλλειψης μιας αδελφικής ένωσης των εργαζομένων των διαφόρων χωρών' ότι η χειραφέτηση των εργαζομένων δεν ένα πρόβλημα απλώς τοπικό ή εθνικό' ότι, αντιθέτως, αυτό το πρόβλημα ενδιαφέρει όλα τα πολιτισμένα έθνη, η επίλυσή του αναγκαστικώς ανάγεται στους θεωρητικούς και πολιτικούς αγώνες τους' ότι το κίνημα που εμφανίζεται και πάλι ανάμεσα

στους εργάτες των πιο βιομηχανικών χωρών της Ευρώπης, έφερε τη γέννηση νέων ελπίδων μιας πανηγυρικής προειδοποίησης πως δεν θα ξαναπέσουν στα παλιά λάθη και την προτροπή για τον συνδυασμό όλων των προσπαθειών των μέχρι τώρα απομονωμένων γι' αυτούς τους λόγους το Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων, που διεξήχθη στη Γενεύη στις 3 Σεπτέμβρη του 1866, δήλωσε ότι αυτή η Ένωση, όπως επίσης όλες οι ενώσεις ή τα άτομα που συμφωνούν μαζί της, αναγνωρίζει πως η αλήθεια, η δικαιοσύνη, η ηθική πρέπει να είναι η βάση της συμπεριφοράς της προς όλους τους ανθρώπους, χωρίς διακρίσεις χρώματος, πίστης ή εθνότητας το συνέδριο θεωρεί υποχρέωσή του να απαιτήσει τα δικαιώματα του ανθρώπου όχι μόνο για τα μέλη της Ένωσης, αλλά ομοίως για οποιονδήποτε εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του: **ΚΑΜΜΙΑ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΧΩΡΙΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑ, ΚΑΝΕΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΧΩΡΙΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ».**

Ιδού λοιπόν, σε όλη του τη μεγαλοπρεπή απλότητα, το πρόγραμμα της Διεθνούς.

Καταλαβαίνετε ότι ο Ματσίνι οφείλει να κακολογήσει και αυτό είναι το δεύτερο σφάλμα του για το οποίο τον μεμφόμαστε, αντιλαμβανόμενοι πάντως ότι η κακολογία του υπακούει στη συνείδησή του σαν προφήτη και παπά.

Αλλά ωστόσο, αποδίδοντας δικαιοσύνη στην αναμφισβήτητ ειλικρίνειά του, οφείλουμε να διαπιστώσουμε, ότι συνδυάζοντας τις ύβρεις του μ' όλες εκείνες των αντιδραστικών της Ευρώπης εναντίον των άτυχων αδελφών μας, των ηρωικών υπερασπιστών και μαρτύρων της Κομμούνας του Παρισιού, και τους αφορισμούς του μ' εκείνους της Εθνικής Συνέλευσης των Βερσαλιών και του Πάπα εναντίον της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων (που σήμερα είναι ο μοναδικός δρόμος σωτηρίας του προλεταριάτου ολόκληρου του κόσμου), ο Ματσίνι έχει οριστικά εγκαταλείψει το στρατόπεδο της επανάστασης και συμπαρατάχθηκε με τις γραμμές της διεθνούς αντίδρασης.

Σε άρθρα που θ' ακολουθήσουν, θα εξετάσω μία προς μία τις κατηγορίες εναντίον αυτής της αξιοθαύμαστης Ένωσης και θα εξαναγκαστώ να απογυμνώσω τη ματαιότητα των θρησκευτικών και πολιτικών δογμάτων του προφήτη. ●

[μτφ. Παναγιώτης Καλαμαράς]

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΕΝΟΣ ΔΙΕΘΝΙΣΤΗ ΣΤΟΝ ΜΑΤΣΙΝΙ

Άρθρο Δεύτερο

Ο ΜΑΤΣΙΝΙ και όλοι οι καινούριοι φίλοι του, όλων των χρωμάτων, μαύροι, άσπροι, μπλε, ροζ, κίτρινοι (με μια αδύναμη, δογματική και χολωμένη σοφία), τρίχρωμοι και μονόχρωμοι, λιγάκι κόκκινοι, θα πρέπει να είναι χαρούμενοι. Οι αδελφοί μας από τη Νάπολη μόλις υπεβλήθησαν σε έρευνα, φυλακίστηκαν και διαλύθηκαν*. Είναι απολαυστικό, έτσι δεν είναι, να καταριέσαι, όταν την κατάρα ακολουθούν τόσο άμεσα και κεραυνοβόλα αποτελέσματα. Ο άλλος Πάπας, ο πραγματικός Πάπας, αυτός του Βατικανού, δεν υπήρξε τόσο ευτυχισμένος. Καταράστηκε και οι άγγελοί του δεν κατέβηκαν από τον ουρανό για να χτυπήσουν. Αλλά πάλι δικό του είναι το λάθος. Δε φτάνει να καταριέσαι, πρέπει ακόμα να ξέρεις να προσαρμόζεις τις κατάρες σου με την τρέχουσα άποψη, επίσημη και ανεπίσημη, του αιώνα. Ο πεισματάρης γέρος του Βατικανού,

* Στις 18/8/1871, ο εισαγγελέας της επαρχίας της Νάπολης, μαρκήσιος D' Afflitto, διέταξε τη διάλυση του τμήματος της Διεθνούς της Νάπολης. Το διάταγμα ανέφερε: «Προς εκτέλεση του διατάγματος που εξεδόθη στη Ρώμη στις 14/8 και με το οποίο ο Υπουργός Εσωτερικών αναγνωρίζει ότι η Διεθνής Εργατική Εταιρεία, εξαιτίας των τάσεων και των πράξεών της, συνιστά μόνιμη προσβολή των νόμων και των θεμελιωδών θεσμών του έθνους, όπως και μια σημαντική απειλή για τη δημόσια τάξη... μετά τη σύμφωνη γνώμη του Υπουργικού Συμβουλίου, απαγορεύει τις συνελεύσεις της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων του ιταλικού τμήματος της Νάπολης». Στις 20 Αυγούστου η αστυνομία ερεύνησε τα γραφεία του τμήματος και ταυτοχρόνως τα σπίτια πολλών μελών της Επιτροπής.

πιστός στις απαρχαιωμένες παραδόσεις, πίστεψε ότι θα μπορούσε να πλήξει με τον αφορισμό τις δημόσιες αρχές, τους ανώτερους δημόσιους υπαλλήλους, μια δυναστεία, έναν εσπευμένο. Φτάνει πια. Αν είχε περιοριστεί μόνο, όπως ο Ματσίνι, στο να εξαπολύσει τους αφορισμούς του εναντίον των αδελφών μας, των ηρώων της Κομμούνας του Παρισιού και των εργατών της Διεθνούς, θα είχε δει να κατεβαίνουν, όχι από τον ουρανό, αλλά από τα ύψη του κυβερνητικού κόσμου, που σήμερα μετράει όσο ο ουρανός, ένα σμήνος αρχαγγέλων της δημόσιας τάξης, οι οποίοι θα ήταν ευτυχείς να χτυπήσουν σκληρά προκειμένου να του γίνουν αρεστοί. Έλλειψη τακτ, αυτό είναι. Ας πάει στη σχολή του Ματσίνι.

Είναι πιθανότερο το γεγονός που μόλις συνέβη στη Νάπολη, να ξανασυμβεί χωρίς καθυστέρηση σε όλα τ' άλλα μέρη της Ιταλίας. Το τμήμα της Νάπολης μόλις διαλύθηκε, όχι με νομαρχιακό μέτρο, αλλά με ανώτατη διαταγή, μια και η Διεθνής έχει επιστήμως αναγνωριστεί μόνιμη, προσβολή των νόμων και των θεμελιωδών θεσμών του έθνους*. Και μια και τα ανάλογα μέτρα αναγγέλθηκαν ή πρόκειται να παρθούν σ' ολόκληρη σχεδόν την ήπειρο της Ευρώπης, οι αγαπητοί μας εχθροί, αλλοίμονο! συμπεριλαμβανομένου και του Ματσίνι, θα κραυ-

* Μετά από μια επερώτηση στη Γερουσία και σε συνενόηση με το Υπουργείο Εξωτερικών Υποθέσεων που καλούσε τις ξένες κυβερνήσεις να αρνηθούν το δικαίωμα ασύλου στους πρόσφυγες της Κομμούνας και να προχωρήσουν στη σύλληψή τους μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας έκδοσής τους, ο Giovanni Lanza, Υπουργός Εσωτερικών, έστρεψε την προσοχή του εισαγγελέα της Νάπολης στις ανατρεπτικές δραστηριότητες της εργατικής οργάνωσης της συνδεδεμένης με τη Διεθνή. Βασιζόμενος σε αναφορές που είχε λάβει, ο υπουργός διέταξε στις 14 Αυγούστου το κλείσιμο των ναπολιτάνικων γραφείων της Διεθνούς, επιφορτίζοντας τον εισαγγελέα της Νάπολης με την εκτέλεση του διατάγματός του.

γάσουν, με ή χωρίς το σύμβολο του σταυρού: «Δόξα τω θεώ, είναι νεκρή!»

Η Διεθνής πέθανε, λέτε, ε καλά! Όχι, ζήτω η Διεθνής! Και χάρη σε σας, αγαπητοί κύριοι, επίσημοι και ημιεπίσημοι εχθροί, που διεξάγετε υπέρ της, με τις συκοφαντίες και τις διώξεις σας, μια προπαγάνδα πολύ πιο εκπληκτική σε σχέση μ' αυτή που μας επιτρέπουν να κάνουμε τα φτωχά μας μέσα, είναι σήμερα πιο ζωντανή και πιο δυνατή από ποτέ.

Παρά τα εκατομμύρια που ο πληρωμένος τύπος της Ευρώπης σπαταλά τόσο γενναιόδωρα και κατά γελοίο τρόπο στο Γενικό Συμβούλιο της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων, αυτή η Ένωση είναι πολύ φτωχή. Και πως θα συνέβαινε διαφορετικά; Αποτελούμενη αποκλειστικά από εργάτες που δουλεύοντας σκληρά από το πρωί ως το βράδυ, κερδίζουν μόλις μετά βίας τη ζωή των οικογενειών τους, και έχοντας ενάντια τους όλους εκείνους που πλουτίζουν απ' αυτή την εξαναγκαστική δουλειά του προλεταριάτου, από πού θα μπορούσαν να της έρθουν τα εκατομμύρια; Ας την ομολογήσουμε λοιπόν, αυτή την άγια φτώχεια είναι η σίγουρη εγγύηση της ειλικρίνειας της Διεθνούς, η απόδειξη της ενέργειάς της, του δικιου της. Και είναι τόσο δυνατή παρά την αναμφισβήτητη φτώχεια της, γιατί συνιστά μια απ' αυτές τις μεγάλες ιστορικές πραγματικότητες, που δεν αντλούν τη δύναμή τους από τους τεχνητούς συνδυασμούς, ή από τις λίγο ως πολύ αυθαίρετες μηχανορραφίες κάποιων ενδιαφερομένων ατόμων, φιλόδοξων ή φανατικών, αλλά από τα ίδια τα βάθη της κοινωνίας, από τις ανάγκες και τις μοιραίες τάσεις του αιώνα, φέροντας μέσα της το μέλλον.

Αλλά όσο σεβαστή και σχετικά παρηγορητική κι αν είναι, αυτή η φτώχεια δεν είναι γι' αυτήν τίποτα λιγότερο από ένα μεγάλο εμπόδιο στην προπαγάνδισή των αρχών μας και στην οργάνωσή των δυνάμεών μας και, όποια κι αν είναι η εμπιστοσύνη μας στον τελικό μας θρίαμβο, κατανοούμε απολύτως την

ανάγκη και της μιας και της άλλης. Οι αληθινές ιδέες που είναι τέτοιες γιατί συνιστούν την πραγματική έκφραση της ιστορικής εξέλιξης της κοινωνίας, πρέπει αναγκαστικά να θριαμβεύσουν, αλλά θριαμβεύουν όταν βρίσκεται πάντοτε στη διάθεσή τους ένας κάποιος αριθμός ατόμων, που είναι βαθιά εμποτισμένος απ' αυτές, που τους είναι αφοσιωμένος με πάθος, που τις προπαγανδίζει και που δημιουργεί, ή μάλλον βοηθά, στη δημιουργία νέων αυθόρμητων οργανώσεων επ' ονόματί τους. Χωρίς προκατάληψη, για το μοιραίο που επικρατεί σ' όλες τις ιστορικές εξελίξεις, η πρωτοβουλία των ατόμων, οργάνων λιγότερο ή περισσότερο ασυνείδητων αυτών των εξελίξεων, ήταν πάντοτε και παραμένει ακόμα, απαραίτητη για τη γονιμοποίηση της δημιουργικής δύναμης των μαζών.

Δεν αμφισβητούμε λοιπόν, δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε τον αναπόφευκτο θρίαμβο της μεγάλης μας Διεθνούς Ένωσης αλλά καταλαβαίνουμε ταυτόχρονα πόσο η ενεργητική προπαγάνδη των ιδεών και η οργάνωση των εργατικών δυνάμεων, είναι απαραίτητες για να πλησιάσει η ώρα της απελευθέρωσης και για να γίνει πιο πλήρης αυτός ο θρίαμβος. Ε λοιπόν! Είναι ακριβώς μέσα σ' αυτή τη δουλειά την τόσο επείγουσα της κάθε μέρας, που η φτώχεια μας μάς δημιουργεί εμπόδια που εκ πρώτης όψης φαίνονται αξεπέραστα και που, αν είχαμε λιγότερο πάθος, λιγότερη πίστη, θα μας είχαν συντρίψει.

Οι απεργίες, αυτή η καθημερινή μάχη, συνεχίζονται, εκμεταλλεύομενοι εργάτες ενάντια στην εκμεταλλευτική εργασία, μας εξασθενίζουν και ωστόσο δεν μπορούμε να τις εμποδίσουμε, γιατί δεν είναι το προϊόν ενός καπρίτσιου, αλλά το αναγκαίο αποτέλεσμα ολόκληρης της σημερινής οικονομικής κατάστασης των εργατικών μαζών στον πολιτισμένο κόσμο. Επιπροσθέτως προβλέπουμε ότι θα γενικεύονται μέρα με τη μέρα, μέχρις ότου η ίδια η ένταση του κακού καταλήξει να παράγει το καλό. Όχι μόνο δεν μπορούμε, αλλά και δεν πρέπει

να τις εμποδίσουμε. Μια και οι απεργίες και όλα τα βάσανα, η οξεία μιζέρια και η πείνα, οι αρρώστιες και συχνά, ακόμη κι ο θάνατος, που είναι πάντοτε οι αναπόφευκτες συνέπειές τους, είναι οι πιο δυνατοί και οι πιο τρομεροί προπαγανδιστές των σοσιαλιστικών ιδεών στις μάζες.

Ε λοιπόν! Τα μέλη της Διεθνούς πρέπει να προστρέξουν σε βοήθεια των αδελφών τους σ' όλες τις χώρες που στερούνται εργασίας. Πρέπει να δώσουν και την τελευταία τους δεκάρα και μερικές φορές ακόμη και να χρεωθούν, προκειμένου να μην τους αφήσουν να πεθάνουν από την πείνα. Αυτό τους εξασθενίζει.

Αν ξέρατε πόσα χρήματα χρειάστηκε να ξοδευτούν τελευταία, πρώτα απ' όλα για να σωθούν τ' αδέρφια τους της Κομμούνας του Παρισιού απ' τα νύχια των σημερινών σας συμμάχων και μετά, για να τους παρασχεθεί η φιλοξενία ή τα μέσα του ταξιδιού! Κι όλα αυτά έγιναν χωρίς επίδειξη, χωρίς κομπασμό, σαν το πιο φυσικό πράγμα του κόσμου, όχι για την αγάπη του θεού ή μιας οποιασδήποτε αφηρημένης αρχής, αλλά από απλή και ακαταμάχητη ανθρώπινη παρόρμηση. Ήταν η σάρκα που εξεγειρόταν και θυσιαζόταν υπέρ της σάρκας. Ήταν η ανθρώπινη αδελφότητα χωρίς αφαιρέσεις και λόγια. Τέτοια είναι η πρακτική της Διεθνούς. Είναι η φλογερή αλληλεγγύη μιας μάζας αγνώστων, αγαθών, άθλιων, που σηκώνοντας πολύ ψηλά τη σημαία της ανθρωπότητας που οι προνομιούχες και πολιτισμένες τάξεις άφησαν να πέσει μες τη λάσπη, είναι ταυτοχρόνως αγωνιστές, θύματα του παρόντος και δημιουργοί του μέλλοντος· είναι η καθημερινή άσκηση της ανθρώπινης αγάπης, της πραγματικής, της βασισμένης στην πιο πλήρη ισότητα και τον σεβασμό όλων για την ελευθερία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια των πάντων. Περισσότερο απ' όλες τις οργανώσεις κι όλες τις προπαγάνδες των αρχών, αυτή η πρακτική που σ' όλα τα τμήματα όλων των χωρών έχει γίνει καθημερινό γεγονός, μας διαβεβαιώνει για τον προσεχή θρίαμβο της Διεθνούς.

Αλλά καταλαβαίνετε ότι μ' αυτήν την πρακτική μας μένουν ελάχιστα χρήματα για την προπαγάνδα και την οργάνωση των εργατικών δυνάμεων και παραλύεται η δράση μας, η καθόλου κρυφή αλλά πάντοτε ανοιχτή, δημόσια και αυστηρά ανάλογη με τους νόμους των χωρών, στις οποίες γενικά οι νόμοι είναι πολύ λίγο σεβαστοί από τις δημόσιες αρχές, εμποδιζόμενοι απ' αυτή την ενοχλητική φτώχεια να εκπληρώσουμε τα καθήκοντα που οι πεποιθήσεις μας μάς επιβάλλουν, θα βρισκόμασταν ακατάπαυστα σε μια τεράστια αμηχανία, αν οι εχθροί και οι διώκτες μας δεν έσπευδαν γενναιόδωρα προς βοήθειά μας.

Ποιος έκανε στη Γαλλία δημοφιλή τη Διεθνή από το 1866 και, κυρίως, από το 1867; Οι διώξεις της Αυτοκρατορίας. Και σήμερα, ποιος έκανε και ποιος συνεχίζει να κάνει πιο δυνατή προπαγάνδα υπέρ μας; Πρώτα απ' όλα — ας της βγάλουμε το καπέλο μας — η ηρωϊκή Κομμούνα του Παρισιού. Το τεράστιο γεγονός αυτής της τελευταίας σοσιαλιστικής επανάστασης, που ηττήθηκε από το εξωτερικό για κάποιο χρόνο, αλλά θριάμβευσε παντού ηθικά. Ύπνυνσε τις λαϊκές μάζες σε όλες τις χώρες και ομόφωνα χαιρετίσθηκε από το προλεταριάτο της Ευρώπης και της Αμερικής σαν μια υπόσχεση και σαν το σύνθημα μιας προσεχούς απελευθέρωσης. Αλλά ποιος εξήγησε στις μάζες το πραγματικό νόημα, όλη τη σπουδαιότητα αυτής της επανάστασης; Ο κυβερνητικός τύπος όλων των χωρών, ο τρόμος των αντιδραστικών τάξεων, τα δρακόντεια μέτρα των κυβερνήσεων, τελικά ο ίδιος ο Ματσίνι.

Ο Ματσίνι είχε αναμφίβολα την πρόθεση να εξουδετερώσει την Κομμούνα, αλλά αντίθετα την ...*

* Το χειρόγραφο τελειώνει εδώ.

[μτφ. Μαρλέν Λογοθέτη]

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΜΑΤΣΙΝΙ

ΜΑΤΣΙΝΙ! Έτυχε σε μένα να αγωνισθώ εναντίον του ανθρώπου, που στο πρόσωπό του λάμπει θεία η σπίθα της μεγαλοφυΐας που σε σαράντα χρόνια ανείπωτων δυστυχιών, αδάμαστης καρτερίας, μεγαλόψυχων πράξεων, με την αναμφισβήτη γοητεία των λόγων και την εξαιρετική δύναμη του πνεύματος, συγκίνησε, παρέσυρε, κατέκτησε, όλους όσους στον κόσμο χτυπά η καρδιά τους για ελευθερία και δικαιοσύνη; Μπαίνω εγώ μπροστά στον άνθρωπο, το όνομα του οποίου υπήρξε στον αιώνα μας ελπίδα εξέγερσης των λαών, απειλή του οριστικού γκρεμίσματος των βασιλιάδων και που, ανατρέχοντας στη ζωή στην Ιταλία, είχε στεριώσει ανάμεσα στους λαούς, εκείνη την ακλόνητη κοινότητα αισθημάτων που εξασφαλίζει τον οριστικό θρίαμβο της πιο μεγάλης μεταξύ των επαναστάσεων; Πολίτη, έχω το θάρρος να σταθώ μπροστά στον άνθρωπο που πρώτος με έμαθε να προφέρω συγκινημένος το άγιο όνομα της Ιταλίας· επαναστάτη, θα προφέρω εγώ ιδέες που δεν θα είναι εκείνες του τιμημένου συμπολίτη της Μπαλίλα, κάτω από τη σημαία του οποίου, με τον ενθουσιασμό της νιότης, συνομώτησα και αντιπάλεψα κάθε μορφή δεσποτισμού· άνθρωπε, θα τολμήσω εγώ να αμφισβητήσω τον Τιτάν που με στιβαρά χέρια προσπάθησε να ενώσει την ανθρωπότητα σε μία και μοναδική οικογένεια;

Είναι η πρώτη φορά που η καρδιά μου καταπιέζει τις ιδέες, που το χέρι ακολουθεί απρόθυμα τις εμπνεύσεις της σκέψης. Σ' εκείνους που κατηγορούν τους σοσιαλιστές σαν απάνθρωπους, λεηλάτες, εμπρηστές, εχθρούς της ιδιοκτησίας και της οικογένειας, ένας άνθρωπος της καρδιάς θα μπορούσε να απα-

ντήσει με περιφρόνηση στον Ματσίι, που με ειλικρινή και βαθιά αγάπη οικτρίζει ένα κακό που δεν υπάρχει, δείχνει έναν κίνδυνο που δεν υφίσταται, προφέρει ένα ανάθεμα όταν απ' τα χείλη του θα 'πρεπε να ξεχυθούν οι ευλογίες της ψυχής, οφείλω να απαντήσω ότι οι εχθροί μας χαίρονται με τις διαφωνίες μας, ότι η υπόθεση των νικημένων δεν επιτρέπεται να περιμένει, για πρώτη φορά, να βρεθεί εγκαταλελειμμένη από εκείνον που δεν θα βρεθεί ποτέ στο πλευρό των νικητών.

Εγώ δεν θα ακολουθήσω τον Ματσίι όταν βεβαιώνει πως «το Γενικό Συμβούλιο της Διεθνούς αποτελούμενο από ανθρώπους διαφόρων χωρών, στους οποίους υπάρχουν διάφορες ενότητες θετικής σκέψης πάνω στα κακώς κείμενα και στις πιθανές θεραπείες τους, πρέπει αναπόφευκτα να εκφέρει κάτι παραπάνω από απλές αρνήσεις» ότι «ένας πυρήνας ατόμων που αναλαμβάνει να κυβερνήσει άμεσα ένα τεράστιο πλήθος ανθρώπων με διαφορετική πατρίδα, προσανατολισμό, πολιτικές συνθήκες, οικονομικά συμφέροντα και μέσα δράσης, καταλήγει πάντοτε ή να μην λειτουργεί, ή να πρέπει να λειτουργεί τυραννικά» ότι «η Διεθνής είναι καταδικασμένη εις θάνατον». Εγώ δεν θα τον ακολουθήσω, γιατί αν αυτό που ισχυρίζεται είναι η μοναδική πιθανότητα, δεν θα κατανοούσα τη μυστική οργάνωση της Παγκόσμιας Δημοκρατικής Συμμαχίας, ούτε τα επαναστατικά μανιφέστα που υπέγραψαν οι Leroux, Blanc, Kossuth, Klarke, Ledru-Rollin, Blind και Τζουζέπε Ματσίι. Εγώ δεν θα τον ακολουθήσω γιατί δεν υπάρχει άνθρωπος στο κόσμο που να μη γνωρίζει σήμερα, ότι για τις θεωρίες της Διεθνούς ο ρωσικός τσαρισμός ισόδυναμεί με την αμερικανική δημοκρατία, η διαιρεμένη Πολωνία με την ενωμένη και ακέραια Γαλλία, ο καθολικός της Ρώμης με τον ισλαμιστή της Κωνσταντινούπολης, ο ξανθός γιός της Γερμανίας με τον Άραβα της ερήμου. Τι σημασία έχουν οι διαφορές του κλίματος, οι πολιτικές συνθήκες, οι προσανατολισμοί, όταν ο αγώνας δεν διεξάγεται εναντίον του γεωγραφικού πλάτους, αλλά εναντίον της αθλιό-

τητας' όταν ο αγώνας δεν διεξάγεται εναντίον του χρώματος του δέρματος και της μεγαλύτερης ή μικρότερης ευαισθησίας των νευρών, αλλά εναντίον της άγνοιας' όταν ο αγώνας δεν διεξάγεται εναντίον του βασιλέως, αλλά εναντίον των προνομίων; Γιατί οι άνθρωποι του Γενικού Συμβουλίου θα ήταν νωϋροί ή τύραννοι, αν όλοι τα τμήματα της Ένωσης, αυτόνομα στις χώρες τους, ενώνονταν μόνο στο διεθνές επίπεδο, παρασυρμένα από την εξαίσια ταύτιση έμπνευσης και συμφέροντος; Η Διεθνής είναι καταδικασμένη σε θάνατο; Και διαισθάνεται τη μοίρα της όταν μια χωρίς προηγούμενο συνεχής εργασία, βρίσκεται στα στιβαρά χέρια όλων των εργατών του κόσμου; Η ιδέα που είχε μάρτυρες όπως ο Μπαμπέφ, φιλόσοφους όπως ο Προυντόν, αποστόλους όπως ο Μαρξ και ο Λασάλ, που σήμερα εμπνέει την ψυχή των άπειρων μαζών των απόκληρων και αναγγέλλεται στον κόσμο με την απέραντη τόλμη της επανάστασης του Παρισιού, είναι δυνατόν να πλησιάζει τον επιθανάτιο ρόγχο; Οι αγρότες των Βερσαλιών μπορούν να καταδαφίσουν την πιο μεγάλη των πόλεων, μπορούν να δολοφονήσουν τους φυλακισμένους, τους τραυματίες, τις γυναίκες, όχι τις αρχές' και η Διεθνής είναι μια αρχή που οργανώνει τις φάλαγγές της για να δώσει την τελική, δίκαιη μάχη.

Ποιες είναι οι αιτίες της διαβλεπομένης, από τον δοξασιμένο απόστολο της ελευθερίας, διάλυσης της Διεθνούς; «Η άρνηση του θεού, του έθνους, της ιδιοκτησίας». «Η άρνηση του θεού — αυτό λέει στους Ιταλούς εργάτες — δηλαδή της μοναδικής σταθερής, αιώνιας, ακλόνητης βάσης των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών σας, των υποχρεώσεων των άλλων προς την τάξη σας, της βεβαιότητας που επικαλεστήκατε για να νικήσετε και θα νικήσετε».

Θεός, βάση μοναδική, σταθερή, ακλόνητη, αιώνια του ηθικού νόμου! Και ποιος είναι ο ερμηνευτής; Ο Ματσίνι λέει αλλού: Ο Θεός είναι Θεός και η ανθρωπότητα ο προφήτης του. Αλλά ποιος μπορεί να καταλάβει αυτή τη φράση, πέρα από

τους Μουσουλμάνους; Πιστεύει αυτός λοιπόν ότι οι σταθεροί, οι παγκόσμιοι, οι αμετάβλητοι νόμοι που διευθύνουν με μαθηματική ακρίβεια το φυσικό κόσμο, δεν υφίστανται καθεαυτοί, ανεξάρτητοι από οποιαδήποτε θέληση, μέσα στον τελειότερο οργανισμό του ηθικού κόσμου; Πώς συμβιβάζει ο Ματσίνι την ιδέα του νόμου, με την ιδέα του θεού; Αφήστε στο θεό το πρωμένο και τη χάρη και στις κοινωνικές τάξεις το προνόμιο αφήστε του την παντοδυναμία και έχουμε τον δεσποτισμό. Ο υπερνατουραλισμός δεν μπορεί να δώσει νόμους στην πνευματική ζωή, τους δίνει η επιστήμη· δεν μπορεί να δώσει νόμους στην κοινωνική ζωή, τους δίνει η ελευθερία. Η Διεθνής αρνείται αυτό που δεν επιβεβαιώνουν οι θετικοί επιστήμονες· αλλά ξεκινώντας απ' αυτό να απαρνείται ότι είναι όμορφο, ότι είναι καλό, ότι είναι δίκαιο στον κόσμο· απ' αυτό να απαρνείται κάθε βάση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών μας, υπάρχει άβυσσος, που το δυναμικό πνεύμα του Ματσίνι δεν θα γεμίσει ποτέ. Αυτός κοιτάζει το θεό, εμείς κοιτάζουμε την ανθρωπότητα.

Η Διεθνής, συνεχίζει ο Ματσίνι γράφοντας στους Ιταλούς εργάτες, είναι «η άρνηση της πατρίδας, του έθνους, δηλαδή του σημείου στήριξης του μόχθου, βάσει του οποίου μπορείτε να ενεργήσετε προς όφελος δικό σας και της ανθρωπότητας· είναι το ίδιο με το να επικαλούνται στην εργασία την άρνηση κάθε καταμερισμού της, ή σαν να κλείνουν μπροστά σας τις πόρτες του εργοστασίου. Η πατρίδα σας δόθηκε από το Θεό, γιατί σε μια ομάδα 25 εκατομμυρίων συγγενών αδελφών, συνδεδεμένων στενότερα μεταξύ τους μέσω του ονόματος, της γλώσσας, της πίστης, των κοινών επιδιώξεων, της μακράς, λαμπρής ανάπτυξης των παραδόσεων, της λατρείας ενταφιασμού των αγαπημένων νεκρών και των επιφανών αναμνήσεων των μαρτύρων που έπεσαν για την ενίσχυση του έθνους, βρήκατε πιο εύκολο και άξιο να βοηθήσετε για την ολοκλήρωση μιας αποστολής, που η γεωγραφική θέση και οι ιδιαίτερες ικα-

νόητές σας σάς προόρισαν. Όποιος την καταργεί, καταργεί ολόκληρο το αχανές σύνολο των δυνάμεων που δημιουργεί η κοινωνία μέσω των ικανοτήτων και της δραστηριοποίησης εκείνων των εκατομμυρίων και κλείνει κάθε δρόμο στην ανάπτυξη και την πρόοδο. Στη θέση του έθνους η Διεθνής βάζει την κοινότητα, την ανεξάρτητη κοινότητα, προσκαλώντας την να αυτοκυβερνηθεί. Εσείς βγαίνετε από την κοινότητα, λένε: σ' αυτή θα διαπαιδαγωγηθεί η ζωή μας και είναι αλήθεια, αλλά ξαναγυρίζετε στη βρεφική ηλικία, αποδίδετε σ' αυτή υπεροχή έναντι της ενήλικης ζωής, επειδή πριν γίνετε άνδρες, είσασταν παιδιά;»

Μετεγγράφοντας αυτές τις γραμμές του επιφανούς εξόριστου, η σκέψη μου ανατρέχει σ' εκείνες τις γλυκές αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας, που οι ευαίσθητες ψυχές θεωρούν άγια τη γη που τις φιλοξένησε νήπια: τα γλυκά, μητρικά χάρδια, το χαμόγελο της αγάπης, τις γλυκές σπουδές και μετά, τα πρώτα σκιρτήματα της ελευθερίας, οι σιγανές κουβέντες, οι μυστικές συμφωνίες, οι μυστηριακές αναγνώσεις του Ματσίνι, που στο μαγικό όνομα της πατρίδας φύσκωνε παθιασμένα το αίμα, οι καταδιώξεις, οι φυλακίσεις, οι μάχες! Είναι δυνατόν η Διεθνής να καλεί τον Ιταλό, επειδή είναι πολίτης του κόσμου, να ξεχνά το γαλάζιο του ουρανού του, το πράσινο των χωραφιών του, το μεγαλείο των πόλεων του, τα καταπληκτικά έργα των προγόνων του; Δεν θάπρεπε αυτή να λείι στον άνθρωπο, ότι προτού διαφωτιστεί ανθρωπιστικά, βρισκόταν στο επίπεδο του κτήνους; Όχι, όχι Δάσκαλε, η Διεθνής δεν ζητά απ' αυτούς που την ακολουθούν να μη βλέπουν αυτό που κάθε μέρα έχουν μπροστά στα μάτια τους, να ξεχάσουν αυτό που πάντοτε έχουν στη σκέψη τους, να μην ακούν αυτό που έχει χαραχθεί στην καρδιά τους. Η πατρίδα σας μάς χρειάζεται; Τότε οι γιοιό της εξεγείρονται και η Διεθνής θα κηρύξει πέρα από τις Άλπεις μια σταυροφορία για να τη βοηθήσει. Η Διεθνής πιστεύει στην ελευθερία και μάχεται την εξουσία όπως

κι αν αποκαλείται, όποια μορφή κι αν παίρνει· πιστεύει στην αδελφότητα και πείθει τους προσήλυτους της για τον αφανισμό των συνόρων. Και αναμφίβολα, είναι το έθνος τίποτ' άλλο από δεσποτισμό και πόλεμο; Επειδή θα είχαμε το δικό μας εισπράκτορα και χωροφύλακα, αντί να έχουμε στη Ρώμη μια κυβέρνηση, είτε ρεπουμπλικανική είτε μοναρχική, να συγκεντρώνει στα χέρια της τη δύναμη και τη θέληση των μαζών: επειδή θα είχαμε εμείς ένα πλήθος τελωνειακών και στρατιωτών, δεν θα έβαζαν οι Άλπεις ένα σύνορο ανάμεσα στους ανθρώπους, που προορισμός τους είναι η αλληλοβοήθεια και η αγάπη; Μπορείτε να φαντασθείτε ένα έθνος χωρίς μία μητρόπολη που θα επιβάλλεται στις πόλεις και τις κοινότητες, χωρίς μια εξουσιαστική κυβέρνηση που θα επιβάλλεται στα άτομα και τους πολίτες, χωρίς ένα σύνορο που θα ξεσκίζει στη δουλειά χιλιάδες μπράτσα, που δεν θα θέτει εμπόδια στις ανταλλαγές, που δεν θα διαθέτει τρομερές μηχανές καταστροφών και σφαγών; Είναι δυνατόν να συμβιβαστεί η ιδέα του έθνους μ' εκείνη της αδελφότητας και της ελευθερίας;

Η Διεθνής, λέει ο Ματσίνι, αντικαθιστά τα έθνη με την κοινότητα, μια κοινότητα ανεξάρτητη, που αυτοκυβερνάται. 'Όχι, όχι' η Διεθνής αντικαθιστά το έθνος με κάτι πιο ορθολογικό, πιο σημαντικό από την κοινότητα· το άτομο που ενώνεται ελεύθερα με τα άλλα άτομα συγκροτεί την κοινότητα, για να φτάσει με την ομοσπονδία των κοινοτήτων, τοποθετημένη στη θέση της χώρας, στην ομοσπονδία της ανθρωπότητας. Είναι αυτό οπισθοδρόμηση; Βοηθά στην επικράτηση της νηπιακότητας επί της ωριμότητας, μόνο επειδή προτού γίνουμε άντρες είμασταν παιδιά, ή πρέπει να θεωρείται ως ο έσχατος σκοπός των πιο ιερών επιδιώξεων του ανθρώπου; Η αλληλεγγύη της ανθρώπινης οικογένειας θα ήταν τον 19ο αιώνα ένα όνειρο της κόλασης;

Η Διεθνής, συνεχίζει κι άλλο ο Ματσίνι, είναι «... η άρνηση, κάθε ατομικής ιδιοκτησίας, δηλαδή, κάθε ερεθίσματος για

την παραγωγή όσων είναι αναγκαία προς το ζειν. Η ιδιοκτησία, όταν είναι συνέπεια της εργασίας, αντιπροσωπεύει τη δραστηριότητα του σώματος, του οργανισμού, όπως η σκέψη αντιπροσωπεύει την αντίστοιχη της ψυχής: είναι το ορατό σημάδι του από την πλευρά μας μετασχηματισμού του υλικού κόσμου, όπως οι ιδέες, το δικαίωμά μας στην ελευθερία και το απαραβίαστο της συνείδησης, είναι τα σημάδια του από την πλευρά μας μετασχηματισμού του ηθικού κόσμου. Εκείνος που εργάζεται και παράγει, δικαιούται τους καρπούς της εργασίας του· εδώ εδρεύει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Κι αν η μέγιστη ή η ελάχιστη δραστηριότητα στην εργασία — είναι πάντοτε ο Μαρσίνι που γράφει — είναι η πηγή της ανισότητας, αυτή η υλική ανισότητα είναι απόδειξη της ηθικής ανισότητας, συνέπεια της αρχής πως κάθε άνθρωπος πρέπει να αμοιβεται σύμφωνα με την εργασία του: έχει τόσα όσα αξίζει. Χρειάζεται να προσανατολισθούμε προς την εγκαθίδρυση μιας τάξης πραγμάτων, στην οποία η ιδιοκτησία δεν θα μπορεί να γίνεται μονοπώλιο και δεν θα περιορίζεται στο μέλλον παρά από την ίδια την εργασία, της οποίας, όπως συμβαίνει σήμερα, οι νόμοι θα τείνουν να μειώσουν σταδιακά τη σταθερή συγκέντρωση σε λίγα χέρια, χρησιμοποιώντας κάθε δίκαιο μέσο που θα διευκολύνει τη μεταβίβαση και τη διανομή.»

Αφού ο άνθρωπος ψάχνει τα στοιχεία της δικαιοσύνης στους κοινωνικούς θεσμούς, η δική σου και η δική μου είναι μια από τις πιο παθιασμένες φιλονεικίες του ανθρωπίνου πνεύματος. Από τον Μωϋσή ως τον Ναπολέοντα, από τον Φιλόλαο τον Καρχηδόνιο ως τον Θιέρσο, από τον Πλάτωνα στον Τρόπλονγκ, μια ατέλειωτη σειρά πνευμάτων συμμετείχε στην πιο πεισματώδη των μαχών, πάνω στο ματωμένο έδαφος της ιδιοκτησίας. Από το ένα μέρος το δίκαιο και η ηθική, από το άλλο η ευκαιρία και η δύναμη· από το ένα μέρος ο λόγος, από την άλλη το σόφισμα. Ποιος νικά;

Ο Σοσιαλισμός δεν είπε ακόμη την τελευταία του λέξη,

αλλά ούτε ο Σοσιαλισμός ούτε η Διεθνής αρνούνται, όπως βεβαιώνει ο Ματσίνι, κάθε ατομική ιδιοκτησία. Και πώς θα το μπορούσαν, αφού εκείνοι που μάχονται σκληρά την ατομική ιδιοκτησία της γης, βρίσκουν το πιο ισχυρό επιχείρημα υπέρ των θεωριών τους στην αναμφισβήτητη αναγκαιότητα κάθε άτομο να δικαιούται απολύτως την ιδιοκτησία των πραγμάτων που παράγει; Πώς θα το μπορούσαν, όταν ένα από τα αξιώματα του Ματσίνι, δηλαδή «όποιος εργάζεται και παράγει, δικαιούται τους καρπούς της εργασίας του», συνιστά ένα από τα θεμελιώδη στηρίγματα των κοινωνικών θεωριών;

Η κατηγορία των εχθρών της ιδιοκτησίας που εκτοξεύθηκε εναντίον των σοσιαλιστών, δεν είναι καινούργια· αλλά έφτασε πια ο καιρός, πριν την ακούσουμε να σφυρίζει στο αυτί μας όπως μια κατάρα ή μια απειλή, να πούμε μια φορά πως αν βάση και πνεύμα των κοινωνικών σχέσεων του καιρού μας είναι η δικαιοσύνη· να πούμε μια φορά πως αν πρόκειται να προκαλέσουμε εναντίον μας τη μνησικαχία μιας βλακώδους προκατάληψης, θα πρέπει πάντοτε να επιστρέφουμε στους εχθρούς μας τα επιχειρήματα της αναξιπιστίας και του ψεύδους.

Μ' αυτά τα λόγια δεν κάνω υπαινιγμούς εις βάρος του Ματσίνι. Η στοργή και ο σεβασμός που κανείς, σε ότι με αφορά, δεν άκουσε ποτέ τίποτα άλλο για αυτόν τον ασυνήθιστο άνθρωπο, δεν θα μου επέτρεπαν σίγουρα άλλα λόγια από αυτά του σεβασμού και της στοργής. Κι έπειτα, πώς θα μπορούσα να τον αντιπαλέψω, πώς θα μπορούσαν να βγούν απ' τα χείλη μου άλλα λόγια εκτός από αγάπης, όταν πάνω στο ζήτημα της ιδιοκτησίας, δεν μάχεται κανείς πιο αποτελεσματικά για το Σοσιαλισμό και τη Διεθνή, απ' όσα προηγήθηκαν;

«Εκείνος που εργάζεται και παράγει», γράφει ο Ματσίνι στους Ιταλούς εργάτες, «δικαιούται τους καρπούς της εργασίας του· εδώ εδρεύει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας». «Κάθε άνθρωπος πρέπει να αμοιβεται σύμφωνα με την εργασία του». «Χρειάζεται να προσανατολισθούμε προς μια τάξη πραγμάτων,

στην οποία η ιδιοκτησία δεν θα μπορεί να γίνεται μονοπώλιο και δεν θα περιορίζεται στο μέλλον παρά από την ίδια την εργασία, της οποίας, όπως συμβαίνει σήμερα, οι νόμοι θα τείνουν να μειώσουν βαθμιαία τη σταθερή συγκέντρωση σε λίγα χέρια, χρησιμοποιώντας κάθε δίκαιο μέσο που θα διευκολύνει τη μεταβίβαση και τη διανομή». «... Απαλλαγμένη από κάθε φόρο, άμεσο ή έμμεσο, αναγκαία για τη ζωή, η ελευθερία της εργασίας θα υποστηρίξει και θα διευκολύνει την πίστη των προπαθειών σας για τη σταδιακή αντικατάσταση του υφιστάμενου μισθωτού συστήματος από την εθελουσία ένωση, που θα βασίζεται στην ενότητα στα ίδια χέρια της εργασίας και του κεφαλαίου». Αλλά αυτός δεν είναι ο γνήσιος σοσιαλισμός; Τι ήθελαν ο Λερού και ο Προυντόν, τι θέλουν ο Μαρξ και ο Μπακούνιν, αν όχι την ιδιοκτησία ως καρπό της εργασίας; Και η αρχή ότι κάθε άνθρωπος πρέπει να αμοιβεται δίκαια για την εργασία του, δεν ανταποκρίνεται σ' εκείνη την ανομοιότητα των ικανοτήτων και των δυνάμεων, στην οποία βλέπει ο Σοσιαλισμός τη βάση της ισότητας και της ανθρωπίνης αλληλεγγύης; Και η επιθυμία, όπως ο Ματσίνι επιθυμεί, και η διακήρυξη, όπως ο Ματσίνι διακηρύττει, ότι η ιδιοκτησία δεν πρέπει να είναι μονοπώλιο κανενός, ότι κανείς φόρος δεν πρέπει να πλήττει τις ανάγκες της ζωής, ότι το μισθωτό σύστημα πρέπει να αντικατασταθεί από εκείνο της εθελουσίας ένωσης, που θα βασίζεται στην ενότητα στα ίδια χέρια της εργασίας και του κεφαλαίου — δεν επιβεβαιώνουν όλες τις θεωρίες του Σοσιαλισμού; Δεν υπερασπίζονται γενναία, μ' εκείνη τη δύναμη της ευφύιας που χαρακτηρίζει τον Ματσίνι, τις δηλωμένες αρχές της Διεθνούς; Θα πω εγώ στον άνθρωπο, που επαξίως ο κόσμος αγαπά και τιμά, ότι από την ιδιοκτησία μπορεί να προκύψει το μονοπώλιο, το σχετικό και αναγκαίο για τον ανταγωνισμό ή θα του δείξω εγώ πως όσο διαρκούν οι νόμοι που στηρίζουν επί του παρόντος την Κοινωνία, οι φόροι θα βαρύνουν πάντοτε τις ανάγκες της ζωής ότι μέχρι οι

θεωρίες της Διεθνούς να γίνουν οι θεμελιώδεις βάσεις κάθε πολιτικής ζωής, η αντικατάσταση του μισθωτού συστήματος από εκείνο της εθελούσιας ένωσης, που θα βασίζεται στην ενότητα στα ίδια χέρια της εργασίας και του κεφαλαίου, θα είναι απολύτως αδύνατη;

Δάσκαλε! Γιατί μετά από 40 χρόνια ανέκφραστων πόνων, μεγαλόψυχων πράξεων, αδάμαστης σταθερότητας, συμπαραταχθήκατε, εσείς, με τους εχθρούς εκείνων που αντιμετωπίζουν ατρόμητα σ' ένα νεύμα σας το κανόνι και την κρεμάλα; Γιατί μετά από 40 χρόνια αποστολής χωρίς άλλο παράδειγμα, ανάμεσα στη ζωή και την προοπτική μιας δόξας που θα διαρκέσει μέχρις ότου ο άνθρωπος χτυπηκαρδήσει για τις μεγαλόψυχες πράξεις, προσπαθείτε να διαψεύσετε τον ίδιο σας τον εαυτό και πράττετε έτσι ώστε η σημαία σας να πέσει, δίχως αγώνα, στα χέρια των εχθρών σας; Η ιταλική νεολαία είναι μαζί σας, οι εργάτες του κόσμου σας αγαπούν και σας θαυμάζουν, αλλά μην τους δώσετε την ανείπωτη λύπη, να πρέπει να δώσουν την τελευταία μάχη για τη λύτρωση των πληβείων, δίχως τη διεύθυνση και τη βοήθεια του παλιού προμάχου της ελευθερίας. ●

[μτφ. Παναγιώτης Καλαμαράς]

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗΝ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ», ΒΥΡΞΕΛΛΕΣ

Αυτήν την 29η Αυγούστου, Λοκάρνο 1871

ΑΓΑΠΗΤΟΙ ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ

Ευχαριστώ για τη δημοσίευση του άρθρου μου και για τα καλά λόγια με τα οποία το συνοδεύσατε. Θα σας στείλω σύντομα το δεύτερο άρθρο, που δεν θα είναι το τελευταίο και για το οποίο θα ζητήσω, επίσης, τη φιλοξενία της εφημερίδας σας. Γράφοντας ταυτοχρόνως για το κοινό σας και για την Ιταλία, βρίσκομαι σε μια θέση αρκετά ενοχλητική. Η Ιταλία είναι ακόμα στο α, β, γ του σοσιαλισμού. Κατά συνέπεια καθίσταται αναγκαίο να της εξηγήσουμε επί μακρόν πάρα πολλά πράγματα, που για το κοινό σας είναι ήδη τετριμμένα· δεν θα 'θελα ν' αφήσω κάτι χωρίς εξήγηση απευθυνόμενος στους Ιταλούς, αν και φοβάμαι ότι θα κουράσω τους αναγνώστες σας... Τελικά, θα προσπαθήσω να το αντιμετωπίσω όσο είναι δυνατόν.

Στην Ιταλία, όπως ήδη πολύ σωστά το έχετε επισημάνει σ' ένα από τα άρθρα σας, η θεωρία ενός συνεπούς και αυστηρού σοσιαλισμού δεν είναι διόλου εφαρμόσιμη, ούτε και εξηγήσιμη. Είναι μια χώρα που, σύμφωνα με το άκαμπτο σύστημα του Μαρξ, το οποίο τόσες φορές έχει εκφραστεί με τα καλύτερα λόγια για τους σοσιαλιστές δημοκράτες της Γερμανίας, δεν θα 'πρεπε να συμπεριληφθεί στην ομάδα των εθνών που είναι άξια να συμμετέχουν στη Διεθνή, η οποία δεν θα 'πρεπε να αποδεχθεί, σύμφωνα μ' αυτή τη σχολή, παρά μόνο τις χώρες όπου βασιλεύει η σύγχρονη (οικονομική) κουλτούρα. Από την οπτική της παραγωγής της μονοπωλούμενης από το κεφάλαιο, η Ιταλία τελικά μένει πολύ πίσω από την Αγγλία,

τη Γαλλία, το Βέλγιο, τη Γερμανία, ένα μεγάλο μέρος της Ελβετίας και την Αμερική του Βορρά και, παρ' όλα αυτά, είναι μια χώρα όπου η κοινωνική επανάσταση επίκειται ίσως περισσότερο απ' ό,τι στη Γερμανία, και σίγουρα βρίσκεται πιο κοντά απ' ό,τι στην Ελβετία. Η μιζέρια του λαού, που αυξήθηκε σημαντικά από την κλοπή του κράτους, εκεί είναι τεράστια και η αίσθηση αυτής της μιζέριας, η εξέγερση εναντίον της, μεγαλώνουν καθημερινά όλο και περισσότερο. Η πολιτική του κράτους, αυτό το έργο του πατριωτισμού που κηρύττει ο Ματσίνι, έχασε τελείως κάθε γοητεία. Ο τόσο έξυπνος, τόσο εκλεπτυσμένος ιταλικός λαός, είναι κατ' ουσίαν ρεαλιστής, ενώ η πραγματικότητα της Ιταλίας είναι μισητή και άξια περιφρόνησης.

Ο λαός της υπαίθρου που, για πρώτη φορά στην ιστορία της Ιταλίας, θα κληθεί να παίξει ένα μεγάλο ρόλο στην προσεχή κοινωνική επανάσταση, μοιάζει να μη βρίσκεται υπό την επιρροή των παπάδων. Κατά βάθος, όλες οι ανησυχίες του είναι κατ' ουσίαν σοσιαλιστικές. Αποβλέπει σε μια ριζική αλλαγή της οικονομικής του ύπαρξης και οι παπάδες δεν θα μπορούσαν να εξασκήσουν πάνω του κάποια επιρροή, παρά μόνο αν κολάκευαν και ενθάρρυναν αυτό το ένστικτο, όπως ήδη το έχει κάνει, τον περασμένο αιώνα, ο καρδινάλιος Ruffo στο βασίλειο της Νάπολης. Αν οι Ματσινικοί ήταν πιο ζωντανοί, πιο πρακτικοί, πιο σώφρωνες, λιγότερο απονευρωμένοι, λόγω του θεολογισμού και του κρατισμού του Ματσίνι, θα είχαν αφήσει λίγο χώρο στην καρδιά τους για τα πραγματικά βάσανα του λαού, θα είχαν μπορέσει να τραβήξουν ένα τεράστιο τμήμα του λίγο-πολύ οικουμενικού και εντελώς αυθόρμητου κινήματος των Ιταλών χωρικών εναντίον των νόμων για το άλεσμα, πριν από δύο χρόνια περίπου. Και παρατηρήστε το ένστικτο αυτού του λαού το πρώτο πράγμα που έκανε όταν ήρθε στις πόλεις, ήταν να κάψει τον επτασφράγιστο χάρτη μ' όλες τις αστικές και επίσημες πράξεις... Αλλά ήταν ένα κίνημα πολύ βάρβαρο

για τους επαναστάτες που έχουν διαμορφωθεί στη σχολή του Μαρσίι. Το περιφρόνησαν. Μερικούς μήνες αργότερα, έκαναν το πολιτισμένο και κλασικό κίνημά τους, που απέτυχε κατά γελοίο τρόπο.

Οι εργατικές ενώσεις στις πόλεις της Ιταλίας ενδιαφέρονται ακόμη αρκετά για τα πολιτικά πράγματα, στο Βορρά κυρίως, όπου η μαρξιστική προπαγάνδα είχε επί μακρόν αποκλειστική επιρροή: στη Λομβαρδία και στη Γένουα και όχι στο Πεδεμόντιο. Ωστόσο οι πολιτικές ιδέες εμφανώς αρχίζουν ν' αφήνουν τη θέση τους στις σοσιαλιστικές. Για να στηθεί εκεί η Διεθνής, πάνω σε βάσεις στέρεες και ευρείες, δεν λείπουν παρά μόνο οι μυητές, αυτοί που θα σπείρουν, και είναι ακριβώς οι τελευταίοι που πρέπει να δημιουργηθούν και να εκπαιδευτούν. Ε λοιπόν, γι' αυτή τη δημιουργία δεν λείπουν καθόλου τα στοιχεία. Υπάρχει σήμερα στην Ιταλία μια μεγάλη μάζα ανθρώπων που γεννήθηκαν στην αστική τάξη, αλλά που έχοντας περιφρονήσει απ' τη μια μεριά την υπηρεσία του κράτους, και από την άλλη, μη έχοντας βρει κάποια θέση είτε στη βιομηχανία, είτε στο εμπόριο, είναι εντελώς αποπροσανατολισμένοι.

Τους έχει αγγίξει το πνεύμα του αιώνα και κουρασμένοι από το να εκστασιάζονται πάντα με τη μυστικιστική ομορφιά του Δάντη και το μεγαλείο της αρχαίας Ρώμης, έγιναν μαζικά ελεύθεροι στοχαστές, προς μεγάλη απογοήτευση του Μαρσίι. Από τον ελεύθερο στοχασμό ως το σοσιαλισμό, δεν μένει παρά ένα βήμα, που πρέπει να βοηθηθούν για να το κάνουν.

Μπορείτε να συνεισφέρετε πολλά σ' αυτό, αγαπητοί σύντροφοι. Απ' την πλευρά μου, κάνω και θα κάνω ότι μπορώ για να προπαγανδίσω στην Ιταλία την εφημερίδα σας, κατά την άποψή μου την καλύτερη εφημερίδα της Ευρώπης. Θα λέγαμε πως σαφώς είναι γραμμένη για την Ιταλία, τόσο η μορφή της, όσο και το τρόπος να λεί τα πράγματα, ταιριάζουν στο ιταλικό πνεύμα. Το λέω σαν μάρτυρας από την επιρροή που

έχει σε πολλούς Ιταλούς φίλους μου, που με πολύ χαρά και καλή θέληση ανέλαβαν να την προπαγανδίσουν, προκειμένου να σας γράψουν όσο το δυνατόν περισσότερους συνδρομητές στην Ιταλία. Υπάρχουν κάποιες μικρές εφημερίδες που έχουν ιδρυθεί απ' αυτούς τους νέους ανθρώπους στο Βορρά, π.χ. η Gazzettino Rosa στο Μιλάνο, η La Plebe στο Λοντί, κλπ, κλπ, στις οποίες συνέστησα να σας προτείνουν μια ανταλλαγή. Με την «Γκατζετίνο» η ανταλλαγή θα είναι πολύ τακτική, μια και βγαίνει κάθε μέρα, όπως η «Ελευθερία». Σας στέλνω ένα αντίτυπο για να πάρετε μια ιδέα γι' αυτήν. Συντάσσεται από έναν μικρό πυρήνα νέων ανθρώπων πολύ έξυπνων, πολύ πνευματικών, πολύ συμπαθητικών γεμάτων ευγενείς επιδιώξεις, ελεύθεροι στοχαστές που όμως έχουν πολλά, σχεδόν τα πάντα, να μάθουν σε σχέση με το σοσιαλισμό. Η άλλη εφημερίδα, η «Πλέμπα», έχοντας για συντάκτη τον κύριο Bignami, έχει δημοσίως εκφραστεί πως είναι διατεθειμένη να γίνει όργανο των τμημάτων της Διεθνούς που οργανώνονται στο Μιλάνο και γύρω απ' αυτό. Φαίνεται ότι είναι ένας νέος άνθρωπος, γεμάτος καλή και σοβαρή θέληση, αλλά που δεν έχει καθόλου την εξυπνάδα και το πνεύμα των συντακτών της «Γκατζετίνο». Η «Πλέμπα» δεν βγαίνει παρά μόνο δύο φορές την εβδομάδα.

Και τώρα, μια μεγάλη παράκληση, αγαπητοί σύντροφοι. Στο πρώτο μου άρθρο εναντίον του Ματσίνι, του οποίου σας στέλνω επίσης την ιταλική μετάφραση, είπα ότι μετά τις μέρες του Ιούνιου του 1848, ο Ματσίνι είχε επίσης συκοφαντήσει και καταραστεί τους Γάλλους σοσιαλιστές εργάτες. Η «Ιταλική Ενότητα» στο φύλλο της 26ης Αυγούστου (που επίσης σας στέλνω) άνοιξε εναντίον μου, όπως έπρεπε να το περιμένω, του πυρ της. Αρνείται ότι ο Ματσίνι καταράστηκε και συκοφάντησε τους εργάτες-στασιαστές του Ιούνιου και με προκαλεί να της αποδείξω πως το έκανε. Τώρα, εγώ είμαι σίγουρος για το γεγονός, αλλά μια και δεν έχω ανά χείρας ούτε όλα τα έργα, ούτε όλες τις διακηρύξεις του Ματσίνι, βρίσκομαι σε α-

δυναμία ν' απαντήσω, και μια και βρίσκομαι εδώ σαν σε έρημο, δεν μπορώ να συμβουλευτώ κανέναν. — Δεν ζείτε σε έρημο, έχετε μεγάλες βιβλιοθήκες στη διάθεσή σας —. Πρώτα απ' όλα ο φίλος μας ο Robin* μου είπε ότι υπάρχουν ανάμεσά σας άνθρωποι που ξέρουν τα πάντα και τα θυμούνται όλα. Κάντε μου λοιπόν μια μεγάλη χάρη. Στα επόμενα φύλλα της εφημερίδας σας, απαντήστε στην πρόκληση που μου έγινε από τους συντάκτες της «Ιταλικής Ενότητας», απαντήστε έχοντας στη διάθεσή σας τα γεγονότα και παραθέστε τα ίδια τα λόγια του Ματσίνι. Αν τέλος δεν μπορείτε να τα ξαναβρείτε στο περιβάλλον σας, ζητείστέ τα από τον Μαρξ, όχι εκ μέρους μου, αλλά εκ μέρους σας, το μίσος του Μαρξ έχει πάντα καλή μνήμη και σίγουρα θυμάται όλα εκείνα που μπορούν να βλάψουν τον Ματσίνι**. Όλο αυτό το ζήτημα είναι πολύ πιο σημαντικό απ' ότι μπορείτε ίσως να πιστέψετε, μια και, παρ' όλο που ο Ματσίνι έπαψε να είναι μια πολιτική δύναμη, χαίρει ακόμη στη γνώμη και τις πνευματικές συνήθειες της ιταλικής νεολαίας μεγάλης εκτιμήσεως και, για να τον πολεμήσουμε με επιτυχία, πρέπει πάντα να έχουμε τα δεδομένα στα χέρια μας. Και εξάλλου, αυτή η απάντηση στην πρόκληση των φίλων του Ματσίνι, μπορεί να αποτελέσει για σας το θέμα μιας πνευματικής άσκησης και ενός αρίστου άρθρου. Μια και ασχολούμαι με το να σας απευθύνω παρακλήσεις, θέ-

* Ο Paul Robin (1837-1912) ήταν Γάλλος παιδαγωγός από την Τουλόν και υπήρξε μέλος του βελγικού τμήματος της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων. Το 1865 πήρε μέρος στο Διεθνές Συνέδριο των Σπουδαστών που διεξήχθη στη Λιέγη. Το 1869, εξόριστος από το Βέλγιο κατέφυγε στη Γενεύη, όπου διετέλεσε συντάκτης της εφημερίδας «Ισότητα» και γραμματέας του τοπικού παραρτήματος της Συμμαχίας των σοσιαλιστών δημοκρατών. Βρέθηκε στο Παρίσι το 1870, για να μετακομίσει στο Λονδίνο τον Οκτώβρη του ίδιου έτους. Μέλος του Γενικού Συμβουλίου. Ο Μπακούνιν τον συνάντησε στη Γενεύη.

λω να διακινδυνεύσω ακόμα μία. Γράψτε με συνδρομητή στην εφημερίδα σας από το Σεπτέμβρη και κάντε μου πίστωση για 2, 3, το πολύ 4 μήνες. Αυτή τη στιγμή δεν έχω τα χρήματα, αλλά δεν θα είμαι πάντα τόσο φτωχός. Ο φίλος μου Carlo Belleio στο Λοκάρνο, που γράφτηκε συνδρομητής στην εφημερίδα σας μέσω του ταχυδρομείου, απορεί που δεν του έχετε ακόμα ζητήσει τα χρήματα της συνδρομής του. Ζητείστε τα του, χωρίς ωστόσο να του πείτε ότι σας ενημέρωσα γι' αυτό. Στείλτε μου απευθείας την εφημερίδα σας στη διεύθυνση μου: Suisse, du Tessin, Locarno, M. Bakounine.

Μάθατε σίγουρα από τις εφημερίδες τη διάλυση του τμήματος της Νάπολης και τις έρευνες και τις συλλήψεις που την ακολούθησαν. Έγινε έρευνα στο σπίτι του φίλου μας του Gambuzzi, τόσο στο γραφείο του, στο σπίτι του στη Νάπολη, όσο και στο ξενοδοχείο που συνελήφθη, στη Φλωρεντία. ●

[μτφ. Μαρλέν Λογοθέτη]

** Στο Γενικό Συμβούλιο της 6ης Ιούνη 1871, ο Μαρξ λέει: «θέλω επίσης να δοθεί προσοχή στο ότι ο Μαρσίνι έγραψε στη «Σύγχρονη Επιθεώρηση» καταγγέλοντας την Κομμούνια. Δεν είναι τόσο γνωστό όσο θα έπρεπε, αλλά ο Μαρσίνι πάντοτε εναντιωνόταν στα εργατικά κινήματα. Είχε καταδικάσει τις εξεγέρσεις του Ιούνη του 1848, όταν του απάντησε ο Louis Blanc, που τότε είχε περισσότερο κουράγιο απ' ότι σήμερα [...] Το γεγονός είναι, πως ο Μαρσίνι, με τον παλαιομοδίτικο ρεπομπλικανισμό του, δεν γνώριζε και δεν κατάφερε τίποτα. Στην Ιταλία δημιούργησε μια στρατιωτική δικτατορία στο όνομα της εθνικής ταυτότητας. Γι' αυτόν, το κράτος, που είναι κάτι το φανταστικό, είναι τα πάντα, ενώ η κοινωνία, που είναι μια πραγματικότητα, δεν είναι τίποτα. Όσο πιο γρήγορα ο λαός αποκηρύξει τέτοιους ανθρώπους, τόσο το καλύτερο».

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΗΝ «ΙΤΑΛΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ»

I

Η «ΙΤΑΛΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ» (ν. 219, 222, 225), η οποία, όπως έπρεπε να το περιμένω, εγέρθηκε μαινώμενη, κατά το πρότυπο των δογμάτων του δασκάλου της, προέβη τώρα σε μια μεγάλη ανακάλυψη.

Ισχυρίζεται ότι η υλιστική και αθεϊστική διδαχή, της οποίας είχα τη μεγάλη αδικία να με αναγορεύσει θιασώτη, αποκλείει τη χρησιμότητα, τη δυνατότητα και ακόμη, την ιδέα της εκπαίδευσης. Έτσι ώστε να συμφωνεί μ' αυτό που η «Ιταλική Ενότητα» όφειλε να επισημάνει, πως δηλαδή αυτή η βέβηλη διδαχή αποκλείει εξίσου την ιδέα και τη δυνατότητα αύξησης και ανάπτυξης των φυσικών πραγμάτων και ότι, χωρίς τη συνεχή παρέμβαση του θεού, τα ζώα, π.χ., δεν θα μπορούσαν να μεγαλώνουν, να πολλαπλασιάζονται, να αναπτύσσουν τις ιδιαίτερες ικανότητες του οργανισμού τους, πως οι φυτικοί σπόροι ποτέ δεν θα μπορούσαν να μετασχηματιστούν σ' ένα φυτό, ούτε ότι το φυτό θα έβγαζε φύλλα, άνθη και φρούτα, και ότι ο κόσμος γενικότερα, στερημένος οργάνωσης, τάξης, νόμων, δεν θα μπορούσε να υπάρξει. Αφού η θετική επιστήμη διδάσκει ότι η φυσική ανάπτυξη του οργανικού, του φυτικού και του ζωϊκού κόσμου, συνιστά τη φυσική εκπαίδευση αυτού του κόσμου, έτσι η ιστορία, όπως μπορούμε να αποκαλέσουμε τη φυσική και μοιραία εκπαίδευση της ανθρώπινης κοινωνίας, συνιστά την εκπαίδευση του ανθρώπου τόσο συλλογικά, όσο και ατομικά· όμως, όλα τα συστήματα ατομικής εκπαίδευσης, γνωστά και άγνωστα, δεν είναι, και δεν μπορούν να είναι α-

ντανακλάσεις, συνέπειες ή εφαρμογές, διάφορες εκείνης της ευρύτερης συλλογικής εκπαίδευσης που αποκαλούμε ιστορία.

Αυτό που εμείς αρνούμαστε δεν είναι λοιπόν η εκπαίδευση του ανθρώπινου είδους' απεναντίας, σ' αυτήν εμείς στηρίζουμε τις ελπίδες μας.

Εκείνη είναι που δίνει τη βεβαιότητα του θριάμβου και ακριβώς γι' αυτό δεν βρίσκεται μόνο στα έργα μερικών ατόμων, το μάλλον ή ήττον εμπνευσμένων, ανθρώπων-μεγαλοφυιών, στεφανωμένων από την αρετή, που πιστεύουν ότι έλαβαν την αποστολή τους από ψηλά, αλλά συμπληρώνεται από τη μοιραία λογική των πραγμάτων, από τη φυσική και αναγκαία εξέλιξη της κοινωνίας, εξέλιξη από την οποία τα άτομα εμπνέονται όχι απ' τα πάνω προς τα κάτω, αλλά απ' τα κάτω προς τα πάνω, μη όντας πλέον άλλο τίποτα από όντα, το μάλλον ή ήττον συνειδητά, το μάλλον ή ήττον σκεπτόμενα. Αυτό που εμείς αρνούμαστε είναι η παρέμβαση του θεού σ' αυτή την εκπαίδευση, μιας και την αρνούμαστε στις κινήσεις και τη φυσική εξέλιξη του κόσμου. Ολόκληρο το ερώτημα ανάγεται πάντοτε σ' αυτό. Οι αντίπαλοί μας ισχυρίζονται ότι χωρίς θεό δεν θα μπορούσε να υπάρξει ούτε εκπαίδευση, ούτε ανάπτυξη, ούτε κόσμος, ενώ εμείς βεβαιώνουμε, αντιθέτως, ότι όλα αυτά δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν με τον θεό. Ιδού όσα είμαι υποχρεωμένος να αποδείξω.

Η «Ιταλική Ενότητα» και πολλά πρόσωπα, καθώς μου γράφουν στην Ιταλία, εξεπλάγησαν από την τόλμη με την οποία ανήγγειλα τη δημοσίευση τέτοιων αρχών. Παρακαλώ να μου επιτραπεί να εκφράσω από την πλευρά μου, την έκπληξη που μου προκάλεσε το να δω ότι η ειλικρινής έκθεση αρχών τόσο αληθινών, τόσο απλών, τόσο υγιών, θα μπορούσαν να προκαλέσουν τέτοια αποτελέσματα. Πιστεύετε στ' αλήθεια ότι είναι δύσκολο να αποδειχθούν; Εάν υπάρχει κάποια δυσκολία, αυτή δεν μπορεί να είναι άλλη από την ακόλουθη.

Φαίνεται βέβαιο ότι μια παρόμοια ενόχληση θα έδειχναν οι

άνθρωποι όταν ενώ δύο και δύο κάνουν τέσσερα, άκουγαν από το μεγαλύτερο μέρος των συνομιλητών τους ότι κάνουν πέντε. Μια αμφιβολία που μάλλον ποτέ δεν θα εγείρει τη «Ιταλική Ενότητα». Η συνθήκη είναι μια φοβερή δεσποτεία και η «Ιταλική Ενότητα» κατασπαράζεται έτσι από την αριθμητική και τη λογική της θεολογίας, στην οποία το παράλογο φαίνεται φυσικό και το φυσικό παράλογο. Είναι άρρωστη και σχεδόν αγιάτρευτη.

Αν λοιπόν κρατώντας το λόγο μου, αποδείξω όπως καλύτερα γνωρίζω, ότι η ύπαρξη ενός θεού είναι ασύμβατη με την ύπαρξη της ίδιας της ηθικής και της ελευθερίας (κάτι που δεν θα παραλείψω να θίξω στα επόμενα άρθρα), αυτό δεν θα δώσει μια ελπίδα θεραπείας στην «Ιταλική Ενότητα». Τα άρθρα μου δεν θα έχουν ούτε την ελάχιστη χρησιμότητα, όπως τουλάχιστον εκείνα που είναι μόνο επιδερμικά και προσβεβλημένα από εκείνη τη φοβερή θεολογική αρρώστεια, ιστορική, παραδοσιακή κατάρρα των ανθρώπων, που είναι πολύ λιγότερο θρησκευόμενοι απ' όσο νομίζουν οι σύγχρονοί τους. Αυτός που απομακρύνεται από την αγάπη των ανθρώπων για την αγάπη του θεού, δεν προσηλώνεται στη θεϊκή αγάπη αν όχι γι' αυτό, ότι δηλαδή η ύπαρξή του είναι αναγκαία για τη σωτηρία των ανθρώπων. Εν συντομία, τα άρθρα μου θα είναι χρήσιμα μονάχα σ' εκείνους για τους οποίους δεν είναι στοιχεία ενός κυρίαρχου δόγματος, μια συστηματική διαφθορά του πνεύματος, αλλά μόνο το μεθύσι μιας αγαπησιάρικης καρδιάς, που ψάχνει και θέλει το θρίαμβο της δικαιοσύνης, της ελευθερίας και της ανθρωπιάς.

Πολλοί φίλοι μου με συμβούλεψαν ν' αφήσω κατά μέρος όλα τα άλλα ζητήματα και να αφιερώσω αυτό το δεύτερο άρθρο αποκλειστικά στις αντιθεϊκές αποδείξεις, προκειμένου, για να το πούμε έτσι, να αποδείξω στο κοινό ότι πήρα τις υποχρεώσεις μου στα σοβαρά και είμαι στ' αλήθεια διατεθειμένος να κρατήσω την υπόσχεσή μου. Η ίδια η «Ιταλική Ενότητα»,

αφού παρέθεσε μ' έναν τρόπο αρκετά ειλικρινή την αντιθεολογική θέση που τόλμησα να ισχυριστώ, άρχισε να ουρλιάζει με αγανάκτηση: «Μα πού είναι οι αποδείξεις του; Πού αποδεικνύεται, τέλος πάντων, το κριτήριο των συμπερασμάτων...». Ε, κύριοι, λίγο υπομονή. Εκείνος είναι αδύνατο να αναγγείλει άρθρα και να τα αποδείξει ξαφνικά. Δεν θα παραλείψω, αν πρόκειται να σας πείσω, να σας μεταφέρω πολύ γρήγορα το κριτήριο και τις αποδείξεις μου. Αλλά, παρακαλώ, αφήστε μου χρόνο και χώρο και προπάντων αφήστε μου την ελευθερία να αναπτύξω τις σκέψεις μου κατά τέτοιο τρόπο, που μου φαίνεται ότι συμφωνεί περισσότερο με τον σκοπό μου.

Αντιθέτως με τη γνώμη των φίλων μου, θεωρώ πολύ πιο επείγον να απαντήσω πρώτα στις επιθέσεις του Ματσίνι εναντίον της Διεθνούς. Αυτή η ένωση, όντας μια οντότητα πραγματική και ζωντανή, πρέπει να έχει την προτεραιότητα, ενώ ο θεός, μη όντας κάποιο πράγμα, μια ύπαρξη φανταστική, μπορεί να περιμένει. Από την άλλη μεριά, καθώς η Διεθνής από τη φύση της αποκλείει τον ιδεαλισμό, τόσο τον μεταφυσικό, θρησκευτικό, όσο και τον πολιτικό, ενώ την ίδια στιγμή καταφάσκει στη θετική επιστήμη, τη φιλοσοφία της ανθρωπότητας και τη λαϊκή-κοινωνική επανάσταση, μιλώντας εκ μέρους της, θα φτάσω φυσιολογικά να αποδείξω τις υλιστικές και αθεϊστικές αρχές της, που τόσο προσέβαλλαν την «Ιταλική Ενότητα».

Αλλά αυτό πρέπει να το αποδείξουμε. Εγώ δεν είχα ποτέ τη γελοία αξίωση, ότι επινόησα αυτές τις αρχές. Αυτές εξελίχθηκαν ανά τους αιώνες και στις μέρες μας συγκεντρώθηκαν από στιβαρά χέρια στοχαστών, που όλοι γνωρίζουν τα ονόματα. Αυτές διείσδυσαν στις μάζες, των οποίων πιστά εξέφρασαν τα ένστικτα, ούτως ώστε εύκολα μπορούμε να πούμε ότι στη σημερινή εποχή συνιστούν μια παγκόσμια κληρονομιά. Όλη μου η αμοιβή, αν υπάρχει κάποια, είναι πως τόλμησα να αναγγείλω με δυνατή φωνή, τα πράγματα με το όνομά τους,

αισθήματα και σκέψεις που όλοι ψιθυρίζουν. Στο στρατόπεδο της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, εμείς δεν αναγνωρίζουμε ούτε προφήτες, ούτε καττηγνής, ούτε δικτάτορες, ούτε προστάτες, ούτε δασκάλους. Εμείς εμπιστεύομαστε ειλικρινώς το ηθικό ένστικτο του καθενός, προσπαθούμε να το μαντεύσουμε, να συγκεντρώσουμε τις εμπνεύσεις μας και να τις διατυπώσουμε.

Εγώ δεν διεκδικώ για μένα, αν υπάρχει κάποιο όφελος, άλλο από εκείνο που αποδεικνύεται βαθιά από το δίκαιο των αρχών που είχα την τόλμη να αντιπαραθέσω στις θρησκευτικές δοξασίες του Ματσίνι.

Επαναλαμβάνω και πάλι, δεν είμαι ευχαριστημένος που μπλέχθηκα σ' αυτή την πολεμική με τον μεγάλο Ιταλό αγχιτάτορα.

Δεν ήμουν αυτός που αποφάσισε, υπάκουσα σ' ένα αίσθημα καθήκοντος· αλλά, αφότου το αποφάσισα, δεν θα οπισθοχωρήσω ούτε ένα βήμα και δεν θα σταματήσω προτού κάνω ότι είναι δυνατόν για να καταστρέψω από τις ρίζες τους θεωρίες, που, σύμφωνα με τη γνωστή πεποίθησή μου, είναι τόσο λογικά και επιστημονικά απατηλές, όσο είναι ολέθριες στην πρακτική τους εφαρμογή.

Δεν είναι ότι βρήκα αναγκαίο ή χρήσιμο να επιμείνω για δεύτερη φορά στην «Ιταλική Ενότητα». Προτιμώ να απευθύνομαι κατευθείαν στον Δάσκαλο. Ούτε πως δεν εκτιμώ πολύ αυτή την αξιοσέβαστη εφημερίδα. Αναγνωρίζω τον αφιλοκερδή χαρακτήρα της, τίμια και αφοσιωμένη μέχρι παραλογισμού. Αλλά πώς απάντησε η σύνταξή της; Αντί να προβάλλει λογικές, σταυρώνει τα χέρια, κλείνει τα μάτια, κοιτάζει στον ουρανό, βγάξει κραυγές έκπληξης, λύπης, οργής, αγανάκτησης... Ένα τέτοιο σύστημα μπορεί να είναι πολύ δραματικό, αλλά σίγουρα δεν είναι λογικό.

Ένα από τα πρώτα της επιχειρήματα εναντίον μου, είναι κι αυτό, ότι είμαι Ρώσος! Είναι ένα γεγονός για το οποίο μπορεί να λυπάμαι πολύ, αλλά τι να κάνω; Αδύνατον ν' αλλάξω εθνικότητα.

II

· Σ' αυτή την αθέλητη και ανεπανόρθωτη ατυχία, μια σκέψη με παρηγορεί.

Υποθέτουμε ότι εγώ είμαι ένας Ιταλός που ακολουθεί τη θρησκεία του Μαρσίνι και ως τέτοιος, ένας συντάκτης αποδεκτής από την «Ιταλική Ενότητα». Εξαιτίας αυτού θα ήμουν πιο αληθινός, πιο λογικός, πιο δίκαιος, πιο συμπαθητικός στην ιταλική νεολαία και πιο βαθιά αφοσιωμένος στην άγια υπόθεση της πραγματικής χειραφέτησης του λαού; Μου φαίνεται πως όχι· αλλά τότε προτιμώ να μείνω ως έχω και να μην ριψοκινδυνεύσω μια αλλαγή που θα μπορούσε να καταλήξει εις βάρος μου.

Ελπίζω ότι η ιταλική νεολαία, ίσως λιγότερη ανθρωπιστική, αλλά σίγουρα πιο ανθρώπινη από τη ματσινική σχολή, που φαίνεται πως έχει εφεύρει το δόγμα της ανθρωπιάς (το λόγο του θεού, όπως είναι πιο γνωστό) μόνο και μόνο για ν' αποκτήσει ένα υποπόδιο, όχι για ένα έθνος ζωντανό, αλλά για ένα ιταλικό κράτος-εκκλησία, δηλαδή ένα ματσινικό, ελπίζω, ότι αυτή η νεολαία διαβάζοντας τα γραπτά μου, δεν θα ρωτήσει αν οι σκέψεις που διατυπώνω είναι γερμανικές, γαλλικές, τουρκικές, ρωσικές, κινεζικές, ιαπωνικές ή ιταλικές, αλλά αν είναι σωστές ή όχι. Ίδου όλο αυτό που θα την ενδιαφέρει να γνωρίζει. Διαφορετικά αυτή δεν θα είναι πια η νεολαία, αλλά τα γηρατειά, όχι η ευφύια που κατακτά το μέλλον, αλλά η σκέψη της συνήθειας που θάβεται στο παρελθόν. Ανίκανη να καταλάβει και να πει λόγια ζωντανά, τότε αυτή θα παραληρεί, όπως η «Ιταλική Ενότητα».

Φτωχή «Ενότητα»! Ήταν τόσο τρομαγμένη από την απλή διατύπωση των υλιστικών και αθεϊστικών αρχών που σήμερα διατρέχουν τον κόσμο, ώστε πιστεύοντας χωρίς αμφιβολία πως αντικρύζει το σατανά προσωποποιημένο, είναι έτοιμη να απαγγείλει όλα τα σύμβολα της πίστης, όχι της Συνόδου της Νι-

καίας, αλλά της ματσεινικής εκκλησίας, όπως ο ακόλουθος ε-
ξορκισμός:

«Πιστεύουμε σ' έναν Θεό Πατέρα, Πνεύμα και Αγάπη, Δη-
μιουργό και Παιδαγωγό της Ανθρωπότητας σ' ένα νόμο που
δόθηκε κατόπιν προνοίας απ' Αυτόν στη ζωή, νόμο απροσδιό-
ριστης προόδου, θεμελιωμένο και συνετό σύμφωνα με τα έργα
Του στην ανθρωπότητα, μοναδική ερμηνεύτρια του νομου του
Θεού επί της γης στην ενότητα της ζωής, παρεξηγημένη κα-
τά τη γνώμη μας από τη φιλοσοφία των δύο τελευταίων αιώ-
νων στην ενότητα του νόμου, εκδηλωμένη, συλλογικά και α-
τομικά, στη ζωή στην αθανασία του Εγώ που δεν είναι τίποτ'
άλλο από την εφαρμογή των νόμων της προόδου, αποκαλυπτο-
μένη αναντίρρητα τώρα πια από την ιστορική παράδοση, από
την επιστήμη και τις επιδιώξεις της ψυχής στη ζωή, καθώς
αυτές εκδηλώνονται στο άτομο στην ελευθερία, χωρίς την ο-
ποία δεν μπορεί να υπάρξει υπευθυνότητα, συνείδηση και όφε-
λος από την πρόοδο στην επιτυχημένη και αυξανόμενη ένωση
όλων των ικανοτήτων, όλων των ανθρωπίνων δυνάμεων, ως
μοναδικό φυσιολογικό μέσο προόδου, συλλογικής και ατομικής,
σε μια εποχή στην ενότητα του ανθρωπίνου γένους και στην
ηθική ισότητα όλων των γιων του Θεού, χωρίς διαχωρισμό
φύλου, χρώματος, κατάστασης και αυτό δεν αλλάζει παρά
από σφάλμα:

Και γι' αυτό:

«Στην άγια κυρίαρχη ιδέα του Καθήκοντος, μοναδικού κα-
νόνα της ζωής: Καθήκον που περιλαμβάνει, σύμφωνα με τη
σφαίρα που βρίσκεται ο καθένας και τις ικανότητες που διαθέ-
τει την Οικογένεια, την Πατρίδα, την Ανθρωπότητα η Οικο-
γένεια, βωμός της Πατρίδας η Πατρίδα, ναός της Ανθρωπό-
τητας η Ανθρωπότητα, μέρος του Σύμπαντος και ναός ανεγερ-
θείς στον Θεό που το δημιούργησε, αφού κλίνει προς Αυτόν
το Καθήκον που προστάζει την προώθηση της προόδου του άλ-
λου, γιατί έτσι μπορεί να υπάρξει η δική μου και η δική μου

γιατί έτσι χρησιμεύει στον άλλο. Καθήκον, χωρίς το οποίο δεν υφίσταται δικαίωμα και το οποίο δημιουργεί την αρετή της θυσίας, η μοναδική που αποδεικνύεται στ' αλήθεια αποτελεσματική και ιερή (;), την πιο λαμπρή, που στεφανώνει, αγιοποιώντας, την ανθρώπινη ψυχή. Και, εν τέλει, δεν πιστεύουμε σ' ένα δόγμα πρόσκαιρο, αλλά σε μια θρησκευτική διακήρυξη βασισμένη σε αρχές υπαινισσόμενες, που θα προβάλλει όταν υπάρξει η πρωτοβουλία ενός λαού στ' αλήθεια ελεύθερου και πιστού, πιθανόν από τη Ρώμη, αν αυτή κατανοήσει την αποστολή της, που συγκεντρώνοντας το μέρος της Αλήθειας το κατακτημένο από προηγούμενες θρησκείες, θα αποκαλύψει ένα άλλο μέρος και θ' ανοίξει, σβήνοντας στο σπόρο της κάθε προνόμιο και κάθε μισαλλοδοξία της κοινωνικής τάξης, το δρόμο για την πρόοδο του Μέλλοντος».

Ουφ! Τι ιστορία! Ενάντια σ' έναν παρόμοιο εξορκισμό δεν υπάρχει ένας διάβολος που θα αντισταθεί, και εξομολογούμαι ότι τα σηκώνονται τα μαλλιά της κεφαλής μου κάθε φορά που ακούω την απαγγελία αυτής της τόσο λογικής φλυαρίας, αυτού του κολοσιαίου παραλογισμού. Και λέω, πώς, στο μέσο του 19ου αιώνα, μια μεγάλη ευφυία όπως εκείνη του Μαρτίνι, μπόρεσε να εφεύρει κάτι τέτοιο και να ευχαριστείται απ' αυτό! Θα έχει απογοητευθεί από την ανθρωπότητα, δεν είναι έτσι;

Εναντίον της θρησκευτικής μονομανίας, δεν υπάρχουν παρά δύο δραστικά φάρμακα, το ένα θεωρητικό, το άλλο πρακτικό: το πρώτο είναι η θετική επιστήμη με την αυστηρή της μέθοδο, που δεν επιτρέπει άλλη σύνθεση πέρα από εκείνη που βασίζεται στην ανάλυση, την παρατήρηση και το πείραμα· το δεύτερο, εντελώς πρακτικό, έγκειται στην προσαρμογή του πνεύματος και της καρδιάς όσο γίνεται συχνότερα, στο πνεύμα και τα πραγματικά ενδιαφέροντα των μαζών. Υπάρχει επίσης ένα τρίτο φάρμακο, ακόμη πιο ισχυρό από το πρώτο: η επανάσταση.

Όσον αφορά την «Ιταλική Ενότητα», δεν θα χρησιμοποι-

ούσε ποτέ κάποιο α-΄ αυτά τα τρία μέτρα. Κι όμως, αυτή μπορεί να επαναλαμβάνει με υπερηφάνεια αυτά τα λόγια του Τερτυλιανού: *Credo quia absurdum*. Πιστεύω γιατί είναι παράλογο και επιτρέψτε μου να προσθέσω: όσο περισσότερο ένα πράγμα είναι παράλογο, τόσο περισσότερο πιστεύω! Αυτό είναι η κύρια βάση, η ικανή συνθήκη, η αναγκαία κάθε ειλικρινούς και φλογερής θεολογίας. Το θεολογικό πάθος είναι η λατρεία, η υπερβολική αγάπη, η μανία του παραλόγου. Θα ξαφνιαζόμαστε μετά απ' όλα αυτά, που και μόνο μια ακτίνα ήλιου απλής αλήθειας, η απλή επανάληψη εκείνου του αριθμητικού αξιώματος πως δύο και δύο κάνει τέσσερα, που εξοργίζει όλους τους ειλικρινείς θεολόγους;

Καμμιά αμφιβολία για την ειλικρίνεια της «Ιταλικής Ενότητας» και από καρδίας ξεπηδούν οι βρισιές και η οργή της παραφορά της εναντίον αυτού που εκείνη αποκαλεί σαν δικό μου φιλοσοφικό τσαρισμό, αντιμετωπιζόμενο με τους ταπεινούς δισταγμούς και τις αποσιωπήσεις, πιο δειλές παρά ειλικρινείς, του διάσημου Littré, εκπροσώπου στην πραγματικότητα της θετικιστικής φιλοσοφίας του Auguste Comte.

III

Δεν θα κάνω στην «Ιταλική Ενότητα» την προσβολή να υποθέσω ότι παίρνει στα σοβαρά αυτές τις αποσιωπήσεις του σοφού οπαδού του Comte. Για λίγο, οι συντάκτες αυτής της τίμιας, αλλά κοντόφθαλμης εφημερίδας, να είχαν διαβάσει με κάποια προσοχή τα γραπτά του, έπρεπε να πεισθούν ότι ο διάσημος ακαδημαϊκός είναι ένας υλιστής, ένας άθεος, βαθιά και επιστημονικά πεισμένος. Γιατί λοιπόν αυτές οι επεξηγήσεις με τη διαφορούμενη έννοια κι αυτές οι υπεκφυγές, κατά τη γνώμη μου ανάξιες μιας καθιερωμένης διάνοιας στη λατρεία της αλήθειας και που προφανώς δεν έχει άλλο σκοπό, από το να αφεθούν στην αβεβαιότητα όσα πρόσωπα με μικρή αντίληψη

τη διαβάζουν; Αυτός είναι ο κύριος Littré να μπορεί να θεωρείται επικεφαλής μιας σχολής, στο μεγαλύτερο μέρος της αριστοκρατικής. Οι γάλλοι θετικιστές, πιστοί εν τω μεταξύ στις εντολές του Comte, του δασκάλου τους, τείνουν προφανώς να διαμορφώσουν μια άλλη αριστοκρατία, που κατά τη γνώμη μου θα είναι η πιο ανυπόφορη, η πιο αυθάδης, η πιο βλαβερή των πάντων η αριστοκρατία της διάνοιας και της επιστήμης, η επιστημονική κάστα που, οργανωμένη σε πνευματική εξουσία, θα κυβερνά από κοινού με τους τραπεζίτες, τους αντιπροσώπους και τους διευθυντές της κοσμικής εξουσίας, τις θεολογικές μάζες. Γίνεται αντιληπτό ότι με τέτοιες υποθέσεις ο θετικιστές πρέπει αναγκαστικά να σκέφτονται πως δεν λέγονται όλες οι αλήθειες στο λαό.

Εγώ, σοσιαλιστής, επαναστάτης, ορκισμένος εχθρός όλων των αριστοκρατιών, όλων των κηδεμόνων, όλων των προστατών, σκέφτομαι αντιθέτως ότι πρέπει να τα λέμε όλα στο λαό, επειδή αυτό είναι το μοναδικό μέσο για την πρόκληση της χειραφέτησής του, ταχείας και ολοκληρωμένης.

Ακόμα μια λέξη για να τελειώσουμε αυτή την κουβέντα, πιθανόν την τελευταία με την «Ιταλική Ενότητα». Κι αν αυτή οργίζεται με τον φιλοσοφικό τσαρισμό μου και εναντιώνεται στην ταρταρική και κοζακική εθνικότητά μου, εγώ το βρίσκω από την οπτική της γωνία, τη θεολογικώς ανθρωπιστική, κάτι το εντελώς φυσικό και θεμιτό. Αλλά γιατί μου αποδίδει λόγια που ουδέποτε βγήκαν απ' το στόμα ή από την πένα μου; Πού είδε αυτή, ότι εγώ κατηγορήσα τον Μαρσίνι πως έχει συκοφαντίσει και κακολογήσει το γαλλικό λαό;

Θα είχα κάλλιστα μπορέσει να διαπιστώσω σ' όλα τα γραπτά του Μαρσίνι μια αντιπάθεια αρκετά χαρακτηριστική εναντίον του γαλλικού έθνους γενικά, στο οποίο φαίνεται να μην μπορεί να συγχωρέσει ότι έχει σφετεριστεί για κάμποσο καιρό, μια πρωτοβουλία που, σύμφωνα με τη βαθιά του πεποίθηση, στηριγμένη από την προφητεία του Δάντη, οφείλει να ανήκει

αποκλειστικά στην Ιταλία, όχι στη λαϊκή, αλλά στη ματσεινική, αξίζει να το πούμε, στο Κράτος-Ενοχλησία του Ματσίι. Και πιθανόν να επέστρεφα για μια ακόμη φορά σ' αυτό το σημείο, αλλά στο πρώτο μου άρθρο είπα πάνω από μόνο μια κουβέντα. Σας μίλησα για την οργή του Ματσίι όχι εναντίον του γαλλικού λαού εν γένει, αλλά εναντίον των εργατών του Παρισιού που εξεγέρθηκαν τον Ιούνιο του 1848 και που μ' εκείνη την αξιομνημόνευτη και γόνιμη εξέγερση, αν και νικημένη, εγκαινίασαν την εποχή των κοινωνικών επαναστάσεων και είπα ότι ο Ματσίι κακολόγησε εκείνο το κίνημα και συκοφάντησε τους εργάτες που υπήρξαν ήρωες και μάρτυρες μαζί, όπως σήμερα συκοφαντεί και κακολογεί το κίνημα, τους ήρωες και τους ευγενείς μάρτυρες της Κομμούνας του Παρισιού.

Η «Ιταλική Ενότητα» θα με προκαλέσει να παραθέσω μία μόνο απόδειξη. Λοιπόν, δέχομαι την πρόκληση! Δεν θα παραθέσω μόνο μία, αλλά κάμποσα ντοκουμέντα χάρη αυτής της θετικής επιβεβαίωσης. Μόνον, καθώς εγώ δεν έχω στην πραγματικότητα πρόχειρο παρά μόνο ένα μικρό μέρος από τα γραπτά του Ματσίι, παρακαλώ την «Ιταλική Ενότητα» να μου παραχωρήσει κάποιο χρόνο και μπορώ να τη βεβαιώσω ότι δεν θα χάσει τίποτα περιμένοντας.

Μετά απ' αυτή την απάντηση που πιστεύω πως όφειλα να δώσω στην αυστηρή και ευλαβική ματσεινική εφημερίδα, παίρνω σεβασμίως άδεια. Θα συνεχίσω να τη διαβάζω, αλλά δεν θα απαντήσω παρά μόνον όταν θα έχει αναπληρώσει τους πιο οργίλους και κακούς σαρκασμούς της και τις δραματικές αναφωνήσεις της, με μια σοβαρή επιχειρηματολογία που θα στηρίζεται στα γεγονότα. ●

[Μτφ. Παναγιώτης Καλαμαράς]

ΕΠΙΜΕΤΡΟ Ι Ο ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ ΚΑΙ ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ

Βιβλιοκριτική του FRANK HARRISON στο ομώνυμο βιβλίο του T.R. RAVINDRANATHAN, McGill-Queen's University Press, 1988.

Ο ΜΙΧΑΗΛ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ (1814-1876) απέκτησε την ευρωπαϊκή φήμη του γύρω στα 1840, όταν έφτασε στο Βερολίνο για να σπουδάσει φιλοσοφία, και το 1851, όταν οι Αυστριακοί τον έστειλαν πίσω στη Ρωσία, όπου τον περίμενε δεκάχρονη φυλάκιση και εξορία στη Σιβηρία. Ενόχλησε ιδιαίτερος το ρωσικό καθεστώς η έκκλησή του προς όλους τους Σλάβους να ξεγεγρθούν εναντίον της ρωσικής κυριαρχίας. Το 1847 έβγαλε έναν επαναστατικό λόγο σ' ένα παριζιάνικο συμπόσιο εις ανάμνηση της ανεπιτυχούς πολωνικής εξέγερσης του 1830 και έλαβε διαταγή απέλασης από τη Γαλλία μετά τη διαμαρτυρία της ρωσικής διπλωματίας. Η ταύτισή του με τον επαναστατικό πανολαβισμό προκάλεσε επίσης την καχυποψία του αυстро-ουγγρικού αυτοκρατορικού καθεστώτος, του οποίου η αυτοκρατορία περιελάμβανε πολλούς σλαβικούς λαούς. Κανείς δεν ξαφνιάστηκε όταν οι Αυστριακοί, έχοντας παραλάβει τον Μπακούνιν από τους Γάλλους κι αφού τον καταδίκασαν σε θάνατο, τον παρέδωσαν στην τρυφερή ευπλαγγνία του Ρώσου Τσάρου, προς εγκλεισμό στο φρούριο Πέτρος και Παύλος της Αγίας Πετρούπολης.

Ήταν, όμως, η παρουσία του Μπακούνιν ως ενός πομπώδους δημαγωγού στα διάφορα επαναστατικά κέντρα κατά τη διάρκεια του 1848-49 που καθιέρωσε στέρεα τη φήμη του. Βρέθηκε στα οδοφράγματα του Παρισιού, του Βερολίνου, της Πράγας και της Δρέσδης· συνελήφθη, δικάστηκε και στάλθηκε στο μαρτύριο της ρωσικής φυλάκισης. Εάν ο άνδρας, ο θεωρούμενος σαν χαμένος, επρόκειτο ποτέ να επιστρέψει, θα είχε εξασφαλισμένο ακροατήριο. Και πράγματι επέστρεψε, το 1861, δραπετεύοντας στο Λονδίνο από τη Σιβηρία, μέσω Ιαπωνίας και ΗΠΑ.

Η χρονολογική περίοδος που καλύπτει το βιβλίο που έχουμε

μπροστά μας, είναι αυτή μετά το 1861, ιδιαιτέρως μετά το 1864 όταν ο Μπακούνιν έκανε οπίτι του την Ιταλία, και από το 1867, όταν εγκαταστάθηκε λίγο μετά τα σύνορα με την Ελβετία. Το ερώτημα είναι: Ποια ήταν η σχέση ανάμεσα στον Μπακούνιν και το ιταλικό επαναστατικό κίνημα αυτή την περίοδο; Εκείνη την εποχή η Ιταλία ήταν στο μέσο της ζύμωσης της εθνικής ενοποίησης. Η ιδεολογική ατμόσφαιρα δεν ήταν εκείνη που θα είχε επιτυχία η αντικρατική φιλοσοφία του Μπακούνιν. Ολόκληρο το πολιτικό φάσμα κυριαρχείτο από τον εθνικισμό του Risorgimento. Ακόμη και η ρεπουμπλικανική αντίθεση στη μοναρχία είχε ενταχθεί στον πρωτοπορειακό εθνικισμό του Μασίνι (που ήταν πολύ θρησκευόμενος) και του Γκαρμπαλντι (που ήταν εναντίον της εκκλησίας). Δεν ήταν το περιβάλλον που ένας ξένος, με μικρή γνώση της γλώσσας, θα μπορούσε εύκολα να επηρεάσει.

Όμως, είναι αδύνατο να φαντασθούμε τον Μπακούνιν ανενεργό ή χωρίς επιρροή. Πηγαίνοντας στην Ιταλία για οικονομικούς και κλιματολογικούς λόγους, όπως και πολλοί άλλοι, δεν θα μπορούσε να μην ανακατευθεί και να μην επηρεάσει. Εγκαταστάθηκε κατ' αρχήν στη Φλωρεντία, όπου έφτιαξε μια μυστική επαναστατική αδελφότητα. Η πίστη ότι μια μικρή συνομοτική ομάδα μπορούσε να λειτουργήσει ως ο μη αυταρχικός καταλύτης, δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ από τον Μπακούνιν. Η ανούσια τάση του να απαιτεί απόλυτη προσηλώνση των συμμετεχόντων (επί ποινή θανάτου) φάνηκε αργότερα με τον Νετσάγιεφ, στην περιβόητη δολοφονία ενός Ρώσου φοιτητή, του Ιβάνωφ, που απείλησε ότι θα εγκαταλείψει τη συνομοτική οργάνωση που στήθηκε στη Μόσχα από τον ανακηρυγμένο βοηθό του Μπακούνιν. Αυτό δεν συζητείται εδώ, καθώς ο συγγραφέας περιορίζεται σε πράγματα που σχετίζονται άμεσα με την Ιταλία. Όμως, ο αναγνώστης θα επισημάνει ένα παρόμοιο οργανωτικό πρόβλημα στη φλωρεντινή οργάνωση, όταν κάποιος Ντε Γκουμπερνάτις αντιμετώπισε τους συντρόφους του (παρόντος ενός άλλου συνομότη, του Elisée Reclus) καταγγέλοντας την οργάνωση. «Ο Μπακούνιν τον προειδοποίησε για τις τρομερές ποινές που περιμέναν τα προδοτικά μέλη και ο αγαθός Ντε Γκουμπερνάτις πήρε την προειδοποίηση στα σοβαρά» (σ. 32).

Πηγαίνοντας στη Νάπολη, ήταν κατά τη διάρκεια των χρόνων ανάμεσα στο 1865 και το 1867, που τα γραπτά και οι πράξεις του Μπακούνιν άρχισαν να διαμορφώνουν μια εστία για την ιταλική επαναστατική πολιτική. Ο Ραβιντρανάθαν σημειώνει ότι ο θρησκευ-

τικής επιρροής ρεπουμπλικανικός εθνικισμός του Ματσίνι, που αγνοούσε τα οικονομικά ζητήματα και την ταξική σύγκρουση, ήταν που έφερε σε αντίθεση τον αθεϊστικό σοσιαλισμό του Μπακούνιν, μ' έναν από τους κυριώτερους συγγραφείς και σύμβολα του ιταλικού ρεπουμπλικανικού ριζοσπαστισμού: «Η άφιξη ενός διάσημου συνομήτη και επαναστάτη του αναστήματος του Μπακούνιν ήταν μια κρυφή ευλογία για τους Ναπολιτάνους ριζοσπάστες, οι οποίοι, αν και δυσσαρεστημένοι με την άρνηση του Ματσίνι να δώσει στο κοινωνικό ζήτημα την πραγματική του σημασία, ταυτοχρόνως ήταν ανίκανοι από μόνοι τους να παράγουν οποιαδήποτε εναλλακτική πρόταση απέναντι στο Δάσκαλο» (σ. 40).

Η ιστορία του «Μπακουνισμού» μας λέει εδώ ότι ο Μπακούνιν δούλεψε για να προμηθεύσει στο ιταλικό επαναστατικό κίνημα μια διεθνιστική, σοσιαλιστική και ομοσπονδιακή (δηλαδή αναρχική) προοπτική. Η *Popolo d' Italia* ήταν η εφημερίδα των Ναπολιτάνων ριζοσπαστών, με εξέχουσες φυσιογνωμίες ανάμεσα τους τον Κάρλο Γκαμπούτσι, τον Σαβέριο Φρίσκα και τον Τζουζέπε Φανέλι, που όλοι τους θα γίνονταν οπαδοί του Μπακούνιν. Σ' ένα άρθρο δημοσιευμένο εκεί το 1865, ο Μπακούνιν δήλωνε ότι «μια σοβαρή λαϊκή χειραφέτηση» απαιτεί «έναν ριζοσπαστικό μετασχηματισμό, όχι μόνο πολιτικό, αλλά επίσης οικονομικό και κοινωνικό, χωρίς τους οποίους η ελευθερία θα παρέμενε πάντοτε για το λαό μια άδεια φράση» (σ. 42).

Μαζί, ο Μπακούνιν και οι σύντροφοί του «υπονόμευσαν την αδιαφιλονίκητη θέση του Ματσίνι ως ηγέτη των Ναπολιτάνων ρεπουμπλικανών και ξεσκέπασαν τα πατριωτικά ιδανικά του ως αστικές προκαταλήψεις» και «απομυθοποίησαν τον Γκαρμπάλντι» (σ. 74). Όταν ο Ματσίνι καταδίκασε την πρόκληση της Παρισινής Κομμουνας απέναντι στη γαλλική δημοκρατία το 1871, ο Μπακούνιν μπόρεσε να απευθυνθεί με επιτυχία στην πλειοψηφία των ιταλών ριζοσπαστών, εναντίον του Ματσίνι. Ο διεθνισμός του Μπακούνιν, η υιοθέτηση της επαναστατικής δράσης εναντίον του κράτους, η άρνηση συμμετοχής στο κατεστημένο πολιτικό πλαίσιο, η επιθυμία να βασιστεί στις μάζες (στην αγροτιά, όπως επίσης στο προλεταριάτο των πόλεων), έγιναν οι κυρίαρχες απόψεις του ιταλικού σοσιαλισμού. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο ίδιος ο Μπακούνιν είδε την Ιταλία ως το πλούσιο έδαφος γι' αυτού του είδους την ερμηνεία. Όπως έγραψε το 1873: «Παρ' όλες τις προσπάθειες του συνταγματικού μοναρχισμού και παρά τις ηρωικές αλλά μάταιες προσπάθειες δύο με-

γάλων ηγετών, του Ματσίνι και του Γκαριμπάλντι, η Ιταλία ... δεν αποδέχθηκε και ποτέ δεν θα αποδεχθεί την ιδέα του κρατισμού· αφού αυτή αντιτίθεται στο πραγματικό πνεύμα και σ' όλα τα σημερινά ένστικτα και τις υλικές αιτιήσεις του αναρίθμητου αγροτικού και αστικού προλεταριάτου».

Όμως, όταν η επανάσταση ξέσπασε το 1874, με επίκεντρο την Μπολόνια (όπου ταξίδεψε άκαρπα ένας γηρασμένος Μπακούνιν), τη Φλωρεντία, το Λιβόρνο και την Πούλια, θα αποτύχει. Αποτυχημένη ήταν επίσης η μοίρα ενός ένοπλου αγώνα που ξεκίνησε ο Κάρλο Καφιέρο και μερικοί οπαδοί του το 1877. Οι χωρικοί τους καλοδέχθηκαν, μέχρι και οι παπάδες των χωριών, αλλά δεν αντιμετώπισαν μαζί τους τα επαγγελματικά στρατεύματα που στάλθηκαν εναντίον τους σ' αυτή την αποτυχημένη αγροτική εξέγερση.

Ο Ραβιντρανάθαν έχει μια περίεργη αντίληψη για το τι σήμαινε ο Μπακουνισμός. Διαγράφει τις επιδράσεις του Μπακούνιν μετά την ήττα της ιταλικής επανάστασης στη δεκαετία του '70. Διαβάζουμε ότι «η περιπέτεια του 1877 έθεσε δραστικά τέλος στον Μπακουνισμό στην Ιταλία. Το νέο κύμα της κυβερνητικής καταστολής έστειλε την ηγεσία των διεθνιστών είτε στη φυλακή, είτε στην εξορία» (σ. 229). Πιστεύει επίσης ότι όταν ο Μπακούνιν ασχολήθηκε με ζητήματα άλλα, πέραν της Ιταλίας, ο Μπακουνισμός πάγωσε. Διαβάζουμε τα εξής: «Τα χρόνια ανάμεσα στην αναχώρησή του από την Ιταλία το Σεπτέμβριο του 1867 και την παριζιάνικη εξέγερση [την Κομμούνια] το Μάρτη του 1871, ο Μπακούνιν ασχολήθηκε κυρίως με μη ιταλικά ζητήματα ... Συνεπώς η πρόοδος του μπακουνιστικού κινήματος στην Ιταλία ήταν ελάχιστη κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (σ. 233).

Ο Μπακουνισμός ερμηνεύεται σαν ένα επαναστατικό κίνημα ι-διαιτέρως συνδεδεμένο με τον Μπακούνιν αυτοπροσώπως. Ο συγγραφέας έχει μικρή αντίληψη του πώς τα γραπτά συγκεκριμένων ατόμων απλώς συμβάλλουν σ' ένα μεγαλύτερο κίνημα κοινωνικο-οικονομικού ενδιαφέροντος. Ο Μπακουνισμός θεωρείται εδώ ως η λατρεία ενός προσώπου, παρά μια εναλλακτική θεωρητική προοπτική. Όμως ο Μπακούνιν ήταν μέρος ενός αντικρατικού σοσιαλιστικού κινήματος που ήταν πάντοτε παρόν στη δυναμική της ριζοσπαστικής κριτικής, τόσο του καπιταλισμού, όσο και του κομμουνισμού. Ο Μπακούνιν και ο μπακουνισμός ήταν, τελικά, τόσο προοίοντα, όσο και παραγωγοί της περιβάλλουσας κατάστασης. Παρ' όλα αυτά, το τελικό συμπέρασμα του συγγραφέα μας είναι ότι οι ιδέες του

Μπακούνιν είναι απλώς ιδεαλιστικές, ουτοπικές. Σχολιάζει την «εξαιρετική αφοσίωση» των οπαδών του Μπακούνιν, «παρά την ασυνάρτητη και μη πραγματοποιήσιμη φύση πολλών από τις ιδέες και τους αντικειμενικούς του στόχους» (σ. 235). Οι ηγέτες της εξέγερσης του 1874 «αποδέχθησαν πιστά τις θεωρίες του, ένα βασικό λάθος όπως θα αποδείκνυαν τα γεγονότα που επακολούθησαν» (σ. 209). Λες και ο ομοσπονδιακός, αναρχικός σοσιαλισμός πλασαρίστηκε από μια χούφτα αγαθών Ιταλών!

Αυτή είναι η αδυναμία του βιβλίου. Η υπόθεση μιας τελεολογικής μοίρας για την πολιτική «βασισμένη σε μεγάλο βαθμό στην αρχή του αυθορμητισμού, απέκλειε κάθε ανάγκη για το συμπαγές σώμα ενός δόγματος» (σ. 237). Δεν υπάρχει, συνεπώς, καμιά πραγματική προσπάθεια συζήτησης της πολιτικής θεωρίας του Μπακούνιν, ούτε κάτι παραπάνω από μια σύνοψη, χωρίς σκέψη, των ντοκουμέντων που έγραψε ενώ ζούσε στην Ιταλία.

Η υπόθεση είναι πως ο Μαρξ υπήρξε αναγκαίος. Έχουμε την παρακάτω μη αποδεικνυόμενη, αλλά και μη αποδείξιμη παραδοχή και συμπέρασμα ότι «... ακριβώς όπως ο ποπουλισμός άνοιξε το δρόμο στον μαρξισμό στη Ρωσία, ήταν μόνο μετά την αποτυχία του Μπακουνισμού που ο μαρξισμός μπόρεσε να διεισδύσει την Ιταλία τα χρόνια του 1880» (σ. 237). Όταν ο Κάρλο Καφίερο εγκατέλειψε τη μαρξιστική γραμμή και ενώθηκε με τον Μπακούνιν, ο συγγραφέας το μόνο που σκέπτεται είναι ότι υπνωτίστηκε από την προσωπικότητα του Μπακούνιν (σ. 171), ο οποίος θεωρείται «πως δεν είχε τις διανοητικές και πολιτικές ικανότητες του Μαρξ και εύκολα ξεστράτιζε σε ασήμαντα ζητήματα» (σ. 32).

Βεβαίως, αυτό που τάραξε το διεθνές σοσιαλιστικό δημοκρατικό κίνημα στην Ευρώπη από το 1868 έως το 1872, ήταν η σύγκρουση ανάμεσα στους μπακουνιστές και τους μαρξιστές, τους φεντεραλιστές και τους κεντριστές. Εδώ βλέπουμε τη σύγκρουση από την ιταλική σκοπιά, αλλά με μια έλλειψη συμπάθειας για τον Μπακούνιν, Ο Ραβιντρανάθαν κατηγορεί ακόμη το Ρώσο ότι χρησιμοποιούσε «μια φυλετική πειθώ, ανάξια ενός σοσιαλιστή» (σ. 146), όταν αυτός απλώς έλεγε ότι οι Νοτιοευρωπαίοι (οι «Λατίνοι») ήταν φεντεραλιστές και οι Βρετανοί και οι Γερμανοί, υποστηρικτές του Γενικού Συμβουλίου της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων στο Λονδίνο, μια «δικτατορία πανγερμανιστών» (σ. 147). Μια τέτοια ρητορική αποστροφή δύσκολα θεωρείται ρατσισμός, αν και ταιριάζει απολύτως με τη γενική δυσπιστία του Μπακούνιν απέναντι στη γερμανική

κουλτούρα, την οποία θεωρούσε αυταρχική.

Για να εκτιμήσουμε τον Μπακούιν, πρέπει να κατανοήσουμε ότι η θεωρία και η πρακτική του ήταν μια υπολογισμένη προσπάθεια να υπάρξει μια εναλλακτική επαναστατική στρατηγική, απέναντι στον συγκεντρωτικό και κρατιστικό προσανατολισμό του Μαρξ. Ο Μαρξ και το Γενικό Συμβούλιο της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων σχεδίαζαν να «κηρύξουν γενικευμένο πόλεμο στους Μπακουινιστές» και αυτό θεωρήθηκε από τους Ιταλούς σοσιαλιστές ως διασπαστικό και αποδυναμωτικό του κινήματος. Ο Μαρξ πίστευε πως θα αντιμετώπιζε μια προσωπική σύγκρουση μέσω της επανάστασης και άλλωστε, πολλοί θεωρούσαν «την υποστήριξη του Γενικού Συμβουλίου στην πολιτική συμμετοχή ως σκανδαλώδη και προδοσία της εργατικής τάξης στην μπουρζουαζία» (σ. 143). Παρ' όλα αυτά, «το συνέδριο του Λονδίνου, συγκαλέστηκε από τον Μαρξ και τον Ένγκελς για να μπει ένα τέλος στην μπακουινική πανούκλα» και το ψήφισμα ΙΧ «κατηγορηματικά απέκλεισε την πολιτική αποχή» (σ. 139). Στη θέση της «πολιτικής αποχής» διάβαζε «μπακουινισμό» και δεν υπάρχει αμφιβολία πως αυτός ήταν ο στόχος. Συνεπώς το Συνέδριο του Ρίμνι της ιταλικής ομοσπονδίας της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων καταδίκασε το ψήφισμα ΙΧ ως «ένα ειδικό αυταρχικό δόγμα του γερμανικού κομμουνιστικού κόμματος» (σ. 177). Η θέση του Μαρξ απορρίφθηκε από τους Ιταλούς γιατί αυτοί υποστήριζαν την «μπακουινική αίρεση» (σ. 179). Προς απάντηση ο Μαρξ κανόνισε την αποβολή του Μπακούιν από την Πρώτη Διεθνή, εγγυούμενος την εξαφάνισή του. Αυτό, βεβαίως, δεν ήταν το τέλος της αναρχικής θεωρίας και πράξης, η οποία συνεχίστηκε ως η κύρια δύναμη των λαϊκών κινήματων στην Ιταλία και την Ισπανία. Η παρουσία του ιταλικού αναρχικού κινήματος ήταν πολύ φανερή κατά τα πρώτα είκοσι χρόνια αυτού του αιώνα. Πράγματι, παρά τον αποδεκτισμό του κινήματος από τους φασίστες του Μουσολίνι, οι αναρχικοί επανεμφανίστηκαν τη μεταπολεμική περίοδο. Είναι αρκετά ενδιαφέρον ότι μια από τις μεγαλύτερες διεθνείς συναντήσεις που οργανώθηκαν από τη νέα γενιά των Ιταλών αναρχικών, ήταν για τον Μπακούιν. Ως απόδειξη της επιρροής του αναρχισμού στην Ιταλία και της οργανωτικής ικανότητας του κινήματος, το μόνο που κάνουμε, είναι να θυμίσουμε μια άλλη μεγάλη διεθνή συνάντηση που έλαβε χώρα στη Βενετία το 1984, όπου παραβρέθηκαν τρεις χιλιάδες άτομα.

Ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου θεωρεί ότι ο Μπακούιν είχε

μα παροδική επιρροή, ότι ο μαρξισμός ταίριαξε καλύτερα στην Ιταλία, ότι ο μπακουνισμός ήταν η αιτία των επαναστατικών αποτυχιών, ότι ο μπακουνισμός ξεχάστηκε. Αυτό δεν διαβάζεται σαν μια εξισορροπιστική εκτίμηση, ούτε έχει καμιά σημασία η εκτίμηση της άποψης πως ο Μπακούνιν είχε δίκιο στην εκτίμησή του για τον αυταρχικό χαρακτήρα της θεωρίας και της πρακτικής του Μαρξ. Μια και δεν είδαμε μια επανάσταση που να διεξήχθη υπό την αιγίδα των δογμάτων του και να μην παρήγαγε έναν κρατιστικό συγκεντρωτισμό, ο οποίος αντιφάσκει με τη λαϊκή δύναμη, κινητήρια μηχανή όλων των επαναστάσεων, και που σε τελική ανάλυση κάνει τον μαρξισμό αντεπαναστατικό.

Συνεπώς, παρά τον πλούτο των πληροφοριών και τα έξοχα ντοκουμέντα αυτού του βιβλίου, και παρά το ότι συνιστά μια από τις λίγες πηγές στα αγγλικά που περιγράφουν την εξέλιξη του ιταλικού σοσιαλισμού κατά τη διάρκεια αυτής της γοητευτικής περιόδου, η εργασία είναι αποτυχημένη. Ίσως, ακόμη κι αν οι βιογράφοι είναι πολύ συχνά ερωτευμένοι με το θέμα τους, θέλουμε ο συγγραφέας να δίνει μια ευκαιρία σ' αυτό. Αυτό σίγουρα πρέπει να συμβεί με τον Μπακούνιν, όταν μια ενορχηστρωμένη διαστρέβλωση και απόρριψη των ιδεών του, ήταν η σταθερή μεταβλητή στις κρατιστικές ιστορίες τόσο της καπιταλιστικής, όσο και της σοσιαλιστικής εκδοχής. ●

[μτφ. Παναγιώτης Κалаμαράς]

Το κείμενο του Φρανκ Χάρισον δημοσιεύτηκε στο καναδικό περιοδικό «Our Generation», στο τεύχος της Άνοιξης του 1989. Ο Φρανκ Χάρισον διδάσκει πολιτικές επιστήμες στο πανεπιστήμιο Νόβα Σκότια του Καναδά και είναι συγγραφέας του βιβλίου ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΡΑΤΟΣ, εκδόσεις Black Rose Books, ενώ έχει επιμεληθεί την έκδοση στην Αμερική του βιβλίου του Μ. Μπακούνιν «Κρατισμός και Αναρχία».

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΙΙ

Ο ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

του SERGE CIPKO

ΟΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ 1848, συχνά αναφέρονται ως η «Άνοιξη των Εθνών» και σωστά, μια και τα γεγονότα του 1848 εξέφρασαν τις προσδοκίες των υποταγμένων εθνών. Αν και η εθνική ανεξαρτησία δεν έγινε πραγματικότητα για τις εθνοτικές ομάδες στην αυστριακή και οθωμανική αυτοκρατορία, η εμπειρία του 1848 έθεσε τις βάσεις για την αποκραυσαλλοποίηση δύο δυνάμεων στην Ευρώπη: του σοσιαλισμού και του εθνικισμού. Αυτά τα δύο ρεύματα συχνά αλληλοκαλύπτονταν, αλλά το «εθνικό ζήτημα» που ενδιέφερε τους επαναστάτες στην Ευρώπη τόσο όσο και η κοινωνική χειραφέτηση, ακόμη κι αν για κάποιους δεν ήταν το κεντρικό ζήτημα, έγινε ένα θέμα που καμιά σημαντική φυσιολογία της Ευρώπης δεν μπόρεσε να αγνοήσει την περίοδο μετά το 1848.

Ήταν κατά τη διάρκεια των επαναστάσεων του 1848 που ο Μιχαήλ Μπακούνιν, ένας από τους ιδρυτές του σύγχρονου αναρχισμού, απέκτησε τη φήμη του, για να εξελιχθεί αργότερα σε σημαντική φυσιολογία των σοσιαλιστικών κύκλων, ένας σοβαρός αντίπαλος του Κ. Μαρξ, με τον οποίο διαφώνησε έντονα πάνω στις αρχές του επαναστατικού δόγματος. Μέσα στις διαφορές που μπήκαν σαν σφήνα ανάμεσα στους δύο, ήταν οι απόψεις τους για το ρόλο του κράτους, ποια συγκεκριμένα κοινωνικά στρώματα προωθούν την επανάσταση, και, μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η εξέχουσα θέση μιας εθνικής ομάδας ή ενός εθνοτικού μπλοκ, καθώς εξελίσσεται η ροή των επαναστατικών γεγονότων. Παρότι και οι δυο ήταν διεθνοιστές, μεγάλωσαν σε διαφορετικό εθνικό περιβάλλον, ο Μπακούνιν στη Ρωσία και ο Μαρξ στη Γερμανία. Κατά συνέπεια, οι απόψεις τους πάνω σε μια σειρά ζητημάτων είχαν εν μέρει διαμορφωθεί από τις προσωπικές τους εμπειρίες σ' ένα από τα δύο κράτη. Θα επιστρέψουμε αργότερα με περισσότερες λεπτομέρειες σ' αυτή την όψη της διαφοράς Μαρξ-Μπακούνιν, αλλά πρώτα είναι αναγκαίο να ανιχνεύσουμε την εξέλιξη των απόψεων του Μπακούνιν πάνω στο «ε-

θνικό ζήτημα», πριν μπορέσουν αυτές να εκτιμηθούν και να συγκριθούν.

Ο Μπακούνιν πρωτοενδιαφέρθηκε για το εθνικό ζήτημα μέσα από τις σχέσεις του με τους Πολωνούς εξόριστους. Έχοντας αφήσει τη Ρωσία το 1840 σε ηλικία 26 χρονών, κατά τη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας πέρασε πολύ καιρό στην Ελβετία, τη Γερμανία, το Βέλγιο και τη Γαλλία, όπου ήρθε σε επαφή με το γαλλικό φεντεραλισμό, τον αριστερό χεγκελιανισμό και τον πολωνικό εθνικισμό των εξορίστων. Για τον Μπακούνιν, η απελευθέρωση της Πολωνίας, που τότε τη μοιράζονταν η Πρωσία, η Αυστρία και η Ρωσία, σήμαινε πολλά για τη χειραφέτηση των λαών της Ρωσίας. Ωστόσο, πίστευε ότι η απελευθέρωση έπρεπε να επιτευχθεί σε συνδυασμό με την απελευθέρωση των Σλάβων γενικότερα. Τον Νοέμβρη του 1847, σ' ένα συμπόσιο αφιερωμένο στην πολωνική εξέγερση του 1830-31, κατήγγειλε τον τσαρισμό και κάλεσε τους Πολωνούς και τους άλλους Σλάβους να παλέψουν για την ελευθερία. Στο Σλαβικό Συνέδριο της Πράγας τον Ιούνη του 1848, ως ένας από τους δύο Ρώσους εκπροσώπους, ο Μπακούνιν ανέπτυξε αυτή την αρχή. Πίστευε ότι το συνέδριο της Πράγας προσέφερε την ευκαιρία για την προώθηση της επανάστασης που θα διέλυε την αυστριακή αυτοκρατορία. Απογοητεύτηκε όμως όταν οι εκεί Σλάβοι αντιπρόσωποι, εκπροσωπώντας διάφορες εθνότητες, δεν μπόρεσαν να συμφιλιώσουν τις διαφορές τους και να δράσουν ως ένα ομογενοποιημένο σύνολο προς τον κοινό σκοπό: την απελευθέρωση από την ξένη κυριαρχία μέσω μιας πανσλαβικής προσπάθειας [1]. Οι Τσέχοι εκπρόσωποι, σημείωσε, ενδιαφέρονταν περισσότερο για την εγκαθίδρυση ηγεμονίας επί των Σλάβων σε μια ανασχηματισμένη αυστριακή μοναρχία, οι Πολωνοί ήθελαν να επικρατήσουν των Ουκρανών της Γαλικίας, ενώ οι Σλάβοι υπό την Ουγγαρία, ενδιαφέρονταν μόνο για ότι τους αφορούσε άμεσα, τη μαγυαρική κατοχή [2]. Ο Μπακούνιν έκανε έκκληση στους εκπροσώπους να βάλουν στην άκρη τα «περιφερειακά συμφέροντα» και ν' αγωνιστούν για να πετύχουν την απελευθέρωση σε πανσλαβικό επίπεδο, μια και μόνο μέσω μιας τέτοιας προσπάθειας μπορούσαν οι Σλάβοι που βρίσκονταν υπό τη ρωσική κυριαρχία, όπως κι εκείνοι που βρίσκονταν υπό την πρωσική, αυστριακή, ουγγρική και τουρκική, να κατακτήσουν την πλήρη ελευθερία. Είτε ότι οι ελπίδες για την επίτευξη κερδών μέσα στα πλαίσια μιας ανασχηματισμένης αυστριακής αυτοκρατορίας ήταν όχι μόνο απλοϊκές, αλλά και περιορισμένες προσδοκίες, μια και δήλωναν την εγκατάλειψη

των υπολοίπων Σλάβων στη μοίρα τους, στο έλεος των αντίστοιχων κατοχικών καθεστώτων, ενώ, εξάλλου, εξασφάλιζαν τη συνέχεια μιας ξένης (αυστριακής) εξουσίας στα ολαβικά εδάφη. Κατά την άποψή του, δεν ήταν λιγότερο απλοϊκές οι προδοτικές ολαβικών ομάδων στα Βαλκάνια, που είχαν υποκύψει στην τσαρική πανολαβική προπαγάνδα, η οποία προσποιούνταν ότι θα απελευθέρωνε αυτές τις ομάδες κάτω από το ρωσικό αυτοκρατορικό λάβαρο. Δε θα υπάρξει καμιά απελευθέρωση, προειδοποιούσε ο Μπακούνιν τους Σλάβους των Βαλκανίων, μόνο υποδούλωση:

Δεν υπάρχει θέση για σας στη μήτρα της τσαρικής Ρωσίας, Θέλετε τη ζωή, αλλά εκεί υπάρχει η σιωπή του θανάτου. Επιθυμείτε την ανάσταση, ανύψωση, το διαφωτισμό, την απελευθέρωση, αλλά εκεί υπάρχουν ο θάνατος, το σκοτάδι και η ολαβική δουλεία. Αν μείετε στη Ρωσία του αυτοκράτορα Νικολάου, θα μείετε στον τάφο κάθε εθνικής ζωής και κάθε ελευθερίας. [3].

Έτσι, ο Μπακούνιν διαχωρίστηκε από τον πανολαβισμό που υποστήριζαν οι τσαρικοί κύκλοι. Το δικό του πρόγραμμα για τη ολαβική ενότητα διατυπώθηκε στις «Βασικές Αρχές της Νέας Σλαβικής Πολιτικής», που γράφτηκε επ' ευκαιρία του συνεδρίου της Πράγας. Εκεί σημείωνε τη συμβολική φύση του συνεδρίου, που για πρώτη φορά έφερε μαζί Σλάβους που εκπροσωπούσαν ομάδες ποικίλων εθνότητων. Όπως λέει ο Lawrence Otton, οι απόψεις του Μπακούνιν για τη ολαβική ομοσπονδία δεν ήταν πρωτότυπες, μια κι ένα τέτοιο σχήμα είχε ήδη υιοθετηθεί από ομάδες όπως οι Δεκεμβριστές, η Ουκρανική Αδελφότητα Κυρύλλου και Μεθοδίου και οι κύκλοι των Πολωνών εξορίστων. Αλλά αυτό που ξεχωρίζει του προγράμματά του από τα άλλα, είναι ο μεσιανικός του τόνος [4]. Παραδείγματος χάριν, ο Μπακούνιν εξιστορεί τη δυσχερή θέση στην οποία περιοδικά βρισκόνταν οι Σλάβοι, αλλά ενθουσιωδώς αναγγέλλει ότι έχει φτάσει η ώρα για να κατακτήσουν τα ολαβικά έθνη αυτό που άλλα ευρωπαϊκά έχουν ήδη πετύχει. Είχαν για πολύ μεγάλο διάστημα, εξηγούσε, υποστεί την ξένη κυριαρχία κι έτσι αυτή η εμπειρία επέτρεπε στα ολαβικά έθνη να είναι ευαίσθητα ως προς την ελευθερία των άλλων. Ως θύματα μιας ξένης κυριαρχίας και κεντρικής εξουσίας, με όλες τις πολυποίκιλες συνέπειες, ο Μπακούνιν οραματιζόταν τη σωτηρία τους ως μια Σλαβική Ομοσπονδία, η οποία θα μπορούσε να «έχει ως βάση τα έθνη ανεξάρτητων και ελεύθερων λαών» [5]. Αυτή η Ομοσπονδία δεν θα διευθυνόταν από μια «κρατιστική πολιτική», αλλά από ένα Σλαβικό Συμβούλιο, που θα απέκλειε την

κυριαρχία μιας ολαβικής ομάδας πάνω στις άλλες και που θα διατύπωνε πολιτικές κοινού συμφέροντος, ιδιαιτέρως σε ό,τι αφορά τις εξωτερικές υποθέσεις. Το Σλαβικό Συμβούλιο θα αναγνώριζε την ανεξαρτησία κάθε ολαβικού έθνους, «το καθένα μπορεί να εγκαθιδρύει θεομούς προσαρμοσμένους στα έθιμα, τα ενδιαφέροντα και τις συνθήκες, χωρίς να έχει το δικαίωμα επέμβασης το Συμβούλιο» [6]. Αυτό που ο Μπακούνιν είχε στο μυαλό του, ήταν ένα είδος ολαβικής κοινοπολιτείας, «κάθε άτομο που ανήκει σ' ένα ολαβικό έθνος θα έχει επίσης το δικαίωμα της υπηκοότητας όλων των άλλων εθνών της ίδιας φυλής» [7].

Η άποψη του Μπακούνιν για την Πανολαβική Ομοσπονδία παρέμεινε η ίδια και στα αναρχικά του χρόνια (από το 1860), όταν ήταν σε θέση να ορίσει πιο ξεκάθαρα τους διεθνιστικούς του στόχους. Γι' αυτόν ο στόχος της πανολαβικής ενότητας ήταν ουσιαστικός για την αυτοσυντήρηση του ολαβικού γένους, που απειλούνταν απ' όλες τις μεριές από ξένες αυτοκρατορίες. Αφού ο στόχος της Ομοσπονδίας θα είχε επιτευχθεί, οι ολαβικοί λαοί θα μπορούσαν ν' ασχοληθούν με το έργο της βοήθειας άλλων ομάδων (παραδείγματος χάριν των Μαγυάρων και των Ρουμάνων) που έλιωναν επίσης κάτω από ξένη κυριαρχία, με τελικό στόχο τις ενωμένες σε ομοσπονδία Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, ελεύθερες από τις αυτοκρατορίες και τις δηλητηριώδεις επιπτώσεις τους. Ο Μπακούνιν δεν είχε πει ποτέ που θα βρισκόταν η πρωτεύουσα μιας τέτοιας ολαβικής ομοσπονδίας, αλλά τα μετέπειτα γραπτά του δείχνουν ότι στην προαναρχική του φάση τουλάχιστον, οι συμπάθειές του έκλιναν στη Μόσχα για ένα τέτοιο κέντρο. Κάποια εποχή αποδεχόταν την ιδέα της ύπαρξης ενός καλοκάγαθου τσάρου που θα έπαιρνε την πρωτοβουλία για την εγκαθίδρυση της ολαβικής ομοσπονδίας:

Σε συμμαχία με την Πολωνία και την Ουκρανία, έχοντας σπάσει όλους τους μισητούς γερμανικούς δεσμούς κι έχοντας τολμηρά υψώσει τη σημαία του πανολαβισμού, θα γίνει ο λυτρωτής ολόκληρου του ολαβικού κόσμου. [8]

Ο προεξέχων ρόλος που έδινε στη Ρωσία, και μάλιστα στην τσαρική, συνέγειρε φυσικά τα μέλη των υποταγμένων εθνοτικών ομάδων σ' αυτήν την αυτοκρατορία [9]. Είναι πιθανό ο Μπακούνιν να σκεφτόταν αυτήν την ιδέα εν μέρει, πέρα από τις συγγενείς του με τη ρωσική κουλτούρα, για λόγους πρακτικούς και τακτικούς. Την περίοδο ανάμεσα στις επαναστάσεις του 1848 και την πολωνική εξέγερση του 1863, η σχετική αδράνεια που επικρατούσε στις ολαβικές περιοχές, λιθανόν, μέσα στην ανυπομονησία του, τον έπεισε ότι η

περίπτωση του «φιλάνθρωπου τσάρου» ήταν, δεδομένων των συνθηκών, η πλέον αξιόπιστη. Την ίδια περίοδο πρέπει να αναφερθεί ότι ο Μπακούνιν αντιλαμβάνονταν πλήρως τις εθνικές ευαισθησίες, υπερασπιζόμενος τα δικαιώματα των ομάδων των οποίων η ύπαρξη δεν είχε αναγνωριστεί από τους επίσημους και πνευματικούς κύκλους. Παραδείγματος χάριν, επέληξε τον Πολωνό εξόριστο διανοούμενο Joachim Lelewel, επειδή ήθελε να ενσωματώσει τη Λευκορωσία και την Ουκρανία σε παλινορθωμένη Πολωνία [10]. Όχι ότι ο Μπακούνιν θεωρούσε αυτά τα έθνη ρωσικά, μια και πολύ νωρίς, τον Ιανουάριο του 1846, είχε γράψει με λεπτομέρειες στο γαλλικό περιοδικό *Le Constitutionnel* τις ιστορικές συνθήκες που τα έφεραν υπό τη ρωσική κυριαρχία [11]. Κάποια άλλη στιγμή επέκρινε την τσαρική επεκτατική πολιτική και τον εκρωτισμό. Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την Ουκρανία, διερωτήθηκε κατά πόσο ήταν δυνατό για τους Ουκρανούς, μαζί με άλλες εθνότητες, να γίνουν ποτέ Ρώσοι: «Μπορούν να ξεχάσουν τη γλώσσα τους... τη λογοτεχνία τους, την τοπική κουλτούρα τους, με μια λέξη τη δική τους εστία, για να εξαφανιστούν πλήρως και όπως λέει ο Πούσκιν, "να χαθούν στη ρωσική θάλασσα";» [12]. Η απάντηση του Μπακούνιν είναι σαφώς όχι. Κάθε εθνοτική ομάδα έχει το δικαίωμα του αυτο-καθορισμού και της ανάπτυξης της δικής της κουλτούρας σε μια φυσική βάση. Η ένωση με μια άλλη ομάδα δεν πρέπει να γίνεται μέσω εξαναγκασμού, αλλά, αν παρουσιαστεί αυτή η ανάγκη, εθελουσίως. Το να αναγκαστεί μια εθνοτική ομάδα να προσαρμοστεί στις επιταγές μιας άλλης, δεν θα μπορούσε παρά να τροφοδοτήσει την ενδημική εξέγερση του υποταγμένου μέρους. Το 1862, σε μια διακήρυξη του με τίτλο «Προς τους Ρώσους, Πολωνούς και όλους τους Σλάβους Αδελφούς», επεκτάθηκε σ' αυτό το ζήτημα:

Ένα μόνο πράγμα ζητώ: Κάθε φύλο, μεγάλο ή μικρό, να έχει πλήρως την ευκαιρία και το δικαίωμα να δράσει συμφώνως με τη θέλησή του. Αν θέλει να ενωθεί με τη Ρωσία και την Πολωνία, ας το κάνει. Θέλει να γίνει ανεξάρτητο μέλος μιας πολωνικής, ρωσικής ή, εν γένει, ολαβικής ομοσπονδίας; Ας γίνει έτσι. Τελικά, θέλει να χωριστεί ολοκληρωτικά από κάθε άλλο λαό και να ζήσει ως απόλυτα χωριστό κράτος; Τότε ας το ευλογήσει ο θεός! Ας χωρίσει. [13]

Αν κρίνουμε με τα σημερινά δεδομένα, μια τέτοια διακήρυξη μπορεί να φαίνεται αυταπόδεικτη, αλλά ο Μπακούνιν είχε να κάνει με διανοούμενους για τους οποίους αυτές οι απόψεις ήταν δύσκολο να γίνουν κατανοητές. Παραδείγματος χάριν, όταν οι Πολωνοί με-

τανάστες υπερασπίζονταν την ανεξαρτησία, την περιορίζαν στην Πολωνία, όχι στην Ουκρανία, τη Λευκορωσία ή τη Λιθουανία, τις οποίες επιθυμούσαν να ενσωματώσουν στη χώρα τους. Παρομοίως, ενώ η δημοκρατική ρωσική инτελιγκέντσια έτεινε υπέρ της πολωνικής ανεξαρτησίας, ήταν απρόθυμη να επεκτείνει την ίδια αρχή στους Ουκρανούς ή τους Λευκορώσους, τους οποίους θεωρούσαν μέλη του ευρύτερου ρωσικού σώματος. Ο Μπακούνιν και ο σύντροφός του Alexander Herzen, του οποίου την άποψη ότι τα εθνικά σύνορα θάπρεπε να αντιστοιχούν στις επιθυμίες των κατοίκων των επηρεαζόμενων περιοχών [14] ασπαζόταν ο Μπακούνιν, ήταν οι σημαντικές εξαιρέσεις αυτού του κανόνα. Γι' αυτό, η άποψη του Μπακούνιν πρέπει να θεωρηθεί πολύ φωτισμένη για την εποχή του και ήταν με κάποια διάθεση δικαιολόγησης που το 1907 έγραψε ο Π. Κροπότκιν:

Αν η ρωσική προοδευτική σκέψη έμενε πάντοτε πιστή στην υπόθεση των εθνοτήτων που καταπίεζαν τα καθεστώτα της Ρωσίας ή της Αυστρίας, αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον Μπακούνιν [15].

Το 1862-63 η προσοχή του Μπακούνιν είχε στραφεί προς την Πολωνία. Εκείνη την εποχή είχε παντρευτεί μια γυναίκα πολωνικής καταγωγής, την Antonia Kwiatkowski, το 1858, ενώ ήταν εξόριστος στη Σιβηρία. Όταν δραπέτευσε από τη Σιβηρία το 1861, μετά από πολλά χρόνια φυλακίσεων και εξορίας, για μια ακόμη φορά άρχισε τις επαναστατικές του δραστηριότητες στην Ευρώπη. Με την αμυδρή εμφάνιση της εξέγερσης στην Πολωνία, ο Μπακούνιν ανανέωσε τις επαφές του με τους Πολωνούς μετανάστες. Ωστόσο, δεν μπορούσε να τους πείσει για την άποψή του για την κατεύθυνση που θάπρεπε να πάρει η επικείμενη εξέγερση. Για τον Μπακούνιν, ο κοινωνικός χαρακτήρας της προ των πυλών εξέγερσης θάπρεπε να έχει το προβάδισμα έναντι της εθνικής της όψης. Μόνο τότε οι χωρικοί, κι όχι μόνο εκείνοι της Πολωνίας, αλλά κι εκείνοι της Ουκρανίας, της Λιθουανίας και άλλων τμημάτων της ρωσικής αυτοκρατορίας, θα μπορούσαν να συμμετάσχουν μ' όλη τους την καρδιά κι έτσι να πραγματοποιηθεί η επανάσταση [16]. Ο Μπακούνιν συμβούλεψε τους Πολωνούς εξόριστους να τους γίνει μάθημα το 1846, όταν στην αυστριακή επαρχία της Γαλικίας οι Πολωνοί ευγενείς οργάνωσαν μια εξέγερση και ηττήθηκαν όχι από τις αυστριακές αρχές, αλλά από τους ίδιους τους χωρικούς της Γαλικίας, που στράφηκαν εναντίον των ιδιοκτητών της γης τους. Αλλά αυτές οι προειδοποιήσεις ήχησαν σε αυτιά κουφών. Η συνταγή του Μπακούνιν ήταν πολύ ριζοσπαστική.

Η μετά το 1863 περίοδος – δηλαδή η περίοδος μετά την ανεπιτυχή πολωνική εξέγερση – σηματοδοτεί μια νέα φάση της ιδεολογίας του Μπακούνιν. Συνέχισε να ασχολείται με την ανάλυση των εθνικών συγκρούσεων στην Ανατολική Ευρώπη με όρους κοινωνικής επανάστασης, σφυρηλατούμενης από μια πανσλαβική συμμαχία [17], αλλά η έμφασή του στον επαναστατικό πανσλαβισμό είχε οπισθοχωρήσει λίγο προς όφελος ευρύτερων σκοπών. Αυτό μπορεί να οφειλόταν εν μέρει στις όλο και πιο πολλές επαφές του στην εξορία με ξένους επαναστάτες. Έχοντας επισκεφτεί τώρα τις ΗΠΑ και έχοντας ζήσει αρκετό καιρό στην Ελβετία και την Ιταλία, ανάμεσα σε άλλα μέρη, ο Μπακούνιν άρχισε να έχει μια πιο κοσμοπολιτική ματιά, ενώ παράλληλα ωρίμασε απ' αυτές τις εμπειρίες. Επιπλέον, είχε έρθει σε επαφή με τους αγώνες των Ιταλών και των Ισπανών, τους οποίους συχνά σύγκρινε με τους Σλάβους. Μέσω των επαφών του στη Βρετανία, είχε ακόμη μάθει για τη σοβαρή κατάσταση των Ιρλανδών και σ' ένα γράμμα του 1870 σχολίαζε το πόσο είχε ευχαριστηθεί που οι Άγγλοι εργάτες είχαν τελικώς υιοθετήσει το σκοπό των Ιρλανδών [18]. Οι από πρώτο χέρι εμπειρίες του για τα ομοσπονδιακά συστήματα της Ελβετίας και των ΗΠΑ διέυρναν την άποψή του για το υπόδειγμα του φεντεραλισμού που και ο ίδιος ήθελε να προωθήσει. Επιπλέον, οι επαφές του με τον Μαρξ και τον Ένγκελς από τη μια, και τον Τζουζέπε Ματσίνι, τον διάσημο Ιταλό εθνικιστή, από την άλλη, τον ανάγκασαν να διαμορφώσει μια ιδεολογία που απέκλειε το σωβινισμό, εγγενή στις πλατφόρμες που προωθούσαν και οι δύο πλευρές. Η ιδεολογία στην οποία κατέληξε, ήταν ο αναρχισμός. Θα εκτιμήσουμε το περιεχόμενό του σε δύο κατευθύνσεις, αλλά ας κάνουμε μια στιγμιαία παύση για να ανακεφαλαιώσουμε τις ημερομηνίες και τα γεγονότα της ρήξης μεταξύ Μαρξ και Μπακούνιν. Αν και οι διαφορές μεταξύ τους πάνε πίσω στο 1840, ο Μπακούνιν, όπως και ο Μαρξ, μπήκαν στη Διεθνή Ένωση των Εργαζομένων, πιο γνωστή ως Πρώτη Διεθνή. Απογοητευμένος από τις προσπάθειές του να αναγνωριστούν οι αρχές του εκεί, ο Μπακούνιν το 1868 ίδρυσε τη Διεθνή Συμμαχία της Σοσιαλδημοκρατίας, ως ομάδα πίεσης μέσα στην Πρώτη Διεθνή, κάτι που αμέσως προκάλεσε την εχθρότητα του Μαρξ. Ακόμα κι όταν η Συμμαχία διαλύθηκε, ο Μαρξ συνέχισε να θεωρεί τον Μπακούνιν έναν απειλητικό αντίπαλο και οι μεταξύ τους εντάσεις κατέληξαν το 1872 στην εκδίωξη του Μπακούνιν από τη Διεθνή. Ο Μπακούνιν, μαζί μ' ένα σημαντικό αριθμό ανθρώπων που τον ακολούθησαν, κυρίως

από την Ολλανδία, τη Γαλλία, την Ισπανία, το ελβετικό τμήμα της Γιούρα, την Ιταλία και το Βέλγιο, και οι οποίοι απέσυραν τη συμμετοχή από την Πρώτη Διεθνή, συγκάλεσαν το 1872 ένα έκτακτο συνέδριο της Ομοσπονδίας της Γιούρα στον Σαιν Ιμιέρ, και εκεί γεννήθηκε το διεθνές αναρχικό κίνημα. Ανάμεσα στις διαφωνίες μεταξύ του Μαρξ και του Μπακούνιν ήταν ο ρόλος των κοινωνικών στρωμάτων στα επαναστατικά γεγονότα· ο Μαρξ έδινε έμφαση στο βιομηχανικό προλεταριάτο για τη συγκρότηση της πρωτοπορείας, ενώ ο Μπακούνιν έδινε ίση προτεραιότητα στους χωρικούς και σ' αυτό που Μαρξ αποκαλούσε λούμπεν προλεταριάτο. Το 1870 ο Μπακούνιν έγραψε τα «Γράμματα σ' ένα Γάλλο Πάνω στην Παρούσα Κρίση», στο αποκορύφωμα του γαλλο-πρωσικού πολέμου.

Αυτά τα «Γράμματα» θεωρούνται η πιο σημαντική του δουλειά, μια και εκεί ανέπτυξε τέτοιες θεωρίες όπως η μετατροπή των πολέμων μεταξύ εθνών σε εμφύλιες συγκρούσεις και τελικά σε κοινωνικές επαναστάσεις, ο σχηματισμός πολιτοφυλακών για την απόκρουση εξωτερικών εισβολών και μια φεντεραλιστική εναλλακτική πρόταση απέναντι στο συγκεντρωτικό κράτος. Εκεί, επίσης, ανέπτυξε την εμπιστοσύνη του στις επαναστατικές ικανότητες των χωρικών. Επεσήμανε ότι οι χωρικοί, είτε στη Γαλλία, είτε στην Ανατολική Ευρώπη, «τρέφουν το ολοκληρωτικό και έντονο σοσιαλιστικό μίσος των ανθρώπων της εργασίας εναντίον των ανθρώπων της τεμτελιάς, "τα ανώτερα κατακάθια"» [19], αλλά αυτά τα σοσιαλιστικά πάθη είχαν παραδοσιακά χειραγωγηθεί από τους «αντιδραστικούς». Οι εργάτες της πόλης τείνουν να μην καταδέχονται τους χωρικούς, αλλά αν πρόκειται να πετύχει μια επανάσταση, συμβούλευε ο Μπακούνιν, αυτό το χάσμα πρέπει να γεφυρωθεί, γιατί στην πραγματικότητα τα συμφέροντα των δύο στρωμάτων είναι συμβατά. Το να αγνοηθούν οι χωρικοί, κατέληγε, σημαίνει το σπρώξιμό τους στο στρατόπεδο της αντίδρασης, μια και οι πατερναλιστές αυτοκράτορες είχαν βολικά εκληφθεί απ' αυτή την ομάδα ως αντιστάθμισμα στους ευγενείς [20]. Παράλληλα εξίσωσε την «ιστορική αποστολή» του προλεταριάτου, λόγω της υποτιθέμενης ανωτερότητάς του, με την «ιστορική αποστολή» ενός έθνους, που σ' αυτή την περίπτωση ήταν οι Γερμανοί, να εκπολιτίσουν ένα άλλο, που ήταν οι Γάλλοι:

Προσέχτε! Οι Γερμανοί ήδη λένε ότι ο γερμανικός προτεσταντικός πολιτισμός είναι κατά πολύ ανώτερος από τους λατινικούς πολιτισμούς εν γένει και από τον γαλλικό πολιτισμό ιδιαίτερος. Δώστε προσοχή! Οι Γερμανοί μπορεί συντόμως να αισθανθούν ηθικά υποχρεωμένοι να σας εκπολιτίσουν,

ακριβώς όπως τώρα μας λένε ότι έχετε καθήκον να εκπολιτίσετε και να χειραφετήσετε βιαίως τους συμπατριώτες σας, τους αδελφούς σας, τους Γάλλους χωρικούς [21].

Άλλωστε, σημειώνει, αυτή δεν ήταν η δικαιολογία που χρησιμοποίησαν οι Γερμανοί για να νομιμοποιήσουν την κατοχή των Σλάβων και των άλλων λαών; Και κατέληγε:

Ανοιχτά δηλώνω ότι στις σχέσεις μεταξύ των εθνών όπως και στις σχέσεις μεταξύ των τάξεων, θα βρίσκομαι πάντοτε με το μέρος εκείνων που σκοπεύετε να εκπολιτίσετε μ' αυτές τις τυρρανικές μεθόδους. Θα ενωθώ μαζί τους στην εξέγερση εναντίον κάθε τέτοιου αλαζονικού εκπολιτιστή, είτε είναι εργάτες, είτε είναι Γερμανοί. Και κάνοντας αυτό, θα υπηρετώ την επανάσταση εναντίον της αντίδρασης [22].

Ας συγκρίνουμε αυτήν την άποψη μ' εκείνη που προωθούσαν ο Μαρξ και ο Έγγελς, οι οποίοι είχαν καταδικάσει υποταγμένες εθνότητες να μην παίζουν «ιστορικούς» ρόλους:

Αυτές οι θνήσκουσες εθνότητες, οι Βοημοί, οι Δαλματοί κλπ, προσπάθησαν να επωφεληθούν από την παγκόσμια σύγχυση του 1848, προκειμένου να διατηρήσουν το πολιτικό τους status quo του 800 μ.Χ. Η ιστορία 1000 ετών θύναρε να τους είχε δείξει ότι μια τέτοια οπισθοδρόμηση είναι αδύνατη. [Θα έπρεπε να είχαν καταλάβει ότι] η φυσική και αναπόφευκτη μοίρα αυτών των θνησκόντων εθνών, είναι να επιτρέψουν να ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία διάλυσης και απορρόφησης από τους δυνατούς τους γείτονες [23].

Ο Έγγελς, εκπρόσωπος του Μαρξ για τις κεντροευρωπαϊκές υποθέσεις και γενικά για το εθνικό ζήτημα, χώριζε την Ευρώπη σε «ιστορικά» και «μη ιστορικά» έθνη. Σ' αυτό το σχήμα πραγμάτων τα μη ιστορικά έθνη ήταν καταδικασμένα:

Πέρα από τους Πολωνούς, τους Ρώσους και το πολύ-πολύ τους Σλάβους της Τουρκίας, κανείς άλλος ολαβικός λαός δεν έχει μέλλον, για τον απλό λόγο ότι όλοι οι άλλοι Σλάβοι στερούνται των βασικών ιστορικών, γεωγραφικών, πολιτικών και βιομηχανικών συνθηκών για μια βιώσιμη ανεξαρτησία. Λαοί που ποτέ δεν είχαν δική τους ιστορία, που έπεσαν στην ξένη κατοχή από τη στιγμή που έφτασαν στο πρώτο, ακατέργαστο επίπεδο πολιτισμού, δεν έχουν την ικανότητα να επιβιώσουν και δε θα είναι ποτέ σε θέση να κατακτήσουν οποιαδήποτε μορφή ανεξαρτησίας [24].

Εναντίον αυτού του τύπου σωβινισμού παλεύει ο Μπακούιν, κάτι που τελικά συνέβαλε στη ρήξη με τον Μαρξ και τον Έγγελς στην Πρώτη Διεθνή. Συχνά σύγκρινε τον σωβινισμό με τις απόπειρες του Βίσμαρκ να ελέγξει τους Σλάβους, και έλεγε ότι οι γερμανικές ομάδες στην Πρώτη Διεθνή ήταν εξίσου προδιατεθειμένες να υποτάξουν τους Σλάβους και Λατίνους που ήταν μέλη της. Έτσι περιγράφει τη ρήξη του με τον Μαρξ, εν μέρει ως εξής:

Ως Σλάβος, ήθελα την απελευθέρωση του σλαβικού γένους από τον γερμανικό ζυγό. Ήθελα αυτή η απελευθέρωση να έλθει από την Επανάσταση, δηλαδή από την καταστροφή των καθεστώτων της Ρωσίας, Αυστρίας, Πρωσίας και Τουρκίας, και από την αναδιοργάνωση των λαών από τα κάτω προς τα πάνω, μέσω της δικής τους ελευθερίας, με την εγκαθίδρυση της πλήρους οικονομικής και κοινωνικής ισότητας, και όχι μέσω της εξουσίας οποιασδήποτε αρχής, όσο επαναστατική κι αν λέει ότι είναι. Ήδη... η διαφορά ανάμεσα στα δύο αντίστοιχα συστήματά μας... είχε καθαρά διαφανεί. Τα ιδανικά μου και οι προσδοκίες μου δεν μπορούσαν παρά να είναι πολύ δυσάρεστες για τον Μαρξ. Πρώτα απ' όλα, γιατί δεν ήταν δικές του. Δεύτερον, γιατί πήγαιναν αντίθετα με τις πεποιθήσεις των εξουσιαστικών κομμουνιστών. Και τελικά, γιατί, όντας ένας Γερμανός πατριώτης, δεν θα μπορούσε τότε να παραδεχθεί, όχι περισσότερο απ' ό,τι σήμερα, το δικαίωμα των Σλάβων να απελευθερωθούν από το γερμανικό ζυγό – μια και ακόμα, όπως παλιά, πιστεύει ότι οι Γερμανοί έχουν σαν αποστολή να εκπολιτίσουν τους Σλάβους, πράγμα που σημαίνει να τους εκγερμανίσουν είτε με το καλό, είτε με το ζόρι [25].

Ωστόσο, αν αντιδρούσε στον τύπο του σωβινισμού που αντιπροσώπευαν ο Μαρξ κι ο Ένγκελς, ο Μπακούνιν ήταν εξίσου κριτικός απέναντι στον αποκλειστικό εθνικισμό που υποστήριζαν άνθρωποι σαν τον Ματοΐνι [26]. Στην εγκύκλιο του «Για την Εθνότητα, το Κράτος και την Ομοσπονδία», προοριζόμενη για τους «Φίλους μου στην Ιταλία», ο Μπακούνιν διακρίνει μεταξύ της «εθνότητας» (που σήμερα θα αποκαλούσαμε «πατριωτισμό») και του «πατριωτισμού» (που στη σημερινή γλώσσα θα αποκαλούσαμε «εθνικισμό»). Την πρώτη την όρισε ως μια φυσική αγάπη για το μέρος και το λαό με τα οποία είναι κάποιος συνδεδεμένος· ο δεύτερος, υποδηλώνει την απόλυτη εξουσία του Κράτους επί των αυτοχθόνων υπηκόων και των υποταγμένων εθνικών ομάδων:

Η εθνότητα, όπως και η ατομικότητα, είναι ένα φυσικό γεγονός. Δηλώνει το απαράγραπτο δικαίωμα των ατόμων, ομάδων, ενώσεων και περιοχών, στο δικό τους τρόπο ζωής. Είναι το προϊόν μιας μακράς ιστορικής εξέλιξης, μια σύγκλιση των ανθρωπίνων όντων με κοινή ιστορία, γλώσσα και πολιτιστική υποδομή. Και γι' αυτό θα υπερασπιζόμαιο πάντοτε την υπόθεση των καταπιεσμένων εθνότητων που παλεύουν για να απελευθερωθούν από την κυριαρχία του κράτους [27].

Όσο για τον εθνικισμό (ή «πατριωτισμό»), θα είναι πάντοτε καταστροφικός για τα λαϊκά και πραγματικά συμφέροντα της χώρας που αυτός υποστηρίζει ότι εξυψώνει και υπηρετεί. Συχνά, χωρίς να θέλει κάτι τέτοιο, είναι φίλος της αντίδρασης – εχθρός της επανάστασης, δηλαδή της χειραφέτησης των εθνών και των ανθρώπων [28]. Για τον Μπακούνιν, κάθε κίνημα για την εθνική απελευθέρωση

θάπρεπε να κατευθυνθεί προς κοινωνικούς στόχους, ώστε να εμποδιστεί η μετατροπή του σε αστική επανάσταση. Γιατί, εξηγήσουσε, αυτό το είδος του εθνικισμού που υιοθετείται από την αστική τάξη, είναι ουσιαστικά οικονομική και εθνική επανάσταση που καθοδηγείται απ' αυτό το στρώμα και θα έχει τρομερές συνέπειες για τις μάζες:

Οι μπουρζουάδες αγαπούν τη χώρα τους μόνο γιατί, γι' αυτούς, η χώρα αντιπροσωπευόμενη από το Κράτος, διαφυλάττει τα οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά προνόμιά τους. Κάθε έθνος που θ' αρνείται αυτή την προστασία θ' αποκηρύσσεται απ' αυτούς. Συνεπώς γι' αυτήν την αστική τάξη, πατριδα ΕΙΝΑΙ το Κράτος. Οι πατριώτες του Κράτους, γίνονται έξαλλοι εχθροί των λαϊκών μαζών που κουρασμένες απ' το να θυσιάζονται, να χρησιμοποιούνται σαν παθητικό υποπόδιο των κυβερνητών, εξηγούνται εναντίον τους [29].

Έτσι, για τον Μπακούνιν, ποια είναι η λύση; Κατά την άποψή του, η χειραφέτηση όλων των εθνότητων και των εργατικών τάξεων θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα σε μια κοινωνική επανάσταση, που θα την ακολουθούσε μια χαλαρή ομοσπονδία των εθνών σε ένα μακρο-επίπεδο. Αυτή η ομοσπονδία, ωστόσο, δε θα ακολουθούσε ούτε το ελβετικό, ούτε το αμερικανικό παράδειγμα. Η Ελβετία, παραδείγματος χάριν, έτεινε προς τη συγκεντροποίηση [30] και ο λαός εκεί, παρά τις επιτυχείς δημοκρατικές επαναστάσεις, ήταν κυρίαρχος *de jure* αλλ' όχι *de facto*. Η πραγματική εξουσία βρισκόταν στα χέρια μας τάξης ιδιοκτητών. Η κατάσταση ήταν χειρότερη στις ΗΠΑ όπου το πολιτικό σύστημα είχε εκφυλιστεί σε διεστραμμένη διαφθορά [31]. Όχι, η ομοσπονδία του θα ήταν διαφορετική:

Η ομοσπονδία θα λειτουργεί με εκλεγμένους λειτουργούς, άμεσα υπεύθυνους απέναντι στο λαό. Δε θα είναι ένα έθνος οργανωμένο από πάνω προς τα κάτω, ή από το κέντρο προς την περιφέρεια. Απορρίπτοντας την επιβαλλόμενη αρχή και τη διοικητική ένωση, θα διευθύνεται από κάτω προς τα πάνω, από την περιφέρεια προς το κέντρο, σύμφωνα με τις αρχές της ελεύθερης ομοσπονδίας. Τα ελεύθερα άτομά της θα σχηματίζουν εθελοντικές ενώσεις, οι ενώσεις της θα σχηματίζουν αυτόνομες κοινότητες, οι κοινότητές της θα σχηματίζουν αυτόνομες επαρχίες, οι επαρχίες της θα σχηματίζουν περιφέρειες και οι περιφέρειες θα ενώνονται ελεύθερα σε χώρες, που με τη σειρά τους, αργά ή γρήγορα, θα δημιουργήσουν την παγκόσμια ομοσπονδία [32].

Οι απόψεις του Μπακούνιν για το εθνικό ζήτημα δεν έτυχαν ευρείας αποδοχής. Είχε να παλέψει με τις βραδεία ριζωμένες προκαταλήψεις των Ματσοϊνικών από τη μια, και των μαρξιστών από την άλλη, και, πραγματικά, έπρεπε να υποτάξει τις δικές του πανολαβικές

προκαταλήψεις προς χάριν των διεθνιστικών-οικουμενικών σκοπών.

Η υποστήριξη του για την απελευθέρωση των καταπιεσμένων εθνοτήτων άγγιξε ευαίσθητες χορδές σε χώρες σαν την Ουκρανία, όπου οι ακτιβιστές της κοινότητας όπως οι Mikhailo Drahomanov και Ivan Franco, ιδιαιτέρως μετά το θάνατό του, επαναλάμβαναν τις θέσεις του στο διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα [33] και έφτιαχναν προγράμματα που πήγαιναν πολύ πιο μακριά από τις πεποιθήσεις του Μπακούνιν. Αν έχει ειπωθεί ότι η άποψη του Μπακούνιν ήταν ουσιαστικά ουτοπική και ρομαντική, κι ότι τα γραπτά και οι θεωρίες του δεν είχαν την επιτήδευση αυτών του Μαξ, έχει επίσης ειπωθεί ότι πολλά από τα γραπτά του αποκαλύπτουν μια πανέξυπνη σκέψη. Μελετητές υποστήριξαν ότι επηρέασε τη θέση του Λένιν σε μια σειρά ζητήματα [34], συμπεριλαμβανομένης της φεντεραλιστικής αρχής, του δικαιώματος των εθνών στην αυτοδιάθεση και στο κατά πόσο η Ρωσία πληρούσε τις «αντικειμενικές» συνθήκες για την επανάσταση, ζητήματα πάνω στα οποία ο Λένιν ξόδεψε πολύ μελάνι στις διαμάχες του με τη Ρόζα Λούξεμπουργκ. Βεβαίως, το καθεστώς που πήρε την εξουσία πάνω στις στάχτες της ρωσικής αυτοκρατορίας δεν είχε σχέση μ' αυτό που ο Μπακούνιν είχε στο μυαλό του. Προεξόφλησε ότι αυτό το καθεστώς δεν θα ήταν μια δικτατορία των προλεταρίων, αλλά μια δικτατορία των γραφειοκρατών, μια κληρονομιά που σήμερα μας είναι οικεία και έμεινε ο Γκορμπατσώφ να συνδιαλλαγεί μαζί της. Το 1873 είχε κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου εναντίον του σχηματισμού ενός κράτους εργατών, σύμφωνα με το μαρξιστικό καλούπι. Αυτό το Κράτος, ρωτούσε, θα κυβερνούσαν πράγματι από μια μειοψηφία εργατών, όπως υποστήριξε ο Μαξ;

Ναι, ίσως πρώην εργατών, που, μόλις γίνουν κυρίαρχοι των αντιπροσώπων του λαού, θα παύσουν να είναι εργάτες και θα περιφρονούν τις απλές εργατικές μάζες από τα κυβερνητικά υψώματα του Κράτους. Δε θα εκπροσωπούν πια το λαό, αλλά μόνο τους εαυτούς τους και τις απαιτήσεις τους για κυριαρχία πάνω στο λαό. Εκείνοι που αμφιβάλλουν γι' αυτό γνωρίζουν πολύ λίγο την ανθρώπινη φύση [35].

Παρατέρα, πόσο ακριβώς παγκόσμιο θα είναι αυτό το μαρξιστικό κράτος; Εδώ, ο Μπακούνιν έβλεπε αυτό που ο Στάλιν αποκαλούσε «Σοσιαλισμός σε μια χώρα»:

Οποιοσδήποτε λέει Κράτος, απαραίτητως υπονοεί ένα συγκεκριμένο, περιορισμένο Κράτος, το οποίο, αν είναι μεγάλο, μπορεί πολύ εύκολα να συμπεριλαμβάνει πολλούς διαφορετικούς λαούς και χώρες, αλλά αποκλείει ακόμη περισσότερες. Γιατί, μια και έχει τελειώσει το όνειρο ενός παγκοσμίου

Κράτους σαν κι αυτό του Ναπολέοντα και του Καρόλου Ε', ή όπως ονειρεύτηκε την Παγκόσμια Εκκλησία η παπασύνη, και παρά τις διεθνείς φιλοδοξίες που τον βασανίζουν σήμερα, ο χειρ Μαρξ θα πρέπει να ικανοποιηθεί από τη διακυβέρνηση ενός μόνο κράτους κι όχι αμέσως πολλών, όταν θα σημάνει η καμπάνα για την πραγματοποίηση των ονείρων του – αν σημάνει ποτέ. Κατά συνέπεια, Κράτος σημαίνει ΕΝΑ Κράτος, κι ΕΝΑ Κράτος επιβεβαιώνει την ύπαρξη ΠΟΛΛΩΝ Κρατών, και ΠΟΛΛΑ Κράτη σημαίνουν ανταγωνισμό, ζήλια και ακατάπαυστο, χωρίς τέλος, πόλεμο. Η απλή λογική επιβεβαιώνει κάτι τέτοιο και το ίδιο κάνει κι ολόκληρη η ιστορία [36].

Η ιστορία, πράγματι, το επιβεβαίωσε αυτό, ιδιαιτέρως με τα γεγονότα που κατέληξαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Υπό το φως της ναζιστικής και της σοβιετικής εμπειρίας (να θυμηθούμε ότι ο Μπακούνιν είχε τονίσει την προσοχή στον κίνδυνο που αντιπροσωπεύει ο αποκλειστικός εθνικισμός και κυρίως ο γερμανικός) και παρά το κάπως ιδιόρρυθμο ύφος του, το οποίο, για μερικούς, μειώνει την αξία των επιχειρημάτων του, οι οξυδερκείς ιδέες του Μπακούνιν ακόμη και σήμερα χρήζουν προσοχής. •

[μτφ. Μαριλέν Λογοθέτη]

Σημειώσεις

1. *The Confession of Mikhail Bakunin* (Λονδίνο, 1977), σ. 70.
2. ό.π., σ. 71-74.
3. ό.π., σ. 76.
4. Lawrence Olson, *Το Σχέδιο του Μπακούνιν για μια Σλαβική Ομοσπονδία, «Καναδο-αμερικανικές ολαβικές μελέτες», τόμος 5, ν. 1 (Άνοιξη 1974), σ. 112.*
5. ό.π., σ. 113.
6. ό.π., σ. 115.
7. ό.π., σ. 115.
8. Arthur Mendel, *Μ. Μπακούνιν: οι Ρίζες της Αποκάλυψης*, (Νέα Υόρκη, 1981), σ. 273-274.
9. Βλέπε, παραδείγματος χάριν, Raisa Ivanova, *Drahomanov y sus pilnopolitychnosti rusi Rosii ta Ukraini* (Κίεβο, 1971), σ. 62-64.
10. *Εξομολόγηση*, σ. 43.
11. Μέντελ, σ. 200.
12. *Εξομολόγηση*, σ. 87:
13. Παρατίθεται στο Roman Rosdolsky, *Ο Ένγκελς και οι «Μη Ιστορικοί Λαοί: Το Εθνικό Ζήτημα στην Επανάσταση του 1848*, (Γλασκώβη, 1986), σ. 170.
14. M.K. Dziwanowski, *Χέρτσεν, Μπακούνιν και η Πολωνική Εξέγερση του 1863, «Επιθεώρηση των Υποθέσεων της Κεντρικής Ευρώπης», ν. 8 (1948/49), σ. 62-63 και σ. 66-67.*

15. Παρατίθεται στο Miklos Kup *Μπακούιν και Ουγγαρία 1848-1865*, «Καναδο-αμερικανικές ολαβικές μελέτες», τόμος 10, ν. 4 (Χειμώνας 1976), σ. 503.
16. Ντζιβερόνφου, σ. 71.
17. Κουν, σ. 505.
18. Arthur Lehning (επιμ.) *Ο Μπακούιν και οι Σχέσεις του με τους Σλάβους*, (Λέντεν, 1974), σ. 321.
19. Sam Dolgoff (επιμ.) *Ο Μπακούιν για τον Αναρχισμό*, (Μοντρεάλ, 1980), σ. 190.
20. ό.π., σ. 190-202.
21. ό.π., σ. 203.
22. ό.π., σ. 203.
23. Παρατίθεται στο Roman Szporluk *Κομμουνισμός και Εθνικισμός: ο Καρλ Μαξ Ενάντιον του Φρήντριχ Λιστ*, (Νέα Υόρκη, 1988), σ. 174.
24. Lawrence Otton *Η Ηχώ της «Εκκλήσης προς τους Σλάβους (1848) του Μπακούιν*, «Καναδο-αμερικανικές ολαβικές μελέτες», τόμος 10, ν. 4 (Χειμώνας 1976), σ. 499. Για μια εξαιρετική μελέτη των απόψεων του Ένγκελς για το εθνικό ζήτημα δες το βιβλίο του Ροσστόλσκου που αναφέρθηκε προηγουμένως.
25. Παρατίθεται στο Guy Aldred *Τα Γραπτά του Μπακούιν* (Βομβάη, 1974), σ. 84.
26. Ο Μπακούιν έφτανε να συγκρίνει τον Μαξ με τον Ματσίιν. Βλέπε Ντόλγκοφ, σ. 306-307.
27. Ντόλγκοφ, σ. 401.
28. ό.π., σ. 106-107.
29. ό.π., σ. 185-186.
30. ό.π., σ. 340.
31. ό.π., σ. 143.
32. ό.π., σ. 98.
33. Βλέπε, παραδείγματος χάριν, Michel Dragomanov *Τα Έθνη της Ανατολικής Ευρώπης και ο Διεθνής Σοσιαλισμός*, «Σοσιαλιστική Επιθεώρηση», ν. 12 (1880), σ. 501-509, και ν. 13 (1880), σ. 516-525. Για μια σύνοψη των εκτιμήσεων του Ιβάν Φρήνκο για τον Μπακούιν, βλέπε Όρτον (1974), σ. 112.
34. Βλέπε, παραδείγματος χάριν, Μιχαήλ Αλεξάντροβιτς Μπακούιν, «Σύγχρονη Εγκυκλοπαίδεια της Ρωσικής και Σοβιετικής Ιστορίας», τόμος 3, σ. 26-27, Μέντελ, σ. 402.
35. Ντόλγκοφ, σ. 331.
36. Άρθουρ Λένινγκ (επιμ.) *Μ. Μπακούιν: Επιλεγμένα Γραπτά*, (Λονδίνο, 1973), σ. 264.

Το κείμενο του Serge Cirko δημοσιεύθηκε στο βρετανικό ελευθεριακό περιοδικό THE RAVEN, τεύχος 9, Γενάρης 1990.

Όταν το 1871 ο επιφανής αγωνιστής της ιταλικής ενοποίησης Τζουζέπε Ματοίνι επιτίθεται στη Διεθνή Ένωση των Εργαζομένων και στην Παρισινή Κομμούνια, ο Μπακούνιν δεν χάνει ευκαιρία για να αντικαταθεθεί, μέσω άρθρων, επιστολών και ενός μεγαλύτερου κειμένου, με τον θρησκευτικό και εθνικιστικό λόγο της εποχής του. Σ' αυτό το βιβλίο δημοσιεύουμε την *Απάντηση ενός Διεθνιστή στον Τζουζέπε Ματοίνι*, διεθνιστή που δεν είναι άλλος από τον Μπακούνιν, όπως και τις επιστολές του τελευταίου σε εφημερίδες συγγενείς με τις σοσιαλιστικές ιδέες. Προχωρήσαμε σ' αυτή τη δημοσίευση γιατί κρίναμε ότι σε μια Ελλάδα που τείνει να ξαναγίνει Ελλήνων Χριστιανών, η κριτική του Μπακούνιν είναι κάτι παραπάνω από επίκαιρη και χρήσιμη: είναι αποτελεσματική. Επικλέον, δημοσιεύουμε και άλλα δύο κείμενα, που βοηθούν στην κατανόηση του κλίματος την εποχή της αντικατάθεσης Μπακούνιν-Ματοίνι, αλλά και τη σχέση του αναρχικού επαναστάτη με τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα του καιρού του, ζήτημα για το οποίο τόσα πολλά έχουν γραφτεί.

Οι εκδότες

Η εικόνα του Μπακούνιν στο εξώφυλλο είναι του
CLIFFORD HARPER